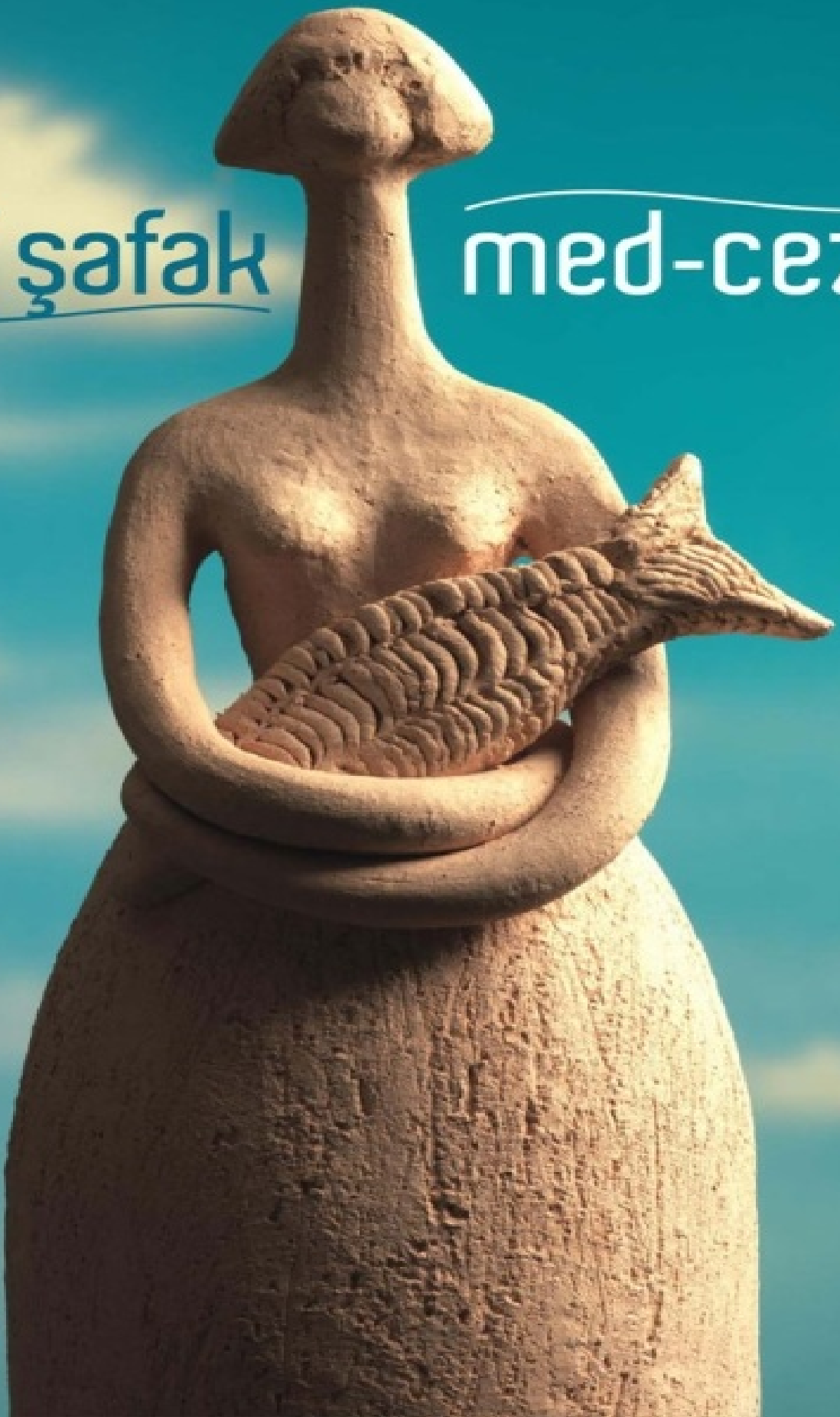
elif şafak

med-cezir

Türk Edebiyatı | Deneme

DK DOĞAN KİTAP

MED-CEZİR

Yazan: Elif Şafak

Yayın hakları: © Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Dijital yayın yarihi: Ekim 2012/ ISBN 978-605-09-1069-8

Kapak tasarımı: Uğurcan Ataoğlu

Grafik tasarımı: Zeynep Oray

Heykel (Foça Kızı): Koncagül Ağaoğlu

Kapak fotoğrafı: Serdar Tanyeli

Kapak içi fotoğrafı: Muammer Yanmaz

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL

Tel. (212) 373 77 00 / **Faks** (212) 355 83 16

www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Med-Cezir

Elif Şafak

YAZA YAZA SİLMEK ÜZERE

Mahalle evlerinin tekdüze bahçelerinde sıkıntıdan kıpkırmızı kesilmiş elmaların üzerine, okunmuş gül dikenleri saplardı anneannem. Bana gelince, işin “okunma” kısmından ziyade, “yazma” kısmıyla alakadar olmaya başlamıştım o günlerde. Altı yaşındaydım. Güzel günlüklerim vardı ve bir de asla günlüklerim kadar güzel olmayan günlerim. Günlükler, aynakeş birinci tekil şahısların vakanüvisleriydi. Bir günlük, kişinin kendisini hayatın merkezinde zannetmesini sağlıyor; ballandıra ballandıra, sündüre sündüre BEN diyebilmeyi mümkün kılıyordu. Oysa kendime değil, tamamen başkalarına dairdi o dönemlerde tüm karaladıklarım. Kendinden alabildiğine emin bir halde, hele hele tannazane bir biçimde BEN diyebilmek, yalnızlığı kendi seçimleri gibi algılayanlara mahsus bir ayrıcalıktır. Bense, o hodbin perdeden gürleyemeyecek kadar seçeneksizdim muhtemelen ve bir o kadar korkularla kuşatılmış. Önümde başka türlü bir seçeneğim olsaydı o vakitler, sanmam ki seçerdim yalnızlığı. Bu yüzden işte, mahremiyete itina göstermeyen kalabalıkların boğuculuğundan kaçarak, kendine ait bir odaya çekilmek biçiminde tezahür etmedi bende yazma isteği. Tam tersine, üstüme üstüme sırlanmış/kapanmış kapılarda, firarperest aralıklar açabilme arzusuyla başladım yazmaya. Böylelikle, günlerimin nasıl geçtiğini değil, aynı zaman diliminde, bir öte yerde, ismini işitmediğim, cismine tanıklık etmediğim insanlar arasında günlerin nasıl geçtiğini hayal ediyorsam onu yazıyordum günlüklerime. Hayali/hakiki “diğerleri”ni sergiledikçe, kendimdeki uyumsuzluğu saklayabildiğimi sanıyordum; belki Tanrı‘nın, belki insanların gözünden, belki de salt kendiminkinden…

Çocukluğumun sırlarından biri anneannemin büyücü olduğuna dair inancımdı. O büyücüydü, ben de büyüperest. Siğillerinden kurtulmaya ahdetmiş envai çeşit insan gelirdi gündüzleri. Anneannemin karşısına geçip uzatırlardı ellerini. O zaman ben girerdim devreye. Tek tek tüm siğillerin etrafına keçeli kalemle birer halka çizmem icap ederdi. Görevimi tamamladığımda ufacık daireler dönerdi gelen “hasta”ların ellerinde. Böyle daha güzel olduklarını düşünür, fikrimi kendime saklardım. Bir zaman sonra siğiller geçer, çizdiğim çemberler kalırdı geride. Vaktiyle neyin etrafında döndüklerini unutmuş, içleri boş halkacıklar. Ardından, onlar da kaybolurdu birer ikişer. Hiçbir şey sabit değildi. Elmalar çürür, siğiller iyileşir, çemberler silinir, günlükler dolar, her şey sürekli parçalanır, parçalar yeniden birleşmek için kıvranırdı durmadan. Ben yazmaya çocukluğumun tam olarak hangi dönemecinde başladım kestiremiyorum, ama böyle bir ruh halinden demir aldığımı biliyorum. Boşlukta

yüzerken çarpışan parçacıklara tutunarak… onlardan biri olduğumu bildiğim ve buna tahammül edemediğim için.

Yazıyordum çünkü muhtemelen uydurduklarım çok daha yaşanılasıydı yaşadıklarımdan. Kıyısız bir denizde pusulasız yüzüyordum; yaşıtsız, arkadaşsız, kardeşsiz ve babasız. Ait değil, emanet olduğumun farkındaydım. Anneanneleri tarafından büyütülen çocuklar emanet olma duygusunu kirli bir mendil gibi taşırlar ceplerinde. Bir gün gelecek, alıp götürecektir onları ya anneleri ya babaları. Gelmezler ise şayet, emanet olarak kalmayı sürdüreceklerdir bu âlemde.

Bu da demekti ki, ben aslında hep şimdilik buradaydım. Aradan yıllar geçse de, şimdilik duygusundan kurtulmayı hiç başaramadım. Anneannemin esirgeyen kâinatı ile babaannemin intikamcı dindarlığı arasında gidip gelirken, şu dünyada birden fazla dünya ve aynı Tanrı‘nın ikiden çok çehresi olduğunu keşfettim oldukça küçük yaşta. Varoluşun sarkacı, altında uzanan boşluğun iştahından korkarak gidip gelirken durmamacasına, günlükler de benimle dolaştı şehir şehir. Aslolan geçicilikti, kalıcılık değil. Ölümün duygusu ya da korkusu değil, katreleriydi serpilen o soluduğum, içime çekip dışıma verdiğim havaya. Ben bu yüzden hiçbir zaman hayattan öteleyemedim ölümü: ne hayattan ne de yazdıklarımdan… Tuhaf olan, ana ve geçicilik fikrine böylesine bağlıyken bir edebi tür olarak zamana ve kalıcılık idealine en yakın sularda salınan romanı seçmemdi. Bunun cevabını bilmiyorum.

On bir yaşına geldiğimde, bu sefer çok daha büyük salınımla bir kez daha savruldu sarkaç. Annemle beraber yurtdışına çıktım. Artık Madrid’de, geçmişleri geçmişime zerre benzemeyen ehl-i sırça burjuva çocukların okuduğu bir İngiliz kolejindeydim. Sadece huzursuz değildim artık, uyumsuzdum bir de. Dışladıkça dışlandım. Dışa kapılarımı kapadım. Yazmak gene bir firarperestlikti özünde, ama artık dışarıya değil, içeriye kaçıyordum. Kendime… ne var ki artık bu aşamada kendim bildiğim varlık öylesine parçalıydı ki, kendimi anlattığımı sanırken başkalarını anlatıyordum. Günlük tutmayı bırakıp öykü yazmaya geçişim bu döneme rastlar. Bir de şiirler… Ne var ki artık Türkçe yazmıyordum. Farklı farklı dillerin kendilerine has armonileri vardı, bir de renkleri. Kelimeleri birincil anlamlarıyla değil, sesleri ve renkleriyle algılıyordum. Sokaklarda İspanyolca, derslerde İngilizce konuşuyor; Fransızca ve Latinceden sınavlara giriyor ve uzaktan, eski bir tanıdığa buruk bir özlemle el sallar gibi bakıyordum gündelik yaşamımdan hızla çıkıp giden anadilime. Yıllar yıllar sonra okurlar, eleştirmenler Türkçemin farklılığına dikkat çekip yetkinliğini övdüklerinde

buruk bir kıvanç duyuyorum içimde. Belki de anadilim ile ben, yekdiğerine en çok ihtiyaç duyduğumuz kavşakta ayrı kalmamızın kefaretini ödetmek ve ödeyebilmek için, şimdi böyle sıkı kenetleniyoruz birbirimize.

Hayatımda süreklilik kazanan tek şey yazıydı artık. Mekânlar, kültürler, insanlar, ömürler peyderpey değiştikçe ve değişse de, yazı benimleydi. Yazdıklarımı kendime saklıyordum, başkalarıyla paylaşmak istemediğimden değil, paylaşacak pek kimse olmadığından. Ancak katışıksız bir yalnızlıktan geçenler ister yazdıklarını paylaşmayı. Günlükler defterlere, defterler dosyalara, dosyalar kitaplara dönüştü zamanla. Türkiye'ye döndükten sonra öyküler yerlerini romanlara bıraktı peyderpey. Çocukluğumdan beri sevdim yazmayı; kendimden bir parça bildim. Yazdım çünkü yalnız ve kıyısızdım, buruk ve huzursuz. Yazarlık bana bunların aksini vaat ediyor olabilir, ama vaatleri gerçekleşmese de gene yazardım, gene yazarım… Yazarlığa gelince, onun fikri de sevdası da çok çok arkadan geldi; hem geriden hem kendiliğinden…

Siğillerin etrafına halkalar çizilirdi ya keçeli kalemlerle, bir şeyi ortadan kaldırmanın yolunun, etrafını kuşatmaktan geçtiğini böyle öğrendim. O gün bugündür bir Yezidi kadar ürkerim etrafıma çıkışsız çemberler çizilmesinden. Edebiyatı, benlik ve bellek kuşatmalarındaki gedik olduğu için sevdim. Yolların kendine döndüğü dönemeçlerde, buralardan öteye yollar açtığı için… Edebiyatçılığın kendisi başlı başına bir kuşatmaya dönüştüğünde de, benzer gedikler açmaktan yanayım yazarlık çemberinde.

Bir esriklik olarak yazı, başlangıçla müsemmadır; çocukluğun karanlıklarında salınır geceleri. Bir meslek olarak yazarlık ise sonlara ve sonuçlara müpteladır; yaşlılığın parlak ışıklarına çevirir gözlerini. Geçmişin bir türlü geçip gidemeyişiyle yoğrulduğundan olsa gerek, içine kapanıktır yazı. Geleceğinin bir an önce gelmesi için didindiğinden olsa gerek, dışadönük ve yayılmacıdır yazarlık.

Başlangıçta yazı vardı benim hayatımda. Başlangıcın kayıplarını azaltabilmemi de, peşim sıra sürükleyişimi de yazıya borçluyum. Yazarlık idealinden ziyade yazının biteviliğine tutkunum. Ne sonlarla avunmak, ne başlangıçları unutmak. "Önü yoktan sonu boktan" bu serencamda "niyet-i hilkat"i bulmak için içip içip ayılmıştı Neyzen Tevfik; "cinnet-i hakikat"i okumak için yazmak isterim ben de; yaza yaza silmek üzere…

İstanbul

EŞİKLERE BASARSAN ŞAYET

Dört bir yanı sinsice kaplayan buhar perdesinin içinde ayağım kaymadan ilerlemeyi başararak en nihayetinde kapının yanında alıyorum soluğu. Ama kapı ağır ve demirden, öylesine canlı ki sanki etten ve kemikten. Kapı kapalı. Var gücümle asılıp tokmağına, kendime doğru çekiyorum heyula kanadını. Açılmasa da tastamam, aralanıyor işte az biraz, olsun zaten bu kadarı yeter. Usulca uzatıyorum altı yaşımın başını o aralıktan. Rahat bir soluk alıyorum. Ne olur ne olmaz, sağlama alabilmek için aralığı, bir de gümüş tas koyuyorum kapının arasına. Tas ayaklarımın altında, ayaklarım da eşikte dursun ki, bu devasa kapı henüz işlenmemiş günahlara biçilmiş bir ceza gibi haksızca kapanmasın bir daha üstüme üstüme. Burnum dışarıda, gövdem içeride özgürlüğü soluyorum. Gümüş renginde, gümüş ışıltısında adına "özgürlük" denilen o canım cevher, doluyor içime o incecik aralıktan bile. Oysa "eşiklere basma" diyor anneannem, "binalar insanlara, eşikler cinlere bahşedilmiş bu âlemde." Ama şimdi ben, bilmezden gelerek öğrendiklerimi, afiyetle kulak ardı edeceğim bu gizemli nasihati. Şimdi tek istediğim nefes alabilmek, ötesinde yok gözüm. Kaçmak da mümkün buradan elbette, ama benim istediğim kaçmak değil ki. Ne varmayı arzuladığım bir öte diyar, ne de bir yerlerde bıraktığım kayıp bir cennetim var. Sadece çıkmak istiyorum. Çıkmak da değil, çıkabilmek. Ben o ihtimali seviyorum, seçeneğim olmasını, kapının aralık kalmasını. Durmuşum bir eşikte, ne bir adım geri ne bir adım ileri, uzatmışım kafamı aralıktan dışarı, sırtımı dönmüşüm o cehennem sıcağına, mutlu mesut, çocuk çocuk soluklanıyorum serinlikten, ötesi gerisi ne gam. Ta ki bir kadın sesi gürleyinceye kadar arkamdan:

"Evladım kapasana şu kapıyı, dondurdun valla hepimizi… Ayol kimin çocuğu bu? Alın şu çocuğu oradan. Buz gibi oldu hamamın içi!"

Buharın içinden çıkıveriyor yusyuvarlak, çırılçıplak kadın gövdeleri. Her biri bembeyaz, çığırtkanca beyaz. Daha ne olup bittiğini anlayamadan, derdest edilip uzaklaştırılıyorum cinlerin eşiğinden. Kapı bir kez daha kapanıyor ardımdan.

Çocukluğumun kâbusuydu kadınlar hamamı. "Kâbus" dediysem lafın gelişi değil, okurun merakını çimdiklemek niyetiyle değil, yani kâbus dediysem öyle böyle değil, ben dört ila altı yaş arasında ne vakit sürüklendiysem o meşum mekâna, öldüm ve dirildim, dirildim ve öldüm orada. Ölümden ziyade ölümsüzlüktü aslında beni böylesine korkutan. Sonsuza kadar kapalı kalmak

orada, “ebedi tekerrür”e hapsolmak, henüz Nietzsche ile tanışmamış olsam da. Ben o som beyazlığın, nedense hep bir tatlıyı ve nedense ekseriya tarçınlı muhallebiyi çağrıştıran mermer oturakların, kubbede katlanarak yankılanan seslerin, derimi pütür pütür kaldıran dayanılmaz sıcağın, kılsız arsız kadın çıplaklığının ve ardı arkası kesilmeyen su damlacıklarının arasında ölümsüzlüğe mahkûm edilmekten korkuyordum ölesiye. Ya arkamdan kapanırsa hamamın kapısı ve açılmazsa bir daha asla? Ya çıkamazsam buradan? Ha gayret, kimse fark etmeden, kaymamaya gayret ederek adım adım, gümüş tas koltuğumun altında, yeniden bir sefer kapıya doğru, yeter ki aralık kalsın azıcık, yeter ki çıkabileyim olur da çıkmak istersem şayet… Sonuçta, nice kadını hayli kızdırmayı başarmış olmalıyım ki, bizimkiler de vazgeçmek durumunda kaldılar beni kadınlar hamamına götürmekten.

O gün bugündür bir Yezidi kadar ürkerim etrafıma çıkışsız çemberler çizilmesinden. Edebiyatı, benlik ve bellek kuşatmalarındaki gedikleri için sevdim en çok. Yolların kendine çıktığı dönemeçlerde, insanı azar azar, usul usul kurutarak öldüren tekerrürlerde dehlizler kazdığı için… Edebiyatçılığın kendisi başlı başına bir kuşatmaya dönüştüğünde de, benzer gedikler açmaktan yanayım yazarlık çemberinde. Yeter ki bir çıkış kapısı olsun yakınımda bir yerlerde.

Cinler mi? Zamanla öğrendim ki, hakkı varmış anneannemin. Hakikaten eşikte yaşarmış cin taifesi, doğru. Doğru ama eksik. Binalar insanlara ve beşeri alışkanlıklara, eşikler cinlere ve alicengiz oyunlarına, çıkışlar ise gümüş taslara mekân imiş bu âlemde. Bu yüzden, işte salt bu yüzden, adına “yaratıcılık” yahut “esriklik” veya “hayal gücü” denilen o dipsiz hudutsuz derya, ne binalarda mümkün ne de kapalı kapılar ardında.

Özgürlük, çıkış kapılarının gümüşi aralığında.

İstanbul

EVHAM HANIM

Evini kalesi, yabancıyı düşmanı bellemiş, konuşkan mı konuşkan, hani neredeyse çenesi düşük bir kız kurusudur Evham Hanım. Sesi o kadar pestir ki, sanırsınız kırk yıllık sigara tiryakisi. Yaşını ne o bilir, ne de onu yakından tanıyan eş dost akraba. Evham Hanım'ın penceresi bir hudut boyudur. Dışarıyı içeriden, yabancıyı tanıdıktan, geçmişi şimdi'den, bilineni bilinmeyenden kati surette ayırmak için çekilmiş yırtık pırtık bir perde asılıdır pencerede boydan boya. Perdenin arkasından bir çift çipil göz korkuyla bakar dünyaya. Evham Hanım'ın gözleridir bunlar. Kırpıştırmamak için uğraşır daima. Öyle ya, ya o gözlerini kırpıştırırken yıkılırsa dünya? Nasıl hazırlıklı olacak, nasıl koruyacak kendini? Gözleri sulanır da sulanır dimdik bakmaktan, dayanamaz, bu sefer üst üste kırpıştırır. Sonra bir kuruntu, bir sıkıntı. Ya o gözlerini kapattığında, yani tam da o esnada bir kötülük sızdıysa evine dışardan? Ya dünya yıkıldıysa bu zaman zarfında? Hop oturur hop kalkar. Volta üstüne volta atar. Bitap düşünce uyuyakalır. Ama uykusunda dahi kendini evhamlanırken görür. Evham Hanım yazık yalnız kalmasın diye boğucu ıssızlığında, ara sıra ziyaretine giderim. Kapısını çalar beklerim. Öyle herkese açmaz. Sadece tanıdıklarına. Çok sürmez aralanır kapı. Buyur edilirim. İçerisi küf ve limon kolonyası ve bir de un kurabiyesi kokar buram buram. Muhteşem bir evcimenliği vardır Evham Hanım'ın, çok da iyi aşçıdır. Tek sorun evinden dışarı hiç mi hiç çıkmadığı için bir parça küf kokar üstü başı ve tüm ikramları. Kokular içre kokular arasında karşılıklı oturur bakışırız senelerdir.

Anlatır da anlatır. Dinlerim de dinlerim. İkram ettiği çayı değil, sesinin melodisini içerim. Yarı yolda bıraktığımız tasarılar, hayal bile etmeye cesaret edemediğimiz özlemler, içimizde ukde kalanlar ve hayaller, hırslar ya da hatıralar… Vazgeç hepsinden. Kapan kendine, kendi içine. Zira dünya kötülüklerle dolu bir kara ormandır. Fitne fücur diz boyu baksana. Hele kadınsan aman dikkat et üstüne başına, adımına adamına, sen en iyisi hiç çıkma, hiç koşturma, otur oturduğun yerde, büzül kal benimle, tortop olalım, ne olur ne olmaz, kabuğumuzdan ayrılmayalım. Konuşur da konuşur.

Nice sonra zamanı hatırlar, gitmek için izin isterim. "Ben artık kalkayım." Bırakmaz Evham Hanım. "Ayol daha yeni geldin. Ne güzel oturuyoruz işte." Çay doldurur gene, biraz daha kurabiye. İllaki kal. Israr kıyamet. Evham Hanım'ı ziyaret etmekteyseniz öyle hemencecik gidemezsiniz. Geçerken şöyle bir uğranılacak yer değildir bu mekân. Adımını attın mı çekiverir içine içine.

Evham Hanım’ın bir kedisi vardır. Gelir sürtünür ayaklarınıza. İsmi ACABA.

Evham Hanım sual eder ki: Acaba öyle değil de böyle olsaydı ne olurdu? Acaba filanca sene falanca kişi bana kötülük yapmak istedi mi?

Acaba şu akraba bu akrabaya ta seneler evvel şöyle bir laf ettiğinde ne demek istemişti?

Acaba seçmediğim yolları seçmiş olsaydım nerelere varırdım, acaba hayat nasıl yaşanır bundan sonra?

Demlik dibini bulur, zihnim kıvamını: Acaba bir gün aniden yazma yeteneğimi yitirirsem ne olurum? Acaba bir gün aniden yazma yeteneğimi yitirirsem ne olurum diye sormak sormamaktan yeğ mi beter mi?

Acaba olsam, ersem, varsam ne olur? Acaba olmasam, ermesem, varmasam ne olur?

Evham Hanım konuştukça car car, külrengi tombul kedi ACABA ayaklarına sürtünür mırıldanarak. Ben büzülürüm koltukta. Gözümde büyür, ulaşılmaz olur dış dünya. Baş edemeyeceğimden korkmaya başlarım. Perdelerin delik deşik yırtıkları arasında ürkütücü bir çığırtkanlıkla seslenir toplum. Çağırır didinmeye, yorulmaya, hırpalanmaya, savaşmaya: “Eliiiif, pabucu yarım, çık dışarıya oynalım, gel de seni biraz hırpalayalım, şayet hırpalanmazsan biz de seni dışlayalım… Eliiiif, pabucu yarım!”

Evham Hanım başını sallar endişeli endişeli. “Bak gördün mü nasıl da çağırıyor toplum gene seni, sakın gelme oyuna, çıkma dışarı. Kal burada, benimle bu kuytuda yaşlan… Ben sana kurabiyeler pişiririm daima.” Biraz daha büzülürüm koltukta. Beynim bedenime ağır gelir. Ne dışarı çıkmaya cesaretim kalır, ne de cesaretlenmek için bir sebebim. Dağılır un kurabiyesi, mırıldanır kedi, damla damla erir ufalıveririz Evham Hanım’ın sesinin dalgasında.

Arizona

MÜTEREDDİT RUHLAR

Ankara’da bir akşam vakti, yedisi üniversite öğrencisi sekiz yolcu taşıyan dolmuşun solgun çehreli şoförü, belki sırf içinden geldiğinden, belki de en son binen yolcudan buram buram yükselen alkol kokusuna binaen, dillendi aniden. “Yedi kat gökyüzü var tepemizde!” dedi, camdan fırlatılmaya hazırlanırcasına öne doğru uzattığı kafasını ağır ağır sallayarak. İğreti bir sessizlik oldu dolmuşun içinde. Sarı benizli şoförün, içerideki yolculara mı, yoksa dışarıdaki gökyüzüne mi hitap ettiğinin çözülemediği on, on beş saniye boyunca sürdü sessizlik. Ama onun kimseden onay bekler gibi bir hali yoktu zaten. Kapılıp kendi sesinin cezbesine, devam etti sözlerine: “Kat üstüne kat… sonra gene bi kat… gene bi kat…” Şimdi artık dolmuştakiler de birer birer uzatıp kafalarını, kendi camlarından göz kırpan eflatun gökyüzüne bakmaya başlamışlardı. Ne var ki, şoförün aniden ellerini direksiyondan çekip, cılız cüssesinden beklenmedik bir sesle gürlemesiyle, daldıkları kuytulardan çarçabuk döndü her biri: “Hani nasıl duruyor kat kat, tastamam yedi kat? Direk görüyor musunuz gençler? Direk mi var tepemizde?” Kırık dökük gülüşmeler yükseldi. Gündelik gaileleri bir an için de olsa geri püskürtmeye vesile olduğu için, küçümsemeyle tatlandırılmış bir sempatiyle süzüldü dolmuşun delisi. Şimdi tüm dikkatler ona çevrilmişti. Şikâyetçi göründüğü söylenemezdi onun da. Fortuna’nın kendisinden esirgediği ilgiyi bir parçacık dahi olsa birilerinden görmenin heyecanıyla aşka gelmişti âdeta; hem aşka hem de gaza. Mütemadiyen konuşuyor; ölçüsüz el kol hareketleriyle, bir yandan sözlerine destek yaparken, bir yandan da yaka paça camdan içeri sokmaya çalışıyordu semayı. O gayb âlemine, yolcular da onunkine takılmayı sürdürürken, yanı başımda oturan genç kadının, endişeden büyümüş gözlerle hâlâ ve ısrarla direksiyona bakmakta olduğunu fark ettim. Belki de muzip bir edayla atılıp “Gökyüzünü bilmem ama direksiyonu birileri tutsa iyi olur!” diye çıkışmasını bekledim. Ama o, oltanın ucunda bulduğu sonu tevekkülle yutmuş bir balık gibi sadece, öylesine ve üst üste birkaç kere açıp kapadı ağzını. Rujsuz dudakları en nihayetinde birbirine kavuştuğunda, boğuk kabarcıklardan başka bir şey çıkarmamışlardı.

Neyse ki, ana caddenin trafiğine dalınca, gökyüzüne uzanmayı bırakıp, tekrar direksiyonu kavradı şoförün elleri. Yarı minnettar gülümsedim küt parmaklara. Dönüp yanı başımdaki kadına baktım sonra. Rahatlamış görünmüyordu zerre kadar. Akışkan değil, yapışkan bir sıvı gibiydi endişe teninin üzerinde. İstese de çekip çıkaramazdı sanki, derisini de beraberinde sökmeden. Birkaç durak sonra da indi zaten. Hızlı adımlarla karıştı kaldırımın

kalabalığına; tesellisiz gözlerini direksiz gökyüzüne bir kez bile çevirmeden.

* * *

Göklerin direksiz yaratıldığını nakleder semavi dinlerin anlatıları. Nakleder etmesine de, her okuyanda aynı tesiri bırakmaz bu sözler. Yedi kat gökyüzünün direksiz ama üst üste, desteksiz ama dengede durmayı başarmasını, kâinatın mucizevi nizamına kanıt olarak görmeye meyyaldir insanların çoğu. Ama işte kimileri de hayatın muntazamlığına değil, tekinsizliğine işaret sayar bu durumu. Ha düştü ha düşecek bir gökyüzünün altında yaşadıklarını düşünmekten alıkoyamazlar kendilerini. Onları yalancı çıkarmamak için olsa gerek, gökyüzü de kafalarına çöker sık sık. Hep son anda, sonlara ramak kala yükselip, ağırlığı altında ezilenlerin tekrar nefes almalarına izin vererek…

Gökyüzünün altında ikide bir haşat olan bu insanlar, endişe abideleri olarak değil, abidevi endişeler halinde dolaşırlar aramızda. Müteredditruhlardır onlar. Gösterilene değil, gösterilmeyene bakarlar. Batıl inançların sadık takipçileri de onlardır gene. İtikat ile itikatsızlık arasında gidip gelir yüreklerinin sarkacı. Hiçbir gerçek mutlak surette inanılacak kadar kesin değildir; hiçbir sığınak yeterince korunaklı değil. Sallanan çocuk dişleri gibidir hayatla bağlantıları. Yaşlanmadan ölen çocuk dişleri gibi salınırlar direksiz-direksiyonsuz boşluklarda. Sanılanın aksine, ayaklarının altındaki zemin değil, başlarının üzerindeki göklerdir fütursuzca alçalıp yükselen; tekinsiz bir devinimle biteviye dalgalanan. “Hamlet’ten etkilenmiş müteredditbir ruh asla başkalarının zararına yol açmamıştır” der Cioran. Çünkü onlar, hasarların en büyüğünü gene kendilerine verirler.

Etrafınıza bir bakın. Karınıza, yeni sevgilinize, kırk yıllık kapı komşunuza, oğlunuza ya da çalışma arkadaşlarınıza… Nerede duracağını kestiremeden savrulan bir müteredditruh konmuş olabilir çok yakınınıza. Eğer öyleyse, eğer ertesi sabah uyandığınızda hâlâ sizinle birlikteyse, fazla söze ne hacet. Sormayın. Yanınızda olduğu müddetçe buradadır; gittiğindeyse, ardında endişeye bulanmış ayak izleri bırakır sadece. Ama siz siz olun, müteredditruhları, gökyüzünün direkleri olduğunu söyleyerek teselli etmeye kalkmayın. Nizamın çıtaları umurlarında bile değildir. Çünkü her zelzelede zangır zangır sarsılıp, parça parça ayrılan, altında yaşadıkları gökkubbenin kallavi direkleri değil, göğüs kafeslerinde taşıdıkları pır pır yüreklerin incecik temelleridir.

Boston

KÖKÜ OLMAYAN AĞAÇLAR

“Her insanın muhakkak kökleri olmalı” diye yazmış bir okurum İstanbul’dan, “sizin kökleriniz buradaysa siz niçin Amerika’dasınız, yok eğer kökleriniz oradaysa romanlarınızda burayı, Türk kültürünü nasıl bu kadar zengin işleyebiliyorsunuz?” Cevabım: “Tuba ağacı.” *Mesnevi*‘de anlatıldığı üzre bir gün bir bilge, kendi türleriyle uçmayı reddeden iki ayrı cins kuşa rastlar yol kenarında. Hayli merak eder bu iki farklı yaratığın nasıl olup da kendi aileleriyle, ait oldukları yerlerde yaşamak istemediklerini, nasıl olup da bir “yabancı“yı kendi kardeşlerine yeğlediklerini. Biri karga, biri leylek… O kadar farklıdır ki kuşlar, ihtimal veremez birbirlerini sevdiklerine, türdeşleriyle değil de birbirleriyle uçmayı yeğlediklerine. Öyle ya, karga dediğin kargalarla uçmalıdır, leylek dediğinse leyleklerle. Yaklaşır ve merakla inceler kuşları. Ta ki her ikisinin de topal olduğunu keşfedinceye kadar. O zaman anlar ki, birlikte kaçar, birlikte uçar, beraber yaşamaları beklenenlerin yanında tutunamayanlar. O zaman anlar ki, sahip oldukları değil, sahip olmadıklarıdır kimilerini birbirlerine yakın kılan. Topal kuşlar birbirlerinin “arıza”larını bilir ve sömürmek ya da örtmek yerine kabullenirler öylesine. En sahici dostluklar ortak varlıklar üzerine değil, ortak yoksunluklar üzerine kurulanlardır. Aynı şekilde zengin, aynı şekilde mesut olanların ortak paydaları sabun köpüğü gibidir, uçar. Ortak acı, ortak hüzün, ortak pürüzdür esas yakınlaştıran, yaklaştıran.

Benzer noksanlıkları olan, benzer şekilde aidiyetsiz kalan kuşlar aynı türden olmayabilirler pekâlâ. Hal böyleyse, bir Türk kuramsal anarşistinin bir Rus kuramsal anarşistiyle çok daha fazla ortak noktası çıkacaktır mesela; ya da bir Meksikalı nihilist ile bir Türk nihilist arasında. Topal kuşların dilsiz dili, kelimelerden ziyade sessizlikten, söylenenlerden çok söylenemeyenlerden devşirir ifade gücünü. Ulusal, dinsel ve dilsel hudutların ötesine geçer. Bu yüzdendir ki mesela, yalnız ve yabancılaşmış bir Türk okur, yalnız ve yabancılaşmış bir Arjantinli yazarın romanında kendini bulur, bulabilir.

Hallerinden genellikle memnun, bildikleri hayat içinde doygun olup da, kaderle bir kez olsun düello yapmaya kalkışmamış olanlar, kendi yaşam kabuklarının dışına çıkmak için bir sebebe sahip değiller. Onlar şehirde de yaşar, sahilde de; şehirde yaşarken bile kendi küçük sahillerinde.

Kendilerinin ve sevdiklerinin canlarını yakan topal kuşlar ise, sanki her mevsim göç mevsimiymiş gibi durmadan uçanlar, bir türlü bir yere

konamayanlardan çıkar. Onlar ne şehirde yapabilirler ne şehirsiz. Ne kaosun çağrısını duymadan edebilirler, ne sessizlikle barışık kalabilirler.

Ne varsa şehirde var. Şehirde ne varsa, karşıtıyla var. Büyük ve kaotik şehirlerin dışında, sakin, düzenli, yeşil sahalarda yaşamak iyi hoş da, ruhsuz ve boğucu alabildiğine. Amerika'ya geldiğimden beri böylesine steril kampüslerde hocalık yapıyorum. Belki her telden her demden insan var da burada, bir tek topal kuşlar yok nedense etrafta. Onlar şehirlerde, şehirlerin arbedesinde. Uzaklaşsalar da bir anlığına, kendilerini ha bire kışkışlayan şehir hayatına dönüyorlar ısrarla; dönüp de başka başka topal kuşlara rastlayabilmek umuduyla…

Belki de önemli olan gidilecek yer ya da güzergâh değil, gitme fikrinin kendisi. Daimi göçebelik. Bir öte diyar fikri bakidir içimizde. Kimileri cennetteki Tuba ağacı misali. Kökleri var, var olmasına da toprağa bağlı değil, havada, yukarıda. Kimilerinin kökleri göçebe.

Ben ağaçlardan en çok Tuba ağacına yakın hissettim hep kendimi.

Berlin

DİPSİZ BOŞLUK

Germen mitolojisinden Babil'in kadim anlatılarına değin nice yaradılış efsanesine göre, başlangıçta ne yazı ne de kelam, yalnızca dipsiz boşluk vardı. Boşluğun her yerde hazır ve nazır olması, içine düşmeyi imkânsız kıldığından, sanıldığı kadar kötü bir şey değildi bu. Anksiyete çukuru, paranoya kuyusu, ölüm korkusu yoktu dolayısıyla; ya da git-git-bitmez evham dehlizleri… Korkulacak her şey, bir başka şeye değil, bizzat ve salt korkuya dairdi. Bu şartlar altında ne hastalık hastalıkları, ne tarifsiz aşk acıları yaşamak mümkün olduğundan, psikofarmakoloji de icat edilmemişti. Ne var ki, böylesine meselesiz, bitimsiz, ötekisiz olması o dipsiz boşluğun, içinin tamamen boş olduğu anlamına gelmiyordu. Güneş ve bulutlar vardı mesela; dolunay ile yıldızlar da. Tüm bunlar, birer cisimden ibaretti. Cisimleri vardı ama isimleri yoktu. Henüz adlandırılmadıkları için, kategorileri veya işlevleri ya da rolleri de yoktu. Nereye ait olduklarını, nerede dikilmeleri gerektiğini bilemediklerinden, fütursuzca salınırlardı sonsuz boşlukta. Derken bir gün boşluk, kendini kustu. Altı üstüne gelince, dibi yüzeye çıkmış oldu. Kaos böyle doğdu. Ancak boşluğun aksine, ağır mı ağırdı kaos. Taşıması zor, yaşaması zordu. Tekinsizdi, belirsizdi, efendisizdi. Herkesin harcı değildi. Kaosu denetleyebilmek için, illaki bir düzen kurmak gerekliydi. Düzenin kurulabilmesi için de, öncelikle isimlerin icat edilmesi. Cisimler işte böyle isimlendirildiler. İsimlendirildikçe, hem işlevlerini hem de yerlerini bellediler. Güneş, güneşliğini bildi mesela ve sonsuz gökyüzünde tastamam nerede durması gerektiğini. O gün bugündür, "isim edinmek" ile "yerini bilmek" arasında sımsıkı, kaskatı bir ilişki sürmektedir. Ve bugün itibariyle yeryüzünde pek az millet bunun hikmetine Türkler kadar, Türkler gibi erebilmiştir.

"Hızlandırılmış Batılılaşma" ile "bir-türlü-Batılılaşamama" arasında sarkaç gibi gidip gelen toplumsal sergüzeştimizi, isimler ve isimlendirmeler tarihi olarak da okuyabiliriz. Yerimizi edinirken yitirdiğimiz ve yerimizi yitirirken edindiğimiz isimler tarihi olarak… Taşıdığımız ve çocuklarımıza verdiğimiz isimler, mevcut toplumsal düzenleme içindeki adreslerimizdir aynı zamanda. Nerede durduğumuzu, nereye ait olduğumuzu gösterirler. Daha kundaktayken isimlerimiz, toplumsal göndermeleriyle birlikte okunur kulaklarımıza; hep bir başka role, ikincil bir anlama çağrıda bulunarak… Aynı tarihçe, Türk edebiyatının gelişiminde de adım adım izlenebilir. Keza, ilk Türk romanlarında kullanılan tüm isimlerin illaki bir kimliği temsilen seçilmiş olmaları da tesadüfi değildir. Hayalimiz, Halide Edip Adıvar'ın yaptığı gibi, maneviyat arayışındaki

tüm Batılıları kendimize benzetmek, tüm Peregrini'leri Osman'a çevirmekti. Yeter ki bir adım atsınlar bize doğru, öpe koklaya sevmeye hazırdık Doğu'da anlam ve sığınak arayan tekmil Batılıları. Ama olmadı. Zaman, Peregrini'leri Osman yapmadığı gibi, Osman'ların aleyhine işledi.

Türk bürokrasisinin envai çeşit küçümen kademesinde tutulan zabıtlar, bizim hakkımızda en yakınlarımızın bile bilmediği bilgilere sahipler. Yıllardan beri Tunç olarak bildiğimiz birinin bir de Şevket'i olduğunu; Emel'in yanında Munise ya da Jülide'nin kimliğinde bir de Hayrünisa yazdığını yalnızca bu zabıtlar ve bezgin zabitleri bütünüyle bilebilirler. Bilmedikleri, tıpkı isimlerimiz gibi, geçmişlerimizi de durmadan ayıklayıp azalttığımız. Pirinçten çöp ayıklar gibi çekip çıkarıyoruz aile tutanaklarından, soyağaçlarımızın dallarına nasılsa konuvermiş tüm uygunsuz anıları ve uyumsuz akrabaları. Hapse girmiş enişteler, tırlatmış kuzenler, nonoş amcalar, fingirdek halalar, intihara teşebbüs ve teşebbüsünde sebat etmiş büyükbüyükbabalar… tüm sıfatlarından ve hakikatlerinden arındırılarak, paketlenip boy boy diziliyorlar hafızalarımızın raflarında. Çocuklarımıza mümkün mertebe bahsetmiyoruz onlardan. Bahsettiğimizde de, temizleyerek sunmaya özen gösteriyoruz. Kılçığından arındırılmış balıklar onlar; hazmı kolay ve ölüler.

İsimlerimizi ve aile hikâyelerimizi ayıkladığımız gibi, yazdığımız ve konuştuğumuz dili de ayıklamanın gerekliliğine şartlanmış zihniyetlerimiz. Bir kelimenin, biri "Öztürkçe" diğeri "Osmanlıca" iki karşılığı varsa, hangi ideolojik kamptan olduğumuza göre ya birini seçiyoruz ya berikini. "Gerçek" kelimesini seçenler, "hakikat"i tedavülden kaldırma derdinde; "hakikat"çiler ise "gerçek"ten kurtulma peşinde. İkisinin asla, kat'a aynı şey olmadığını; yazarken ya da konuşurken, farklı farklı durumlara göre, insanın bazen birini bazen berikini kullanabileceğini kabullenemiyoruz bir türlü. Böylesi bir karmaşa ağır geliyor zihinlerimize. Bize kaosu çağrıştırabilecek her türlü esriklikten ve esneklikten kaçıyoruz sessizce.

Bireysel tarihlerimiz için şık milatlar hazırlıyoruz özene bezene. Bu yüzden işte, başlangıçlarımızda ne yazı ne kelam, sadece dipsiz boşluklar var. Ayıkladığımız kelimeler, sahiplenmediğimiz isimler, tanımazdan geldiğimiz akrabalar, anmamak için dilimizi ısırdığımız hatıralar, yani hayatı zor ama bir o kadar sahici kılan tüm şeyler… hepsi atıldıkları çöplüklerde usul usul kokuşmakta ve ayıklanmış hayatlarımızın, ayıklanmış kültürümüzün yutucu boşluğunda bir başlarına salınmaktalar.

Boston

EYLÜLDE AYRILIYORUM İSTANBUL’DAN

Şimdi en güzel demleri Asmalımescit'in. Balık mönüleri yenilenecek elbet, pişirme tarzları hep aynı kalsa da. Çok değil birkaç hafta sonra aynı şekilde dışarılara masa kurulamayacağını bildiklerinden, garsonlar müşterilere karşı daha az tahammülsüz, müşteriler garsonlara karşı bir parça daha tahammüllü olacak. Senede tam üç kez deri değiştiren dişi bir yılan bu şehir. Yazın giydiği o pul pul altın sarısı, ışıltılı deri tamamen düştüğünde, durgunluğuna yeniden kavuşabilecek alttan çıkan morumtırak rengi, katmerli deseniyle. O zaman, sıcaklarda soğudukları evlerini yeniden sevmeye başlayacak şehrin sakinleri. Güneş eridikçe, onlar da Boğaz kıyılarına yığılıp, hep aynı "kara-zeytin-beyaz-peynir-sade-poğaça-sahanda-yumurta" mönülerini, hep aynı gazete sohbetleriyle tatlandırarak, her biri bir öncekinin tıpatıp aynı olan, uzadıkça uzayan pazar kahvaltıları yapmaktan da usul usul vazgeçecekler. Kitapçılar bereketlenecek, sinemalar hareketlenecek; gene kötü kötü filmler gelecek şehre ama aralarında iyileri de olacak. Gene kimse kıymetini bilmeyecek İstanbul'un. Ve o gene kıymetini bilmeyecek kimsenin. Belalı bir med-cezir bu şehir. Uzağındayken onu düşünmeden yapamadığım, içindeyken kendimi ondan uzaklaştırdığım örselenmiş bir aşk gibi daimi bir çekişme, didinme, mücadele. Çetrefil bir ay eylül çünkü tam da suların çekilme zamanı. Mevsimlerin en kepazesi olan yaz boyunca her tarafı saran, vıcık vıcık insanın üzerinde eriyip kalan o yapışkan rehavetin, alışkanlıklar üzerine kurulu amaçsızlığın, tutkusuzluğun, kanıksamışlığın azar azar da olsa nihayet çekilmeye başladığı ay. Sular azaldığında, yaz boyu hep ayaklarımızın altında olan ama neredeyse hiç hissetmediğimiz, hissetsek dahi değmemeye özen gösterdiğimiz taşlarla, kayalarla, kendi dipsiz yalnızlığımızla göz göze geleceğiz eylül ayında. Neyse ki işe dönme mecburiyeti var çoğumuzun. Yapacak bir yığın anlamsız iş, ayak uyduracak bir düzen, illaki zamanında yetişilecek yerler, üzülecek kıytırık hadiseler var önümüzde. Meşgulüz neyse ki. Yoksa nasıl kaldırabilirdik eylülle gelen iç muhasebesini.

Eylülde ayrılıyorum İstanbul'dan. Oysa en güzel demleri Asmalımescit'in. Ama işte, 1920 sonbaharında, bir yük gemisinin güvertesinde bu şehre gelen sevgili Agripina Fyodorovna Antipova'nın bana öğrettiği gibi, "İstanbul'a ya bir şeylerden kaçılarak varılır ya da gün gelir ondan kaçılır."

Ve sonra, dayanamaz insan İstanbulsuzluğa. Döner gene, sular yükseldiğinde…

İstanbul

MEMLEKETİMİN AĞAÇLARI

Amerika’nın Kanada sınırına yakın bir bölgede, beş ayrı üniversite kurumunu birbirine bağlayacak biçimde kurulan bir Kadın Çalışmaları Merkezi’ndeyim tam tamına üç gün, üç gecedir. İçinde sincapların cirit attığı göz alabildiğine yeşil bir kampüsün kenarında köşesinde bir yerlerindeyim. Önüm arkam sağım solum koşuya çıkmış, yürüyüşten dönen, elinde kitap çimenlere serilmiş, bir binadan ötekine seyreden kadınlarla dolu. Sanki şimdi kimsenin hatırlamadığı bir tarihte, ayırımcı-ayıklamacı bir atom bombası patlamış yakınlarda bir yerlerde. Atom bombası sadece erkekleri öldürmüş; geriye kadınlar kalmış ve bir de sincaplar. Ve şimdi onlar her yerdeler. Başka başka ırklardan, dinlerden, kültürlerden, geçmişlerden gelen kadınlar mıknatısla çekilmişçesine burada toplanmışlar. Yüzlerindeki ifadeye bakılırsa hemen hepsi memnun burada olmaktan. Bilmediğim türden bir rahatlık, görmediğim türden bir nezaket içindeler her daim. Tanıdık tanımadık herkes birbirine selam ve yol ve destek veriyor. Ortak bir amaç için bir araya gelmişiz sanki biz yüzlerce, binlerce kadın. Ama sonra görünmez bir el işe karışıp benim hafızamdan silivermiş o ortak amacın ne olduğuna dair bilgiyi. Ben feleğim şaşmış, pusulam kaymış vaziyette dolaşıyorum aralarında. Bunca nezakete, onca inceliğe nasıl cevap vereceğimi bilemeden. Bazen hepsi birden aralarında anlaşmışlar, benimle dalga geçiyorlarmış gibi bir hisse kapılıyorum. Şaka yapıp yapmadıklarını anlamak için uzun uzun bakmam gerekiyor gözlerinin içine.

“Teşekkür ederim” diyorum, kütüphanenin yerini bana tarif eden kulağında walkman, saçları diken diken, sabahın köründe jogging yapan kadına. “Ben teşekkür ederim” diyor gördüğüm en yayvan tebessümle. “Size yardım edebildiysem ne mutlu bana. Mutlu oldum ben de!”

Gözlerimi kırpıştırarak şaşkın şaşkın bakıyorum yüzüne. Yok olamaz, benimle dalga geçiyor. Sadece o değil, hepsi dalga geçiyor olmalılar benimle. Şu çimenlerin arasına, çalıların arkasına, sincapların yanına saklanmışlar. Binlerce göz binlerce kulak kesilmişler, beni kafalıyorlar akıllarınca. Yer miyim hiç, yemem? Yani yememeliyim.

Kadından ağır ağır sıyırabildiğim bakışlarımı şüpheli şüpheli etrafta dolaştırıyorum. Nafile. Çimenler temiz, çalıların arkası boş, sincapların yanında da kimsecikler yok. Walkman’li koşucu dikkatle inceliyor yüzümü: “Yardım edebileceğim başka bir konu var mı acaba?” Kafamı sallıyorum. O zaman, bir

öncekinden daha da yayvan bir gülümsemeyle iyi günler diliyor bana ve hemen ardından ekliyor: “Dilerim güzel bir gün geçirirsin! Benimkinden daha güzel olsun günün!”

Mümkünü yok yapamıycam. Ben burada bu insanların arasında kafayı çıtır çıtır yiyebilirim belli ki. Bir kere ben alışmışım insanları yara yara yürümeye, yürürken omuz dirsek yemeye, karşıdan karşıya geçerken araba sürücülerinden aman dilemeye. Ben alışmışım “Hayatta Kalmanın İnce Uzun Yolları” adlı yaşam kılavuzunu madde madde hatmetmeye. İstanbulluların birbirlerine zorluk çıkarmasına, cins-i latifin cins-i latifin kuyusunu kazmasına, eli kalem tutan insanların kalemleri için harcadıklarından daha fazla enerjiyi birbirlerinin ardından en çirkin dedikoduları yapmaya harcamalarına, komşunun komşuya kazık atmasına, yazarın yazara köstek olmasına, kimsenin kimseyi can-ı gönülden sevememesine, kimsenin kimsenin iyiliğini aslında pek de istememesine… ben alışmışım çekişmelere, didişmelere, aşağılamalara, çelme takmalara… alışmışım insanın insana ettiklerine…

Yok yapamıycam. Bunca iyilik, bu kadar tebessüm, böylesine incelik kaypak bir sabun kalıbı gibi kayıp gidiyor ellerimin arasından. Mümkün değil tutamıyorum; herhangi bir yerinden kavrayamıyorum. Şaşkınlığımı hisseden ama tam da anlayamayanlar, “jet lag” diye açıklıyorlar durumu. Uyku düzenim rayına oturunca kendime geleceğimi söyleyip hemen ardından bol bol gülümsüyorlar. İtiraz edecek durumda değilim; mecburen ben de gülümsüyorum onlara. Geldiğimden beri hayatımda hiç gülümsemediğim kadar gülümsüyorum. Acı acı.

Bu sabah kadınların koşu yaptığı yoldan uzaklaşıp sincapların tırmandığı ağaçların yanında oturdum. En çok ağaçlara yakın hissediyorum kendimi. Ağaçlar sahici. Ağaçlar tanıdık. Onlara dokunabiliyorum, istediğim gibi sıkı sıkı kavrayabiliyorum. Emin olabiliyorum gerçek olduklarından ve bu dünyada yaşadıklarından. “Kütüğün teki” deriz ya kaba saba insanlara, belki de bu laf yüzünden geliyorum ağaçların yanına. Belki de içten içe, memleketimde görmeye alıştığım kabalıkların-hoyratlıkların eksikliğini, bu ağaçların dallarına, gövdelerine, köklerine dokunarak telafi edebileceğimi zannediyorum. Korkarım ben şimdiden memleket hasreti çekiyorum.

Boston

TOPAL KUŞLARIN ŞEHİR HAYATLARI

Mesnevi‘de anlatıldığı üzre bir gün bir bilge, kendi türleriyle uçmayı reddeden iki ayrı cins kuşa rastlar yol kenarında. Hayli merak eder bu iki farklı yaratığın nasıl olup da kendi aileleriyle, ait oldukları yerlerde yaşamak istemediklerini, nasıl olup da bir “yabancı“yı kendi kardeşlerine yeğlediklerini. Biri karga, biri leylek… o kadar zıttır ki kuşlar, ihtimal veremez birbirlerini sevdiklerine. Ta ki her ikisinin de topal olduğunu keşfedinceye kadar. O zaman anlar ki birlikte kaçar, beraber yaşamaları beklenenlerin yanında tutunamayanlar. O zaman anlar ki, sahip oldukları değil, sahip olmadıklarıdır kimilerini birbirlerine yakın kılan. Topal kuşlar birbirini bulur bulmasına da, nereye kaçabilirler, ne kadar uzağa? İlk bakışta sanılabilir ki aslında her yere gidebilirler, benzerlerinden ırak olabilmek kaydıyla. Charlie Chaplin şaheseri *Modern Zamanlar*‘ın son sahnesinde, el ele tutuşup adım adım ilerledi iki topal kuş, o meçhul ama bir o kadar bildik yöne doğru. Şehrin henüz yutamadığı, bozamadığı kıra, kırsala. Benzer bir öteleme, Bladerunner’ın nahoş versiyonunda hoş bir seçenek olarak dikildi karşımıza. Ve canım film Brasil, aynı mesajı tekrarlamasa da, hep bir karşıt-mekân, öte-yer olarak sundu kırları, doğayı, şehir dışındaki hayatı. Ve bugünlerde Amerikan liberalleri, canı sıkıldıkça savaş çığırtkanlığı yapan muhafazakâr siyasetçi-ev hanımları koalisyonundan nasıl ve nereye kaçabileceklerine dair şaka yollu planlar yapıyorlar kendi aralarında. Geçmişte de denendiği gibi, ABD’nin bağrında kurtarılmış bölgeler oluşturulabilir mesela ya da pek çok filmde sunulduğu üzre henüz bozulmamış-kahpeleşmemiş haliyle Meksika bir seçenek başlı başına. Sakin, kuytu bir yerde, saf, sıradan insanlar arasında. Yenilmiş pehlivan kavgaya doymazmış misali elbet geri dönülecek şehre, şehir hayatına. Ama işte hiç olmazsa iki nakavt arası çekilebilmek oraya, o öte diyara. Hem zaten önemli olan gidilecek yer ya da güzergâh değil, gitme fikrinin kendisi. Tıpkı İstanbul’da olduğu gibi.

Yaşadığımız şehrin dışında, elbet bir gün gidebileceğimiz, gidince yerleşebileceğimiz, yerleşince sevebileceğimiz bir başka diyar olmalı. Yoksa tahammül edemeyiz. O başka diyarın başka başka isimleri olmalı; kişiye, duruma ve döneme göre değişen. Kimine göre, iki dönüm zeytinlik Ayvalık civarında ya da eski bir değirmen Anadolu’da bir yerlerde veya beyaz badanalı bir ev, illaki Bodrum civarında. Bir gün, çoluk çocuk kendine yeter ya da karaciğer-böbrek-kalp kendine yetmez olduğunda, dinecek tüm bu tantana. Çekip gideceğiz oraya. Pılımızı pırtımızı toplayıp çekileceğiz, yenik ama

mağrur. Hanım da gelebilir isterse ya da sevdiklerimizden işte kim varsa, kim kaldıysa. Gelirlerse ne âlâ, ama gelmeseler bile, biz kendi başımıza gideceğiz oraya. Kaçacağız bir gün bu şehirden. Kavafis'e içten içe hak versek de, şehr-i şehr-i İstanbul'un işi gücü bırakıp arkamızdan gelmeye filan kalkmayacak kadar bıkkın olduğunu biliyoruz nasıl olsa.

Oysa şehir ile öte-diyar arasında hiç olmazsa fikir düzeyinde mekik dokumak yerine, bizatihi içinde yaşadıkları şehirlerde cirit atmayı tercih edenler de oldu geçmişte. Şehre kızgın ama bir o kadar âşık, ne ona ne onsuzluğa katlanabilen ama son tahlilde inatla şehirde kalmayı, şehirli olmayı seçenler XIX. ve XX. yüzyıl modernitelerinin en önemli figürleri olarak dikildiler karşımıza. Nam-ı diğer kent-gezginleri. Yabancıları dışlamayan, kendine zerre kadar benzemeyen insanlarla bir arada yaşamaktan gocunmayan ve içten içe, gittikleri her yerde aslında en çok kendilerini yabancılayan topal kuşlar, flaneur'ler. Modernleşmenin başka başka şehirlerde nasıl ayrı ayrı kulvarlardan yürüdüğünü gözler önüne seren Marshall Berman, Marx'ı, Baudelaire'i ya da Faust'u bir de bu gözle değerlendirmeyi önerdi. Eğer Berman İstanbul'u da ele alabilmiş olsaydı mesela, edebiyat-modernite-kentgezgini üçlemesine Sait Faik'in de ismini eklerdi mutlaka. İnsanları arşınladığı için sokakları tanıyabilen, sokakları dışlamadığı için şehri bilebilen Sait Faik'i. Fakat işte kadın kent-gezginlerinin mevcut olup olmadığı sorusunu sorduğumuzda, bu romantik modeli gözden geçirmek durumunda kalacağımızı yazdı kimi feminist ve anti olmasa bile gayri feminist teorisyenler.

Zira geçtiğimiz yüzyılın önde gelen kadın kent-gezginleri sadece ve sadece fahişelerdi. Cins-i latif arasında bir tek onlar tam olarak bilebildiler içinde yaşadıkları şehrin sokaklarının neye benzediğini. İffetli kadınlar, cinsiyet değiştirip erkek kılığına girmedikçe, aynı bilgilere sahip olamadılar. Şehir, kendi şehirleri kapalı bir kutu oldu onlara. O kutuların sunduğu düzen ve güven ortamı içinde mahpus mahpus ışıldadılar. Derya içre olup da deryayı bilmeyen balıklar misali, şehir içre şehirler olduğunu göremediler. O kadınları evlerinde, delikanlıları da doğru yolda tutabilmek için didindi Osmanlı aydınları. Ahmed Rasim bu yüzden çıkardı İstanbul'da gidilecek ve gidilmeyecek yerlerin haritasını, tabii en başta kendisi giderek o malum meşum yerlere.

Ne varsa şehirde var. Şehirde ne varsa, karşıtıyla var. Büyük ve kaotik şehirlerin dışında, kurtarılmış yeşil sahalarda yaşamak iyi hoş da, ruhsuz ve boğucu alabildiğine. Amerika'ya geldiğimden beri böylesine kurtarılmış bir bölgede geçiyor günlerim. Hemen herkesin aktivist ve bilinçli, alabildiğine nazik

ve medeni olduğu, cinsel-dinsel-siyasi tercihlerini rahatlıkla dışa vurabildiği bir yerleşkede. Belki her telden her demden insan var da burada, bir tek topal kuşlar yok nedense etrafta. Onlar şehirlerde, şehirlerin arbedesinde. Uzaklaşsalar da bir anlığına, kendilerini ha bire kışkışlayan şehir hayatına dönüyorlar ısrarla; dönüp de başka başka topal kuşlara rastlayabilmek umuduyla…

Michigan

TÜRK OLMAK

“Anlatılan senin hikâyendir” derken bunu kastetmemişti Marx. Hikâyeleri, hikâyelerimizi yalıtılmış duvarlarla ayırmamıştı birbirinden. Oysa bilhassa son otuz yıl içinde sol cenahta iyiden iyiye serpilerek gelişen çokkültürlülük söylemi, ironik de olsa, “kendi hikâyendir anlattığın” demeye başladı alttan alta. Diyelim ki bir film yapacaksınız ya da bir roman yazacak, sergi açacaksınız. İzlenebilecek en makbul yol, geldiğiniz köken neyse onun hikâyesini sunmak çokkültürlü topluma, çokkültürlülük adına. Sanat, şimdiye değin hiç olmadığı kadar uzak düşmeye başladı kendi damarlarından. Hakiki olan ile hayali olanı harmanlayabildikçe kendisi olabilen sanat şimdi tel tel, damar damar ayrılmakta içinde. Hayali olanla ilgilenmek, gelişmiş toplumların ayrıcalıklı bireylerine mahsus. Eğer bu grupta değilseniz, payınıza düşen salt ve som hakikati dillendirmek sadece. Kendi bireysel ya da ailevi hikâyenizi. Yani eğer Cezayirli bir kadınsanız Amerika’da yaşayan, Cezayirli bir kadın olmanın sorunlarını anlatmalısınız Amerikan toplumuna. Hayal ya da şiir, esriklik yahut vecd tümden lüzumsuz; kısacası her türlü Diyonizyak damar kapanmış önünüzde. Tüm bunlar ancak ve ancak, anlattığınız kültürün folkloru kapsamına giriyorsa makbul; aksi takdirde tamamen yasak size. Her etnik grup kendi soyağacının meyvelerini toplamakla meşgul; toplayıp toplayıp sergiliyor genel söyleme. Meksikalılar bunca ortak geçmişe rağmen hâlâ kaynaşamamış olmanın zararlarını, Araplar 11 Eylül sonrası karşılaştıkları önyargıları, Yahudiler aidiyet kıskacının sorunlarını, Hintliler de yapısal bunalımlarını dillendirmeliler mesela. Sinsi bir sınırlama getiriyor farklılık fetişizmi. En kozmopolit yapılanmalar daha da yerel ve yerelci olmaya teşvik ediyor bireylerini. Bilhassa kültür ve sanat üzerinden giderek, farkına bile varmadan, yeni bir tür milliyetçiliği besliyor çokkültürlülük söylemi. Tersine dönüveriyor işin özü, “niyet neydi akıbet ne oldu” misali.

Aidiyet mühim mesele. Eğer aidiyetle temelden bir sorununuz varsa, tutunacak bir dal kalmıyor, yuvarlanıyorsunuz boşluğa. Kendim kendi arzum ve ellerimle kaysam bile bu boşluğa, belli ki birileri ille de Osmanlı ya da Türklük dalını uzatarak çekip yakalayacak kimliğimi. Bana Osmanlı‘da çokeşlilik hakkında soru soran İrlanda asıllı aktivist bir kadına, bunun geçmişte de sanıldığı kadar yaygın bir pratik olmadığını anlatmaya çalışıyorum ki, bir ses bölüyor içinde “tarihimiz” kelimesi geçen cümlemi.

“Sizin tarihiniz. Sizin sömürgeci tarihiniz” diye düzeltiyor berikinin yanında durmuş dinleyen Filistinli bir feminist. “Tüm bir Ortadoğu hâlâ

Osmanlı‘nın geride bıraktığı enkazı temizleyemedi. İsrail’den önce İngilizler vardı, İngilizlerden önce Türkler!”

“İyi de güzel kardeşim sen şimdi durup dururken bana niye saldırdın ki?” demeden devam ediyorum laflarıma. İllaki kendi laflarım olmalarına, yani başkalarının hikâyelerine değmemelerine dikkat ederek.

Son zamanların yükselen dalgası bu en-kahraman-demokratik-aşure-çeşitlilik söyleminden en çok zarar görecek aidiyetlerden biri de Türklük. Mevcut kategorik yapılanmalar içinde eşikte sıkışmış bir hali var bu kimliğin. Batılıların gözünde yeterince Doğulu değil. Doğuluların gözünde ise asla onlardan değil. Bölgesel çalışmalar yapan uzmanların elinden kaçıyor sabun kalıbı gibi. Sıcak siyasetle ilgilenenler Türkiye’ye pek uğramadan Ortadoğu üzerinde yoğunlaşıyor. İslamiyet’le ilgili konferanslar verenler, kullandıkları kategorilere mutlu mesut sığmadığı için Türkiye’yi kapsam dışında bırakıyor. Ortodoks dini oluşumlar dışındaki dinsel anlayışlarla ilgilenenler, Türkiye üzerinden aktarma bile yapmadan Uzakdoğu’ya seyrediyor. Ulus-devletin yahut geç modernleşmenin sorunlu sonuçlarıyla ilgilenenler, Balkanlar üzerinde durmayı tercih ediyor. Mikrotarihçilik ya da kültürel tarih alanlarında yoğunlaşanlar, daha ziyade Kıta Avrupası‘yla ilgileniyor. Akademik çevrelerin çerçevelerinde Türkiye, göze hemencecik çarpmayan küçük bir güve yeniği, hiç kapanmayan bir gedik gibi kalakalıyor arada bir yerlerde. Ne tam Batı‘da ne yeterince Doğu’da. Boğaziçi Köprüsü aksine inandırmaya çalışsa da yıllardır, hangi tarafa doğru gidersek gidelim, ne Asya kıtasına hoş geliyoruz ne Avrupa kıtasına.

New York

BİR SAHİL KASABASI ÜTOPYASI

Yabancı, hakkında en az bilip en rahat atıp tuttuğumuz. Değil zararını kendisini dahi görmediğimiz halde, bize en büyük zararları vereceğine peşinen inandığımız; zerre kadar tanımamamıza rağmen, hükmünü baştan yazdığımız kişi. Ne gariptir ki, yabancı korkusunun gırla gittiği bu sistemde, en büyük acıları yabancılar filan değil, bizzat tanıdıklarımız çektiriyor bize. En yakınlarımız. Dünya yabancılardan boş yere korkup, kendi yakınlarından zarar gören insanlarla dolu. Bugün uğraştığımız kişilik sorunlarının, bunalımların, buhranların önemli bir kısmı çocukluğumuza çıkıyor; çocukluğumuz ise aile yapılarımıza, akrabalarımıza, tanıdıklarımıza. Ensest, Doğu'da ve Batı'da sayısı kestirilemeyen, istatistiklere hiçbir zaman gerçek oranlarda yansıyamayacak çoklukta kadın, kız çocuğu ve oğlan çocuğunun gündelik gerçeği haline gelmişken; tecavüz dendi mi, gene de hemen ve nedense hep "yabancı" geliyor aklımıza. Yoksunluklarımız ve yoksulluklarımız, incinmişliğimiz ve kimsesizliğimiz bize tanıdıklarımızdan yadigâr, yabancılardan değil. Hiç tanımadığı insanlarla birlikte yaşamayı yeğlemek için onlarca sebebi olduğu halde, gene de tanıdıklarının kovuğundan çıkmaya cesaret edemeyenlerle dolu dünya, bilhassa Amerika.

ABD'de son on yıldır hız kazanan bir "kentten göç" var: Orta ve üst sınıftan beyaz Amerikalıların şehirlerden kaçışı. Bu kesimlerin önemli bir kısmı şehir dışında ya da çevresinde alternatif cemaatler kuruyor kendilerine. Aralarına kendilerinden olmayan kimseyi sokmuyor ve bu suretle daha güvenli bir yaşam sürdüreceklerine inanıyorlar. Haliyle bu tür cemaatler şaşılacak ölçüde yekpare bloklar teşkil ediyor. Hanelerde her aile bir öncekine, okullarda her çocuk bir diğerine benziyor; sınıfsal, etnik, dinsel ve kültürel farklılıklar tamamen sıfırlanmış. Farklı olan hiçbir şeye geçit verilmiyor. Zaten nicedir devam etmekte olan bu süreç, 11 Eylül'den sonra tamamıyla ivme kazanmış durumda. "Yabancı" her zamankinden büyük bir tehlike ortalama Amerikalının gözünde. Böylesi bir ortamda, ocak ayının ilk haftasında, umulmadık bir tartışma patlak verdi Boston yakınlarındaki sessiz sedasız bir sahil kasabasında.

Diyelim ki her şeyin dingin, düzenli, bermutat akıp gittiği bu sahil kasabasında yaşıyorsunuz. Kasabada asayiş berkemal. Huzura aykırı hiçbir vukuat saptanmamış epeydir. Huzur demek mutluluk demek değil elbet. Bu sıkıcı rutin içinde ömrünün her gününü aynı insanlara selam verip aynı replikleri seslendirmekle geçirenler, yavaş yavaş bunalanlar, hatta canına kastedenler dahi

olabilir, ama onlar vukuattan sayılmıyor.

İşte vukuattan sayılmayan bu hadiselerden biri, 42 senedir aynı kasabada, aynı evde yaşayan, herkesin kendi halinde bir ev hanımı olarak bildiği, üç yetişkin oğul annesi L. Davis'in başından geçmiş. Davis büyük bir sinir buhranının ardından yeniden evine döndüğünde, rahat ama alabildiğine tekdüze hayatına çakılmaması gerektiğine, kendisi gibi krizler atlatan (veya atlatamayan) insanlara yardım etmek istediğine karar vermiş. Bu amaçla sahip olduğu araziyi genişleterek, sadece kendisi gibi kadınlara değil, öncelikle evsizlere, alkoliklere, uyuşturucu bağımlılarına yardımcı olabilecek bir alternatif yerleşim bölgesi projesi geliştirmiş. Proje son derece kapsamlı. Düşlenen temel olarak kendi kendine yeterli bir çiftlik yaşamı. Çiftlik denilse dahi adına, binaların neredeyse yarısı bilgisayar, kütüphane, çalışma ortamı olarak düşünülmüş. Gelenlerin salt konaklamayıp, buranın bir parçası olmaları, toprağı beraber işleyip, mahsüllerini beraberce paylaşmaları öngörülüyor. Bir nevi kibbutz; düşkünlere yönelik minyatür bir komünist ütopya.

Davis'in projesi ABD çapında insan hakları örgütleri, demokratik kuruluşlar ve sivil toplum grupları tarafından da büyük ilgi görmüşe benziyor. Eğer bu tasarı gerçekleştirilirse, o zaman belki de ülkenin en can alıcı sorunlarından biri olan "evsizler" için önemli bir model önerilmiş olacak. Öte yandan, kimi aydınlar, projenin göründüğü kadar masum olmadığına dikkat çekiyorlar. Zira bu tür çiftlikler çoğalırsa, büyük şehirlerden işsizleri, yoksulları, alkolikleri, uyuşturucu bağımlılarını ve aslında "göze hitap etmeyen" tüm bireyleri uzaklaştırmanın yolunu bulmuş olacak kimileri. Başlangıçta eşitlikçi bir ütopya olarak tasarlanan, rahatlıkla bir tecrit uygulamasına dönüşebilir.

Ne var ki zaten, daha tek bir örneği dahi gerçekleştirilmeden tamamıyla askıya alınmak üzere proje. Davis'in önerisine en büyük itiraz, ona yıllardır en yakın olan insanlardan, sabık komşularından geldi. Bu küçük kasabanın insanları, her biri başlı başına tehdit arz eden bunca şaibeli yabancının yakınlarına getirilmesine kesinlikle karşı çıktı. İşin ironik yanlarından biri, projeye düşman kesilen grubun sözcülerinden birinin bir alkol bağımlısı olması. "Alkol bağımlılığının ne olduğunu biliyorum. Benim gibi 60 tane gelirse bu kasabaya, burası çöker. Tek bir tanesinin bile gelmesini istemiyorum." Ve ekliyor: "Bazı insanlar değişmez. Uğraşmanın anlamı yok. Herkesi düzeltmeye gayret edemezsiniz."

Kimlik dönüşümü hırçın bir usturayla bileyliyor insanları. En keskin

fanatikler, değişim geçirenlerden çıkıyor nedense. En ateşli sigara karşıtları, vaktiyle baca gibi tüttürenler. Olur olmadık yasakları anlamlı bulanlar, geçmişte o yasakların hedef tahtası olanlar. Sonradan dindar kesilenlerin katılığından, hırçınlığından geçilmiyor; bir dinden bir dine dönenler ise sadece gemilerini değil, o gemilerde kalanları da yakmaya hazır görünüyor. En çok tövbekârların arınmışlığı ürkütüyor beni. İster din olsun, ister siyaset, en acımasızlar gene tövbekârlardan çıkıyor, onlara eski hallerini hatırlatabilecek hiçbir şeye tahammülleri yok. Yabancı korkusunun altında çoğu kez kendi geçmişimizin hayaletli suretleri dolaşıyor.

Sahil kasabasına alkolikleri, evsizleri, şiddet gören kadınları getirme projesi şimdilik askıya alınmış durumda. Gene her şey eskisi gibi. Komşular yatışmış. Dingin ve sessiz akıyor hayat kendi rutininde; tescilli delilerden arınmış, ayıklanmış yekpare cemaatler kılıf oluyor saklı deliliklerimize.

Boston

RADYODAKİ KÖPÜK

İkiyüzlü bir kimyası var köpüğün. İlk bakışta şeffaf sanki. Oysa bir duvar kalınlığıyla perde çekebiliyor ötesine; göstermiyor ardındakini, saklı niyetlerini. Hiçbir şeyi kaplamaya niyeti yokmuş gibi davranırken, pekâlâ kaplıyor aslında; boğmuyormuş gibi yaparken, usul usul boğuyor altında kalanları. Kale almamaya, ciddiye almamaya gelmiyor köpüğün kimyası; çünkü sulandıkça, sulandırıldıkça çoğalıyor. Kaldığım kampüs, sırasıyla feminizm, eşcinsel hareket, siyah hareketi, Üçüncü Dünya muhalefeti, sosyalizm ve ardından da anarşizm sularına demir atmışların hayli güçlü ve zinde olduğu bir yer. Ortalama Amerikalı profilinden hızla uzaklaşanların penahı. Ama kampüsün birkaç adım dışına çıktığınızda soluduğunuz hava değişiyor, ağırlaşıyor. Fazla uzak değil, sadece bir kasaba öteden tüm civara gece gündüz yayın yapan ve belli ki hayli revaçta olan radyo istasyonları var. Onlar kampüs sınırlarını aşarak yapıyorlar yayınlarını; dalga dalga, köpük köpük. Her akşam aynı saatte çıkıyor Bob, bitmez tükenmez bir enerjiyle geçiyor mikrofonun başına. Bob'a gelene kadar, üç aşama var geçilmesi gereken. Önce bir borsa uzmanı çıkıp telefonlarını kilitleyen tütün çiftçilerine ve orta sınıf ev hanımlarına paralarını ne zaman nereye yatıracaklarına dair tavsiyelerde bulunuyor. Tavsiye kelimesi hafif kaçıyor onu dinleyince. "Dediklerimi yapmanızda fayda görüyorum"dan ziyade, "Dediklerimi yapmazsanız aptalsınız demektir" mesajını veriyor alttan alta. Borsacının ardından Eleanor çıkıyor şen şakrak, cıvıldayarak. Her programdan önce, büyük bir sır verircesine aynı cümleyi zikrediyor: "Benim dinleyicilerimin kadınlardan oluştuğu doğru. Ama ben erkeklerin de beni dinlediğini çok iyi biliyorum. Hadi beyler utanmayın, saklamayın. Bu program hepimize!"

Eleanor gününe göre, "Modaya göre değil, yaşınıza göre giyinin", "Kış yaklaşırken acaba hangi desenler moda?", "Başkalarından öğrenecek ne çok ders var", "Aman, başkası olmaya kalkmayın, siz siz olun önce kendiniz olun", "11 Eylül olayları hepimize hayatımızın kıymetini bilmeyi ve her yeni güne gülümseyerek başlamayı öğretti", "Ulusal kahramanlarımız için her gün yas tutmazsanız, onların ölümü anlamını yitirir" türünde çelişkili başlıklar taşıyan uzun konuşmalar yapıyor. Programı zırt pırt reklamlarla kesildiği için ne kadar sürdüğünü saptamak güç. Ama o biter bitmez, akşamdan bu yana üst üste bunca zırvayı dinlemekten pelteleşe pelteleşe en nihayetinde sütlaç kıvamına ermiş beyinlere hitaben, Bob geliyor mikrofonun başına.

Ayrımcılığın her türünün diğer ayrımcılık türleriyle nasıl da sıkı sıkıya

bağlantılı olduğunu görmezden gelenler, bir kez olsun Bob'un programına kulak vermeliler. Konuştukça kendi kendini kışkırtmayı başardığından, daha beş dakika geçmeden öfkeleniveriyor Bob. Öfkelendikçe köpürdüğünden, köpürdükçe de gözü kimseyi görmediğinden, eşcinsellere söylenerek başladığı bir konuşmayı, Arapları aşağılayarak tamamlayabiliyor; komünizmin kılık değiştirmiş hallerini tespit ederken, birdenbire evlilikdışı cinsel ilişkinin genç kızlara verdiği zararlardan dem vurabiliyor.

Bob'un en çok sevdiği şey telefon bağlantısıyla kendisini arayanları ebleh yerine koymak, telefon bağlantısıyla Bob'u arayanların en çok sevdiği şey de onun tarafından ebleh yerine konmak olunca, sado-mazo diyaloglar açıyor her akşam radyoda.

Arayan kişi maazallah "Ama tecavüze uğrayan bir kadının o çocuğu aldırmaya hakkı olabilir. Yani ben de kürtaja kesinlikle karşıyım ama hani tecavüz durumunda…" deme gafletinde bulunursa, Bob Amcası körük körük, köpük köpük koşuyor çıkan yangına. Arayanın sözünü kestiği gibi, 15 dakika boyunca susmadan vaaz veriyor. İncil'den yaptığı alıntıları, kendi sefil hayat tecrübesinden çıkardığı derslerle destekleyerek. Her programını aynı biçimde bitiriyor Bob. Yapmacık yetişkinlerin, öğrenme kapasitesini şüpheli gördükleri, ama gene de sevmek istedikleri bir çocuk karşısında takındıkları merhamete bulaşmış şefkatle, heceleri birbirine ekleyerek soruyor: "De-mek-ki-ne-yap-ma-ya-cak-mı-şız?" Telefonun öbür ucundaki dinleyici, "her zaman her koşulda kürtaja karşı olmalıymışız" diye tamamlıyor lafı; daha önceki hatasından ötürü ezik, ama sorulan sorunun cevabını bilmekten ötürü mutlu, "iyi geceler" diliyor Bob'a.

Bob'un programı, sistem muhaliflerinin aktif ve çoğunlukta olduğu kampüse yayın yapıyor her akşam sebatla; kâfirlere savaş açmış ya akıyor dalga dalga. Hedef öğrenci ve öğretmenlerin çoğu dalga geçiyor onunla. Oysa ciddiye almamaya gelmiyor Bobları ve Eleanorları; çünkü sulandıkça, sulandırıldıkça çoğalıp yayılıyor köpüğün kimyası.

Boston

KADIN HASTALIKLARI VE ANNA

Atlantik’in bu yakasında tanıdığım ilk Amerikalı, Anna. Amerikalı bir Rus göçmeni. Hani çok azdır gözlerinin içi kor kor gülen insanların sayısı; neşesi hafiflikten, her şeyi hafife almaktan değil de, kaçıklık ile ermişlik arasındaki bağda düğümlenenlerin sayısı. Anna onlardan biri. Öğlenleri uyuyup, uyumam gereken saatlerde cin gibi dolaştığım jet lag günlerinde tanıştım onunla. Zira sabahları 6.00’da açık olan tek yer var kaldığım kampüste: Anna’nın yeri. Burası kampüs ile kasabanın kesiştiği noktada bulunduğundan, Anna’nın müşterileri her telden, her demden: Öğrenciler, feminist aktivistler, işçiler, kütüphane memurları, öğretim üyeleri… ama ağırlıklı olarak kadınlar. Sabahın kör saatinde içeri girdiğinizde, hiç şaşmaz bir şekilde girişteki üç masanın birleştirildiğini ve hep aynı ev hanımı topluluğunca çevrelendiğini görüyorsunuz. Ortalama 70 yaşlarında on kadar ev hanımı orada oturup kahvaltılarını birlikte ediyor, hep aynı konular etrafında bitmez tükenmez bir heves ve sabahın bu saatinde kimselere nasip olmayacak bir enerjiyle dedikodu yapıyorlar.

Anna ise çalışıyor. Kasanın arkasından, ev hanımı topluluğuna laf yetiştiriyor sık sık, güldürüyor onları, hem de iğneliyor hafiften, inceden, incitmeden. Anna zeki. İnsanlara baktığında ayırt edici özelliklerini görüyor önce. Bir ömür boyu burada çalışmış, herkesi tanıyor. Yabancı biri geldiğinde ona da ismini soruyor; aynı yabancı tekrar geldiğinde, Anna onu da tanıdığı insanlar arasına katmış oluyor çoktan, kimseyi yabancılamadan, yadırgamadan. Biz hepimiz sabah ilk iş, kova büyüklüğünde bardaklara fıçı büyüklüğünde termoslardan kahve doldurup, Anna’nın kasasının önünde saygıyla sıraya giriyoruz. O tek tek hepimizle sohbet ediyor. Hiçbir şeyi unutmadan, kimseyi karıştırmadan. Burada ismimi doğru telaffuz edip de bir kere bile karıştırmayan tek insan.

Anna 66 yaşında. Türkiye’de kadınlar daha yaşlanmadan yaşlandıklarına inandırmakta ustalar önce kendilerini, sonra çevrelerini. Amerika’daki kadınların en temel farklılıklarından biri, 70-80 yaşlarında pek çok kadını aktif bir şekilde çalışırken görebilmeniz etrafta. Yakındaki yerel bir markette abartısız 100 yaşında olduğuna inandığım bir pamuk kadın çalışıyor; konferanslarda, panellerde, akademik sunuşlarda 70 yaşlarında kadın akademisyenleri dinliyorum. Ne zaman bir gösteri olsa sokaklarda, hükümetlerini eleştirmek ve ABD’nin savaşa girmesine engel olabilmek için eylem yapan, ayazda dışarıda dikilerek imza toplayan grubun içinde çok sayıda yaşlı kadına rastlıyorum.

Burada kadınlar daha geç yaşlanıyor.

Sıra bana gelince, Anna'nın kasasının önünde, kahve kovamı koyup selamına karşılık veriyorum. "Nasıl gidiyor yazıların?" diye soruyor. "İngilizce yazıyorsun demek, *more power to you*![1]" Ardından ekliyor: "Hepimiz İngilizceyi sonradan öğrendik, mesela ben bu ülkeye geldiğimde tek kelime İngilizce bilmiyordum."

Ben büyük bir sempatiyle gülümsüyorum Anna'ya ve gülümsemeye devam ediyorum günlerce, ta ki bir sabah bana buraya geldiğinde kaç yaşında olduğunu söyleyinceye kadar: İki. Anna, annesi ve babasıyla bu ülkeye geldiğinde iki yaşındaymış, şimdi 66 yaşında. Garip olan, o iki yaşında gelmiş buraya bambaşka bir ülkeden başka başka sebeplerle, ben besbelli ki zerre kadar uymuyorum bu tabloya, durmuşum karşısında ve Anna gene de, ikimizi aynı gruba yerleştiriyor zihninde: *latecomers*.[2]

İki kategori var âdeta zihninde. Bir yanda yerleşikler yer alıyor, beri yanda bir ülkeden bir ülkeye, bir ilişkiden bir ilişkiye, bir daldan bir dala sürüklenenler, göçebeler, bir türlü yerleşik hayata geçemeyenler. Anna neredeyse içgüdüsel bir biçimde kokusunu alıyor ikinci gruptakilerin. Girişte masada oturup çene çalan ev hanımlarını işaret ediyor, kulağıma fısıldayarak: "Sen şimdi bir kitap yazsan, Oprah'nın programına göndersen, Oprah da dese ki 'İşte bakın Elif'in kitabı çıkmış ey kadınlar, gidin alın', ertesi gün bu kadınların hepsi gider o kitabı almaya. Oprah bunların ilahı."

Oprah Winfrey Amerikalı kadınların ilahı. Hafta içi hep aynı saatte Amerikalı kadınlara yeni talimatlarını yağdırıyor televizyon ekranlarından. Hangi besinlerde ne kadar vitamin ne kadar kalori var, hangi egzersizler kalbi kuvvetlendirir, boşanma esnasında mal bölüşümünde nelere dikkat etmeli, çocuğunuz içine kapandıysa aman dikkat uyuşturucu bağımlısı olabilir gizlice gözetleyin odasını… gibi konular Oprah'dan soruluyor. Ortalama Amerikan kadınının bilgi dağarcığının önemli bir kısmından Oprah sorumlu bire bir.

Dün sabah Anna'nın kasasında genç bir kız duruyordu, bıkkın bir suratla. Gelen her müşteri otomatik olarak, "günaydın" ya da "destur" demeden daha, "Anna nerede?" diye sorduğundan, kız da robotlaşmış bir şekilde cevap veriyordu tek tek kuyruktakilere: "Doktor randevusu var, bugün gelmeyecek."

Amerika'da "kadın hastalıkları" kavramının birinci kelimesi olan "kadın"

ile değil, ikinci kelimesi olan “hastalık” ile ilgili insanlar. Bu sebepten ötürü, Türk kadınlarına utanç verdiği gibi utandırmıyor onları kadın hastalıklarından söz etmek. Anna’nın jinekoloğa gittiği konuşulabiliyor “utanmadan”, bir ayıp gibi algılanmadan.

Bu sabah, ne güzel, gene Anna duruyor kasada. Tek tek önü sıra kuyruğa girenlere cevap veriyor: “Test yaptılar, umarım önemli bir şey çıkmaz.” Arkadaki on kişilik ev hanımları topluluğundan biri yanaşıyor, Oprah’nın programında tavsiye edilen bir bitki çayını not etmiş bir kâğıda, Anna’ya getiriyor.

Ben, Oprah, on kişilik ev hanımı topluluğu, öğrenciler, feministler ve Anna… Amerika’da feminist hareketin merkezlerinden biri olan bu kampüste kadınlar böyle giriyor 8 Mart’a. Ben içimizde en çok Anna’yı sahici buluyorum. Gözüm hep onda.

Boston

YAZMANIN SIVI HALLERİ

Türk edebiyatının bir mutfağı varsa eğer ve bir de kileri, orada boy boy dizili fıçı fıçı tartışma konularından kimilerine Hızır Aleyhisselam'ın ince-uzun-kemikli eli değmiştir sanki. Dermansızlıktan ziyade bıkkınlıktan bükülmüş bacaklarını aheste revan sürüyerek gelmiş ve titrek sesiyle okuyup üflemiştir gündem maddelerimize: "Artsın, eksilmesin! Taşsın, dökülmesin!" Erkek yazarların kadınları "yeterince" anlayıp anlayamayacaklarına, keza "doğru" anlatıp anlatamayacaklarına dair sorulan o malum soru kalıbı da, Hızır'ın bereket duasını almış olmalı. Olmalı ki, açıldıkça açılır aynı mevzu ve ne kadar kabarırsa kabarsın, katiyen dökülmez kabından. Sıçramaz, iz yapmaz, leke de bırakmaz hep böyle taştığıyla kaldığından. Söylenen yeni bir şey yoktur pek fazla. Çözümlemelerden ziyade ön kabullerdir konuşulan; bireyselliklerden ziyade genellemeler. Böylelikle ne vakit yeni bir roman çıksa piyasaya, aynı şüpheperest yargıyla çıkılır yazarının karşısına. "Anlatılan senin hikâyendir" sözündeki tüm hikmet birdenbire tersyüz edilip romancıya yöneltilir: "Anlattığın, senin kendi hikâyen mi, değil mi?"

Kendi hikâyesi ise ne âlâ. Önyargılarımız uyarınca zannımız odur ki, her konuyu en iyi uzmanı bilir. Evlileri en iyi evliler, köylüleri en iyi köy kökenliler yazabilir; evi olmayıp da sıçan deliğine gönderilenlere gelince… o kuytulardan öyle pek yazar çizer çıkmadığından, onların hikâyeleri "dışarıdan" anlatılabilir. Ancak mümkün mertebe, her anlatıcı özbeöz kendi çöplüğünde eşinmelidir. Aksi takdirde, düşmez-kalkmaz-iflah-olmaz peşin hükümlerimiz nüksediverir. Gidip de "el âlemi" yazmaya kalkanın ya samimiyetini-niyetini kurcalar ya da bilgisinden-sezgisinden sual ederiz. Biz işte bu sebepten hâlâ ve ısrarla, dönüp dönüp şüpheyle yaklaşma gereği duyarız kadınları anlatan erkek yazarlara.

Oysa nasıl da nobran bir genellemedir "kadın". Sormak gerek bu noktada, "Af buyurun, hangi mekânda, hangi zamandaki, hangi kadınlık halleri?" diye. Ancak böyle parça parça ayrıştırabildiğimiz takdirde, kimi "kadınlık halleri"ni anlayıp anlatabilmenin kimi kadınlara, en az erkeklere olduğu kadar uzak bir mesafede durduğu görülebilir. Ve nasıl ki tek ve mutlak ve yekpare ve yalıtılmış bir "kadın" yoksa, hatta şu "kadınlık durumu" lafının bizatihi kendisi zararı yararından katbekat fazla bir ağız alışkanlığından ibaretse, tek ve mutlak ve yekpare ve yalıtılmış bir "erkek yazarlık hali" de yoktur ortada. Velhasıl, benzer konular etrafında dönen romanlar arasında dahi ayrıştırıcı farklılık, romancının cinsiyetinde değil, kalemindedir.

Peki ama şu “erkek yazarlık hali” tek ve yekpare değilse, tastamam kaç adet ve nasıldır acaba? “Ne kadar yürek varsa Allah için çarpan, o kadar yol vardır izlenecek” diyen mutasavvıflardan feyz alarak, “Ne kadar kalem varsa edebiyat için, edebiyat içre yazan, o kadar yazarlık hali vardır” demek de mümkün ve makbuldür elbet. Ne var ki bu yazının yüzü suyu hürmetine, “kadın-karakterler-yaratan-erkek-romancı-halleri”ni ÜÇ rakamının masalsı cazibesinde sabitlemeyi deneyebiliriz. Tıpkı maddenin üç hali gibi: “katı hali-gaz hali-sıvı hali”. Öte yandan, “yaratmak” ve “erkeklik” güzergâhlarından geçen her patika eninde sonunda BABA figürüne çıktığından, er ya da geç babalığın bir biçimiyle ilişkilendirilecektir bu üç halden her biri: “öz baba hali-üvey baba hali-iskele babası hali.”

Maddenin katı, babalığın öz halinden hareketle yazan romancı, karakterleriyle arasındaki emir-komuta zincirini mümkün mertebe kaybetmemeye özen gösterir. Ne vakit görmek istese, ayağına çağırır onları. Sever de şüphesiz; alır okşar, hatta giydirir kuşandırır ama içlerinden hangilerini ne zaman hor görüp nasıl takdir edeceğine kendisi karar vermek ister daima. Katı halli erkek yazarın kaleminden çıkma dişi roman karakterleri, yemek borusundan aşağı bir türlü inemeyen ayva lokmalarına benzerler. Ne yutulur ne de çıkarılabilirler gerisingeri. Hiçbirinde belirgin bir aksaklık yoktur ilk bakışta. Olmuşlardır olmasına da, usta ellerden çıkma balmumundan heykeller kadar yakın olabilirler gerçeğe. “Az kalsın gerçek sanacaktım” diyebilirsiniz en fazla ama gerçek sanmazsınız onları. Öte yandan, maddenin katı halinden hareketle yazmak salt erkeklere özgü olmadığından, kadın romancılar arasında da yarattıkları karakterlerini, bilhassa da kadın karakterlerini, çimdire çimdire sevenlere, severken dövenlere sık sık rastlanır. Halide Edip Adıvar gibi…

Üvey baba halinden hareketle yazan romancıya gelince, onun kafası daha karışık, iktidarı daha az mutlakıyetçidir. Babalık ettiği karakterlerin varoluşundan tastamam, büsbütün sorumlu olduğunu düşünmediğinden, kendinden ayrı bir varoluş alanı tanır onlara. Dişi karakterlerinin, kendisini şaşırtmasından hoşlandığı gibi, gözünün önünden ayrılmadıkları müddetçe gönüllerince gezip tozmalarına dahi izin verebilir. Metinle arasında bir aşk-nefrettir sürer gider. Hayli çelişkili, bir o kadar “sinir harbi” bir niteliği vardır maddenin gaz, yazarlığın üvey baba hallerinden yazmanın.

İskele babası haline gelince, kelimenin olanca olumsuz çağrışımına rağmen, dişi karakterlerine en fazla varoluş alanı ve hakkı tanıyan romancılar bu cenahta toplanır. Bir liman gibi görür kendini. Oradan demir alıp kendi yollarına

gitmelerine izin verir. Maddenin sıvı halidir bu. Kadın karakterlerinin kendisini şaşırtmasına değil sadece, kendi kendilerini biçimlendirmelerine de izin verir. Metin durmaz, akar. Sevgi Soysal gibi…

Katı halli erkek yazar kaburga kemiğinden yaratır kadın karakterini. Gaz halinden hareket eden erkek yazarsa uzaktan kontrol eder. Sıvı halinden hareket eden erkek romancı ise, kendindeki kadını ortaya koyar. Aynalar iç içe geçer. Bir de bakmışsınız ki kadın karakterinin

Jeanette Winterson heteroseksüel erkek aşkını sorgularken, erkeklerin parçalanmaktan, dağılmaktan, dağılıp da bir daha parçalarını bulamamaktan nasıl korktuklarına dikkat çeker. Bizatihi parçalanma gerektiren ve getiren aşk ilişkilerinde bu çelişki tam anlamıyla ayyuka çıkar. Heteroseksüel ilişkilerde erkek tarafı aşka en yaklaştığı kulvarda dahi, eşiğe fazla yaklaştığını, parçalanıp dağılmak üzere olduğunu hissettiği an reaksiyoner bir tavırla geri çekilip bildiği hayata döner. Winterson'a göre erkek aşkı, parçalananın sadece kadın olmasını istediği ve kendisi parçalanmadan olduğu gibi kalmakta direttiği için sürmeyecek bir aşktır. Çünkü aşk karşılıklı parçalanmak demektir. Sıvı halinden hareketle yazan ve babalıktansa iskele babalığını tercih eden erkek romancı, kadın karakterlerini parçalarken onlarla beraber parçalanmayı, şaşırmayı, toparlanamamayı göze alır. Yaratırken yıkılmayı, çoğalırken eksilmeyi… Çünkü her zaman artırmaz yazmak, eksiltir de bazen. Taşırmaz hassa bir dengede, dökülmeye parçalanmaya da sebep olur bazen.

Bu durumda, bir romanın anlatım gücü ve kanımca romancının gücü tam da "başkasının" hikâyesini kendi hikâyesi yapabilmesindedir. Edebiyat, olduğumuz insanı değil, ilk bakışta bizden tamamen farklıymış gibi görünen insanları hissedip hissettirebildiğimiz, anlayıp anlatabildiğimiz ölçüde ve müddetçe sahici bir berekete kavuşabilir. Ve ancak o zaman, taştığıyla kalmayıp, akmaya da başlayabilir.

New York

ANNELERİNİN KIZLARI

İdare lambaları vardı eskiden; kendi ışığının gölgelerinden ürken, ürktükçe cismine eziyet eden idare lambaları. Daha fazla ürkmesinler diye parlamaktan, harlamaktan, ışıltıdan, biz de hep idareli yakardık onları. Sanırım hâlâ varlar yakınlarda bir yerlerde… Ben kelimelere takılırdım, kelimeler aklımın kancalarına. Kafamı kurcalardı, elimde değil. Okuduğum ilkokulda, bir ayıbı saklarcasına üstündeki cama kadar tepeden tırnağa grilere boyanmış kapılar üzerinde, çerçeveli levhalar içinde, fiyakalı harflerle yazardı koca koca: İDARECİ. O kapılar ardında, "okulun idarecisi" sıfatıyla birtakım adamlar otururdu; hepsi de bir örnek giyinip bir örnek somurtan. Dikdörtgen ve küçük, siyah ve düz çantaları vardı bileklerine asılı taşıdıkları. Bunlar mühim adamlardı. Bir müesseseyi idare etmenin olanca inceliklerine vâkıf olmanın ayrıcalığıyla mühürlenmiş insanlar… Bütçede açık, disiplinde gedik, müfredatta aksama olma ihtimali belirmeye görsün, derhal onlar el atardı işe. Çekip çevirir, bulup buluşturur, kitabına uydururlardı; kavgalı öğretmenler arasında hassas bir denge tutturur, bir yandan otoritelere yaranıp bir yandan da velileri bağlamayı başarır ve yapacakları her işi, atacakları her adımı muhakkak uzun vadeli planlarlardı. Zaman, tıpkı ellerinin altındaki dar bütçeler gibi, ince ince hesaplanıp tartılması, idareli idareli kullanılması gereken bir şeydi onlara göre.

Kelimeler aklımın kancalarına takılırdı, kancalar da hayatımın akışına. Hissederdim bazı bazı, zeminden bir yerden, derinden, temelden farklılıklar vardı yaşıtım kız çocuklarıyla aramda. Onların bildiği esaslı bir şeyi, ben bilmiyordum mesela. Bende bir eksiklik olduğunun farkındaydım farkında olmasına da, ne o eksikliğin nasıl bir şey olduğuna, ne de nereden kaynaklandığına dair en ufak bir fikrim yoktu daha. Sonra sonra zamanla anladım kız arkadaşlarımla aramda zuhur ve cereyan eden o damardan, esastan farklılığın sebeb-i hikmetini: anne modellerimiz başkaydı. Çünkü şimdi biliyorum ki, farklı farklı anne modelleriyle büyüyen kız çocukları, başka başka "hayat kullanma kılavuzları" ile çıkarlar yola. Peki, annelerimiz arasındaki o derinden farklılık nereden kaynaklanıyordu? İdareciler ile idare-etmeyiciler arasındaki farklılıktan!

İdarecilik yeteneği kadim bir gelenektir, anneden kıza devreden. Önce babaların nasıl idare edileceği öğrenilir ki, yarın bir gün kocayı idare etmekte güçlük çekilmesin. Böylelikle kız çocukları erkeklerin neden ve nasıl idare edilmesi gerektiğini okuldan değil, ocaktan öğrenirler. Çıraktan girerler bu işe;

adım adım, aşama aşama kalfalığa terfi edip en nihayetinde ustalığa ererler. Belgeli takdirnameli usta olduklarında, onların da kendilerine ait bir evleri ve evlilikleri vardır artık. Bundan böyle idarecilik yeteneklerini kendi ocaklarında sergiler ve gün gelir onlar da kendi kızlarına öğretirler. Halka halka uzayan, kuşaktan kuşağa aktarılan, bir "cins-i latif öğretisi ve meziyeti"dir idarecilik yeteneği.

Diyelim ki babayı kıllandırma, hatta kızdırma ihtimali yüksek bir davete gidecek kız çocuğu, mesela bir erkek arkadaşın yaş günü partisine. Haftalar öncesinden kafa kafaya verip, fısır fısır planlar yapılır idareci annelerle. Hangi yalanın, tam olarak nasıl bir zamanlamayla, ne noktada punduna getirilip, nasıl kılıflar altında sunulacağı ince ince hesaplanır önceden. Gidilecek davetin önemi büyüdükçe, ön hazırlıklar da dallanıp budaklanır. Okul baloları, şehir dışı gezileri ya da en beteri, sevgiliyle randevulaşmalar… Durum ne kadar vahim, yol ne kadar tıkalı olursa olsun, dolambaçlı bir patika vardır muhakkak idareci annelerin akıl haritalarında. Tipik Türk ailelerinde, su uyur, düşman uyur, bir tek anneler uyumaz. Babalar horul horul yedi kat uykudayken ve her şeye hâkim olduklarını zannettikleri halde aslında hiçbir şeyden haberdar bile değilken, bu idareci anneler kızlarının katılacağı balolar için gizlice kumaş seçer, kıyafet diker, para denkleştirir, taktikler belirlerler. Ve ne vakit parça tesirli bir flört vakası düşse aile yuvalarına, patlamadan çok çok önce, en az hasar görecekleri yerlere, kovuklara, sığınaklara yerleştirirler kızlarını.

Tüm bunları göre göre büyüyen ve buluğ çağının son demleriyle birlikte kalfalığa eren kız çocukları, sadece kendileriyle ilgili hususlarda değil, tüm olası aile meselelerinde idareciliğin esaslarını kapmışlardır artık annelerinden. Bu esaslar içinde en önemli kalem, "uzun vadeli bütçe denkleştirme" programlarıdır. Bu programlar sayesindedir ki, kocaları maaşlarını çatır çatır harcarken, mutfak gelirlerinden gıdım gıdım artırdıkları paralarla bir gün gelip aileye ev almayı beceren kadınlar çıkar. Gerçi uzun, çok uzun zaman ister saptanan hedefleri gerçekleştirebilmek. Ama olsun, idarecilik geleneğinin özünde her şeyi uzun vadeli düşünmek ve hep bir şeylerin hatırına bir şeylere göğüs germeyi bilmek vardır zaten. "Evladının hatırına aldatılmaya, emeklilik günlerinde yalnız kalmamanın hatırına evliliğin gidişatına, elbet bir gün muhakkak gelecek olan bir geleceğin hatırına bugünün eziyetlerine katlanmak…"

Ve zaten "kadınlar için on derste idarecilik yeteneği el kılavuzu"nu açıp baktığınızda, şöyle bir açıklama görürsünüz "idare etmek" fiilinin karşısında:

İdare etmek: En bedbaht durumlarda dahi sabredip sineye çekerek, en çetin çatışmaları dahi en az hasarla atlatarak, ŞİMDİ‘ye değil, GELECEK’e odaklanarak vaziyeti kurtarma, yuvayı koruma becerisi…

Kelimelerin kancaları hayatımın akışına takıldı, hayatımın akışı ilişkilere bakışıma. Çuvalladığım, çuvallattığım her ilişkide baktım ki, sorun biraz da bende, yani bendeki temel bir bilgi eksikliğinde. Çünkü ben “idareci” değil, “idare-etmeyici” bir annenin tezgâhından yetişmişim hayata. Ne de olsa, kocalarını dolaylı dolambaçlı yollardan ince ince idare etmektense, fuzuli ve hayali bir geleceğin hatırına bugünlerini heba etmektense boşanmayı tercih eden ve gerekirse yalnız-güvencesiz kalmayı göze alan birtakım acayip kadınlar da var bu toplumda. Ve bu kadınların ekseriyetle tek başlarına büyüttükleri kızlar, ne “Baba nasıl idare edilir?” kılavuzundan haberdardır, ne de “Peki koca niçin idare edilmelidir?” sorusuna anlamlı bir cevap bulmayı başarabilirler.

Hani bir laf vardı eskiden, “İdare ede ede idare lambasına döndük” diye. Vaziyeti, evliliği, yuvayı, babayı, kocayı ve derken bütün bir hayatı idare ede ede eriten, eritirken kendini de tüketen kadınlar vardı bir de. Sanırım hâlâ varlar yakınlarda bir yerlerde…

İstanbul

“KADIN” KELİMESİNİ SÖZLÜKLERDEN SİLME ÖNERİSİ

“Öyle seveceksin ki kelimeleri sana yetecekler” demişti Cemil Meriç vaktiyle. “Bir davet olarak güzel kelime ve dualarda muhterem. Gönülden gönüle köprü, asırdan asıra merdiven. Kelime, kendimi seyrettiğim dere.” Öyle seveceksin ki kelimeleri hem fazlasıyla yetecek hem de bir türlü yetmeyecekler sana. Kovalayacaksın manalarını, açık ve saklı, adım adım iz süreceksin peşlerinde, yitip de gitmesinler diye, onları yitirdiğin takdirde kendinden de ne çok yitireceğini bile bile. Kelimelerin kudretini, ehemmiyetini teslim etmek demektir yazarlık. Ve bir de tabii, masum olmadıklarını. Lakin gelin görün ki, Türkiye’de nicedir pek az kelime “kadın” kelimesi kadar sıkça ve yaygınlıkla yakıştırılmaktadır bu sıfata, yani tekinsizliğe, belirsizliğe. “Kadın” kelimesinde acaba bilmediğimiz bir nahoşluk, sakıncalı bir durum mu var? Aksi takdirde bu kelimeyi telaffuz ederken niçin böylesine zorlansın ki insanlar? Salt bu kelimeyi kullanmamak için, hele hele yüz yüze insan ilişkilerinde telaffuz etmek durumunda kalmamak için sürüsüne bereket alternatifler üretilmiş bile. Bahsi geçen kadın görece genç ise sorun yok, “kız” kelimesi imdada yetişir. Keza yaşlı ise gene mesele değil, “teyze, hanımnine” ya da duruma/sınıfa göre “hanfendi”, o da olmadı ağzı yaya yaya “ha-nım-e-fen-di” ne güne duruyor? Ama ya bu iki kategorinin orta yerine denk düşüveren o geniş sayıda kadına nasıl hitap edilecek? Bir sıkıntı, bir rahatsızlık, bir iğretilik… Sanki “kadın” kelimesinde bilmediğimiz bir kusur, üzeri derhal örtülmesi icap eden bir ayıp varmışçasına. Sırf kadın dememek için kimi zaman “bacı”, kimi zaman “bayan” ve en çok da “siz hanımlar!..”

“Kadın” kelimesinin verdiği rahatsızlık hem birebir insan ilişkilerinde, gündelik yaşamda hem de kamusal alanın sahnelerinde zuhur ediyor art arda. Bir kadına doğrudan hitap etmek durumunda kalınca sıkılıp gereksiz bir nezaket içine giriliyor; hani sanki “siz kadınlar…” dese, beriki alınacak, kalbi kırılacak, kendini hakarete uğramış sayacak, “estağfurullah” demek gerekecek; vaktiyle pek muktedir bir şahsiyetin ifade ettiği üzre bir özür mahiyetinde “Ne yapsınlar, Allah da onları kadın yaratmış?” diyerek onlar adına özür dilemek gerekecek. Bire bir gündelik yaşam diyaloglarıyla sınırlı kalmayan bu tutukluk, dile vurulmuş ket halleri nasıl olduysa aynen sirayet etmiş siyaset hayatımıza ve kamusal alana. “Eşler toplantıları”, “hanfendiler buluşmaları”, “hanım kolları”, “bayanlar müsabakaları”… Siz hiç “erkek” kelimesi yerine benzer bir bağlamda “bay” kelimesinin kullanıldığını duydunuz mu? “Baylar voleybol müsabakası” diye bir ifade biçimi icat edilmedi ise “bayanlar” versiyonu niçin çıktı bunun?

Yoksa bizim bilmediğimiz bir ayıp mı saklı “kadın” kelimesinde?

Madem bu kadar sıkıntı veriyor niteliğimiz ve dahi kendimiz, madem böyle eğip bükmek gerekiyor varlığımızı, o da olmazsa isimlerimizi, kulağımızı ve kişiliğimizi bükmek gerekiyor ki dahil olabilelim toplumsal dil sözlüğüne kıyısından köşesinden, madem bu kadar yadırganıyoruz aslında, bir alternatif kelime de ben önereyim dedim “kadın” yerine. İstihareye yatar gibi açtım baktım canım *Mesnevi*‘yi. Sayfa 518’de, Tirmiz Padişahı Seyyid’in Semerkand’a gidiş hikâyesi çıktı karşıma. Parmağımın gölgesinde kalan kelimeye baktım: Harzemşah!

En iyisi toptan kaldıralım “kadın” kelimesini. Nasıl olsa dilden kelime ayıklamaya alışkın milletiz. Bir kuşak geçmesi yeter de artar ayıklanan kelimenin toptan unutulması için. Bir sonraki kuşak hatırlamaz bile. Bunu da söküp çıkartırız elbet. Madem hazmedemedik ve hazmedemiyoruz bir türlü “kadın” kelimesini, “Harzemşah” kullanalım onun yerine. “Siz Harzemşahlar…” diye hitap edelim, “Harzemşahlar Musiki Cemiyetleri” kuralım, “Harzemşahlar Mağazaları-Reyonları” açalım, “Harzemşahlara rehberler…” kaleme alalım… Üstümüzden yük, muhabbetimizden tutukluk kalksın, nasıl olsa kalkmayacak bu toplumda kadınlar aleyhine deveran eden önyargılar, bari dilimiz ferahlasın.

Michigan

SONRASI KAYGISI

İki ayrı kutup var içimde; nicedir bildiğim, bilmezden geldiğim. Birine zahiri kanadım diyorum. Bir nevi dişi Ebussuud Efendi. Bana sürekli gelecekten dem vuran ve şimdi'yi geleceğin hizmetine koşmaya çalışan biri. Yaza yaza yükselmek, yüksele yüksele ermek, var olmaktan ziyade sahip olmak isteyen huzursuz yanım. İlerlemeye inanmış bir misyoner, daha fazlasını edinmeye odaklanmış bir kapitalist, yazıyı yazarlık üzerinden tanımlayan bir kalem-ehli. Sonrası kaygısı sarmış benliğini. Attığım her adımda bana, "Peki ya sonra? Ya daha sonra?" dedirten biri.

"Sonrası kaygısı" edebiyatın ve edebiyatçıların en temel kaygılarından biri. Bir romanı yazarken, tahayyül ettiğiniz bir "sonrası" belirmeye başlar zihninizde. Varmak istediğiniz bir cennet, kaçındığınız bir cehennem. Ödüller, övgülerle örülüdür cennet, ama bundan çok daha fazlasıdır. Hakaretamiz eleştiriler, bulaşıcı kayıtsızlıklarla örülüdür cehennem, ama bundan çok daha fazlasıdır. Bu açıdan bakıldığında hiçbir yazarın cehennemde yanmak ya da cennette mükâfatlandırılmakla ilgili kaygılardan tamamen arınmış bir ruh haliyle oturup yazabildiğini sanmıyorum. Albert Camus'nün de dediği gibi, "Bir yazar çokluk okunmak için yazar. Bunun tersini söyleyenleri alkışlayalım, ama inanmayalım onlara".

Bu bir yüzü yüzümün. Ötekine batıni yanım diyorum. En az dillendirdiğim damarım; romanlarımda kendiliğinden ortaya çıkabilen, çıktı mı kendi başına, bana rağmen akabilen, herkesten ve her şeyden ziyade kendiyle cebelleşen rindane, kalenderane, dervişane damarım. Yazarlığı değil yazının kendisini seven, sonrasında ne olacağını değil tam da şu anda burada ne olduğunu önemseyen, ne sahip ne de var olmaya inanan, alttan alta hiçlikten dem vurup yok olmayı salık veren ve aslında kimsenin anlamayacağını düşündüğümden mümkün mertebe kapattığım, bastırdığım, romanlarıma sakladığım iç fısıltım. Bu yazıyı onun hatırına yazıyorum.

* * *

Bektaşi yıllar sonra çocukluk arkadaşıyla karşılaşır yolda. Arkadaşı hayli yükselmiş, ünlenmiştir aradan geçen zaman zarfında. Başkalarınca takdir edilmeye can, edindiği payelere demir atanlarda görülegelen BEN şişkinliğinden o da mustariptir farkında olmadan. Hep kendinden bahseder. Sündüre sündüre

anlatır geçmişteki başarılarını ve gelecekle ilgili planlarını. “Peki ya sonra ne olacaksın?” der deminden beri ses çıkarmadan dinleyen Bektaşi. Arkadaşı gülümser: “Sonra iki tuğlu paşa olacağım.” Beriki sorusunu yineler: “Ya sonra?” Arkadaşı onu şöyle bir süzer: “Sonra üç tuğlu paşa olacağım.” Bektaşi dayanamaz gene sorar: “Sonra?” Arkadaşı bocalar; “Sonra mı… hiiiç” der fazla düşünmeden. “Bak gördün mü” diye atılır Bektaşi, “o kadar uğraşmaya ne gerek var, ben daha şimdiden senin dönüp dolaşıp geleceğin yerdeyim.”

Ününün doruğundayken Şems’i görüp kendi bütününü onda parçalamayı göze alan Mevlâna/ boynunda HİÇ yazılı bir yaftayla fotoğrafını çektiren Neyzen Tevfik/ erkekliğini öldürüp benliğindeki ötekini günışığına çıkarabilmek için bedenini ve ruhunu kadınsılaştıran Taoist rahip/ alanlardan değil verenlerden olmayı öğütleyen Hacı Bektaş/ ömrünü anlatmak üzere hazırladığı Memoirs’ın içini kolajlardan, dışını da tüm fetiş-kitapları aşındırabilmek üzere zımpara kâğıdından tasarlayan Guy Debord/ sadece alıntılardan oluşan bir kitap yazarak “yaratıcı büyük yazar” imgesini parçalamayı hedefleyen Walter Benjamin/ en büyük zaferinin hiçlik olacağına inanan Cioran/ dem-bu-demdir-dem-bu-dem diyen heterodoks/ ilerlemeci-genelleyici tarih yazınının karşısına göçebebilim ile çıkan Deleuze/ hiçbir evinde, toprağının hiçbir katmanında savaşçı-fetihçi bir kültürün izlerine rastlanmayan Çatalhöyük… Bir türlü yüksek sesle ifade etmediğim, roman dışında yazıya dökmediğim, anlaşılmayacağını düşündüğüm için açık etmediğim kıyısız, dipsiz, tesellisiz bir deniz. Diyebilmek için en nihayetinde: “Sen kendini küçük zannedersin. Halbuki en büyük âlem sende toplanmıştır. Ebru bunu fısıldar bize. Bir tek nokta, en ince fırçanın ucuyla suya bırakılan minnacık bir nokta olur sana umman u derya. Kâtreyiz âlemde, lâkin unutma ki tek bir nokta tekmil sırlarını içinde barındırır kâinatın.”

Türkiye’de eleştirel-politik bir bakış açısına sahip olup da, içinde yaşadıkları sistemle samimi bir derdi olanların, tarihlerindeki ve kültürlerindeki batınilikten bu kadar bihaber olmasından acı duyuyorum. Tasavvufla pek ilgili olan kesimlerin de eleştirel damardan bunca uzak durmalarından. Amerika’da tek tek gezdiğim her kitapçıda karşıma çıkan The Great Rumi (Büyük Rumi) posterlerinde, takvimlerinde, broşürlerinde Mevlâna’nın, allanıp pullanıp bir Uzakdoğu bilgesi haline getirildiğini ve son tahlilde yeni bir New Age pazarlama nesnesine dönüştürüldüğünü görmeye dayanamıyorum. Kendi memleketimde bu konular üzerine yazıp düşünen insan bu kadar azken bu durağanlığı kırmaya yönelik her hamlenin, “Şimdi de tasavvuf modası çıktı” diye hafife alınmasından şikâyet ediyorum. Osmanlıca kelimeleri ayıklayacağız diye bir kültürü kökleriyle birlikte söküp atmaya çalışanlara; yaşımdan ve

cinsiyetimden ve dünya görüşümden ötürü bu meselelerde bezim olmaması gerektiğine inananlara tepki duyuyorum. Kendi kültüründeki derin hiçlik felsefesi ile uzaktan uzağa hayranlıkla takip ettikleri pek çok Batılı düşünür ve sistem-karşıtı hareket arasındaki kan damarlarını fark edemeyenlere içerliyorum. Ben bugünlerde en çok içimdeki batıni damarla yaşıyorum. Ve bu yazıyı onun hatırına yazıyorum.

Arizona

BİR YAZARIN İNTİHARI

Amerika’da son dönem ortalığı karıştıran, *New York Times*‘da best-seller her eserin sığ ya da şişirilmiş addedilmek zorunda olmadığını hatırlatan, “yazının bireyselliği” ile “aktivizm” arasındaki bağları yeniden sorgulatan nadir kitaplardan birinin yazarıydi Iris Chang. Yaşı 36. Japon hükümetinin kuşaklar boyunca ürettiği, bellettiği, içselleştirdiği resmi tarih söylemine karşı gelişen uluslararası eylemin sembolü oluvermişti kitabı. *Irzına Geçilen Nanking* başlıklı araştırmada Chang, İkinci Dünya Savaşı boyunca Japon askerleri tarafından ırzına geçilen, öldürülen, işkence edilen Çinlilerin hikâyelerini kaleme almıştı. Kitabın piyasaya çıkmasıyla beraber övgüden de sövgüden de bol bol nasibini alacaktı ifrat ve tefrit sarkacında. Çin hükümeti onu yılın kadını seçerken, Japonya’daki aşırı sağ kanat öfke ve hakaret bombardımanına tuttu mesela. Amerika’daki Çinliler onu “örnek alınacak kadın” ilan ederken gene bu ülkedeki kimi Japonlar kalemini siyasete ve şan şöhret arayışına alet etmekle suçladılar. Ya çok sevildi ya epeyce nefret edildi. Ortası yok.

Aslında Chang bir anlamda kendi soyağacının seyrüseferini takip ediyordu. Amerika’da doğmuş büyümüş olmasına rağmen Nanking’den gelme, daha doğrusu oradan kaçan, bir çiftin torunuydu ne de olsa. Yazdığı kendi anneannesinin hikâyesiydi. İlginç olan, edindiği başarının, süksenin nasıl da kendi aleyhine işlediğini görmek. Tek eserle ortalığı kasıp kavuran birçok yazar gibi onun da yazdığı yazacağı her şey bu kitabın gölgesinde kaldı. Daha evvel yazdıkları görülmedi, daha sonra yazdıklarıyla bu radde ilgilenilmedi. Tek bir kitaba, tek bir temaya, tek bir kimliğe hapsedildi. Malum, tutacak kulp lazım medyaya. Tek kulptan tutup, bir anlığına havaya kaldırıp ardından kenara atabilsin diye insanları isim isim harcaya harcaya. Chang’in kulpu da bizzat kendi eseri oldu. Gene de her şeye rağmen yazmaya, araştırmaya devam etti, inadına. Son dönemlerde sözlü tarih çalışmalarıyla yakından ilgilenmeye başlamıştı. Sesini yazıya, yazı dünyasına duyuramayanların, altkültürlerin, ezilenlerin, marjinlere itilenlerin hikâyelerini kendi ağızlarından dinleyip, kendi ağızlarından aktarabilmek için videoya çekiyordu onlarla yaptığı görüşmeleri. Ne var ki bir sorun vardı. Kocasının daha sonra Amerikan basınına aktaracağı üzre. Mesele, Chang’ın, “araştırdıklarından fazlasıyla etkilenmesi, yazdığı konunun tesiri altında kalması, yazdıklarıyla arasına mesafe koymayı başaramaması“ydı arkasından ahkâm kesenlere göre. “Bazen bir bölümü yazdıktan sonra günlerce bunalıma giriyor, insan içine çıkamıyordu.” “Dinlediği insanları rüyasında görüyordu.” “Görüşmelerden sonra evine çekilip hayata

küstüğü oluyordu sık sık.” “Gerçek hayat ile geçmişte olanlar iç içe geçmeye başlamıştı artık, kendi hayatı ile başkalarının hayatlarını birbirine karıştırmaya başlamıştı…”

Iris Chang 36 yaşındaydı. Günlerden salı, sabah 9’da arabasına atlayıp kendi kafasına göre belirlediği bir mesafe boyunca arabasını tek başına sürdükten sonra durdu, tek kurşunla kendini vurdu. Şimdilerde Amerikan basını “kendi yazdıklarının etkisinde kalanlar”, “hikâyeleri yaşayarak yazanlar-yazarken yaşayanlar”, “hakikatin sınırları”… benzeri kallavi başlıklarla süslenmiş inceleme yazıları yayımlamakla meşgul; başka türlü yazılabilirmiş gibi…

New York

TEK KİŞİLİK CEMAATLER

Yurtdışında bulunmak, hele hele yaşamaya kalkmak demek, tek kişilik ordu misali yek vücutta milyonları barındırmaya zorlanmak demek. Yurtdışına çıkan her fert, “ayaklı ulus” halinde dolaşma ihtimaliyle yüzleşmek durumunda. Mesele özünde bir “temsil” meselesi. Aslolan kişiliğiniz yahut bireyselliğiniz değil, hangi kolektiviteye ait olduğunuz, yani temsil etmekle yükümlü tutulduğunuz milliyet. Aslolan illaki “aidiyet”.

Alışkanlıklarınız, gündelik yaşam kodlarınız, yeme içme zevkleriniz… en sıradan şey dahi birdenbire bir milletin etiketine dönüşebilir başkalarının gözünde. Diyelim ki siz bol baharatlı seviyorsunuz yemeğinizi, sizi gözlemleyenlerin gözünde bir de bakmışsınız ki “Türkler bol baharatlı yer” genellemesine dönüşüvermiş kişisel zevkiniz. Örnekler nahoşlaştıkça, veballeri de büyür zihninizde. Belki her milletten yabancı maruz kalır bu genellemelere, ama bunlardan çok azında bizdeki kadar kronik bir hal almışa benzer “temsil-i millet” fikri.

Yurtdışında yaşayan Türkler şaşmaz, aksamaz bir biçimde “imajımızı düzeltmek” için çırpınan elçilere dönüşmüşler. Komşuluk ilişkileri, arkadaşlıklar, gündelik yaşamda karşılaşılan herkese nasıl davranılacağı… Yabancı olmak demek her şeyden evvel bir “suret” meselesi bizim nazarımızda. Dışarıdan nasıl göründüğümüzü kollamak refleks halini almış artık bünyemizde. Türklük, sürekli kendine dışarıdan bakmak, görüntüye çekidüzen vermek demek. Oysa çekidüzen düzeltmekle bir değil. Temsil-i millet arzusu, eleştirel bakış açısından da, kendini dönüştürebilmekten de fersah fersah uzak. Niyet ne denli iyi olursa olsun son tahlilde varılan sadece bir makyaj, Türkiye’nin uluslararası arenadaki kırışıklıklarını kapatabilmek için bireysel görüntümüzü allayıp pullayıp fıçı fıçı boyaya batırmak.

Bu ay iki farklı şehirde okuma ve konuşma yapmak üzere bulunduğumda baktım ki benden önce varmış gideceğim yerlere nüfus kimliğimde yazılı ibareler. “Müslüman bir ülkeden gelen kadın yazar” olarak ilginç bir tür olabilirim pek çok Batılının gözünde. Eğer yön vermezseniz konuşmaların gidişatına, gelen sorular, yapılan yorumlar çakılıp kalabilir bu zemin üzerinde.

Ama işte, “birey” ile “bütün”ü bir tutma eğilimi ne ilginçtir ki en çok Türkler tarafından kanıksanmış olmalı ki, kaç kez duydum tıpatıp aynı cümleleri

gittiğim yerlerde yaşayan Türklerden: “Çok iyi oldu buraya gelmeniz, Türklerin Araplara benzemediğini görmüş oldular”… “Sayenizde Türk kadınının gücünü gördüler”… “Türkiye’nin modern yüzünü göstermiş oldunuz…” Arada tüm samimiyetiyle gelip tebrik eden “gurbetçiler”, Amerika’da, Almanya’da yahut Kıta Avrupası‘nda senebesene çektiklerinin âdeta karşılığı alınmışçasına samimi bir heyecan içinde ama temelde hep “biz” ve “onlar” ayırımıyla yaklaşarak meselelere.

Edebiyat, roman, sanat… bir de bakmışsınız ki hepsi bir kenara, hepsi ikinci planda. Onlar sadece imajımızı düzeltmeye yarayan bahaneler. Söylemeye ne hacet, yurtiçindeki Türkler gibi yurtdışındakilerin de pek çoğu “kitap okumaya vakit bulamamaktan” şikâyetçiler.

Türk edebiyatı da geçmişte tek tek bireyler üzerinden ulusları ya idealleştirip yüceltme yahut karalayıp öteleme potansiyelini bol keseden harcadı. Romancılığımızın mihenk taşlarında birer turnusol kâğıdı gibi iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etmek üzere kullanıldı gayrimüslim tiplemeler. Bu tiplemeler üzerinden yüceltildi Türkler. Eğer romanın yapısında bir ya da birkaç adet gayri-Türk yoksa, yani “biz bize” isek, ancak o zaman kötü yanları dile getirildi Türklerin. Cinsellik her zaman önemli bir maya oldu romancılığımızda. Azınlık kadınlarından bahsederken muhakkak bir hafifmeşreplik yakıştırması yapıldı satır aralarında. Aksi takdirde, deli gibi âşık olup Türk erkeğine illaki bir dönüşüm yaşayacaktı bu karakterler.

Kurgu ya da “gerçek hayat”, tek kişilik cemaatler, iki kollu ordular halinde dolaştırılmaktayız çoğu zaman, hem mecbur bırakıldığımızdan hem de bu dayatmayı içselleştirip kanıksadığımızdan. Benim nezdimde “Müslüman ülkelerden gelen modern kadın”ı görmek isteyen Amerikalı da, imajımızı düzeltmek isteyen Türk de aynı mantık uyarınca hareket etmekte. Bireyselliği bir hakaret, bir küfür gibi kullandık çoğu zaman. Kendi bireysel farklılığını koymak ve göstermek isteyenlerin karşılığı “benmerkezci”dir toplumsal kodlarımızın şaşmaz lügatinde.

Sonuçta, ister yurtiçinde olsun ister yurtdışında, aynı temel soru olanca kudretiyle dikiliyor karşımızda: Dışarıdan nasıl göründüğüne hayli kafa yorulmakla birlikte içini dönüştürmeye zerrece çaba sarf edilmeyen “BİZ” kalıplarının sağladığı güvenceye mi yaslanacağız yoksa kendi başımıza uçmayı mı deneyeceğiz, kırarak bu çemberler içre aidiyet çemberlerini, *Mesnevi*‘de tasvir edilen o iki nadide ve sakat kuş gibi sürülerden gayrı uçmayı yeğleyerek.

Michigan

BACIM MEMLEKET NİRE?

Kapıyı açıp geçmeye çalışıyorum. Ne mümkün. Ben ona yol vermesem, geri çekilmesem dahi, omuz, dirsek atarak kayıveriyor aradan. İtiş kakış, toz duman. Gene geçiyor önüme Kimlik'im. Ardından seğirtiyorum homurdana homurdana. Kimlik'im önde, Kişilik'im üç adım arkada, bu vaziyette giriyoruz bir mekâna ne vakit birileriyle tanışmam gerekse Amerika'da. Arada çeşitli numaralarla çelme takıp Kimlik'imin ayağına onu geride bırakmayı başarsam dahi, tanıştığım Amerikalıların büyük çoğunluğu hemencecik kaldırıveriyor onu yerden, üzerini silkeleyip törenle oturtuyor başköşeye. Kişilik'im atıldığı kenardan kös kös seyrediyor olan biteni. Dünya görüşüm, değerlerim, geçmişim ve siyasetim ve ürettiğim ya da üretmeyi düşlediğim, inandığım ve inanmayı reddettiğim ne varsa, tortop olmuş derlenmiş bir bohçada, öylesine duruyor Kişilik'imin kucağında. Kimlik'ime gelince, umurunda mı ne gam, o gördüğü itibardan memnun bu esnada. "Ortadoğulu kadın romancı" kisvesinde gayet afili burada ne de olsa.

Soruyorlar. Mesele: "Türk edebiyatında çok kadın yazar var mı?" Kimlik'im cevaplıyor arkasına yaslanarak. Elcevap: "Ee, çok yok tabii."

Kişilik'im ters ters bakıyor kenardan. "Saçmalama Kimlik! Dikkat et sıfatlara. Az çok neye göre? Sevdiğim bütün kadın şairler, romancılar, öykücüler mezarlarından kalkıp girecek rüyalarıma. Konuş, daha çok anlat. Madem başladın, doğru dürüst analiz et." Kimlik'im duyuyor duymasına da söylediklerimi, hiç oralı olmuyor. Yakmış sigarasını, tüttürüyor tütünü ve itibarı ve iktidarı.

Soruyorlar. Mesele: "Müslüman bir ülkede kadın meseleleriyle ilgilenmek zor olmuyor mu?" Kimlik'im yapıştırıveriyor anında. Elcevap: "Ee, zor tabii."

Kişilik'im çaktırmadan yer değiştirip, yanındaki sandalyeye geçiyor. Adım adım, sandalye sandalye kayarak kenardan kenardan en nihayetinde masaya yaklaşmayı başarıyor. Bu arada Kimlik'im kendi sesinin tınısına kapılmış ha bire ahkâm kesmekle meşgul olduğundan fark etmiyor yaklaşan tehlikeyi.

Soruyorlar. Mesele: "Romanlarınızı sansürlemek istedikleri oldu mu hiç?" Kimlik'im bilmiş bilmiş açıyor ağzını. Fakat o daha bir şey söylemeye fırsat bulamadan, Kişilik'im arkadan yaklaşıp kafasına indiriveriyor elindeki mermer şamdanı.

Sonra… sonrası hep aynı. O karambolde biri yere düşüyor, öteki onun yerini alıveriyor çaktırmadan. Kişilik'im şamdanı bırakıp elinden, kesici bir alet takıyor diline. "ORTADOĞU", "KADIN", "İSLAM", "DOĞU"… koca koca heyula boyutunda ne kadar üstanlatı varsa önünde, küçük küçük ince ince dilimlemeye başlıyor. "Hangi Ortadoğu? Hangi pusulası şaşmış, Doğusu-Batısı neye göre ayrılmış, sınırları ne zaman kimlerce ve nasıl böylesine meşrulaştırılmış şaibeli haritalarında gündelik jargonumuzun? Ve hangi coğrafya ve hangi tarihsel dönem ve hangi öznenin, kimlerin gözünden bakınca sisteme? Hangi sınıf açısından, hangi etnik grup… sahi kimin gerçeği ulaşmaya çalıştığımız? Bu kadar mı uzak "orası" bellediğiniz diyar? Bu kadar mı kopuk "burası"nın gerçekliğinden?" Uzadıkça uzuyor konuşmalar. Soruları cevaplamaktan ziyade soruları sorgulamakla geçiyor zaman. Kafalar karışıyor gerçi ama böylesi daha iyi. Karışıklık ve Ulu-Kaos, kategorik ayrımların kaskatı çizildiği şablonların netliğinden daha berrak yansıtıyor gerçeği.

Davet sona erdiğinde Kişilik'im önde, yorgun ama bahtiyar; Kimlik'im kafasında yumru, dilinde sövgü üç adım arkadan takiben çıkıveriyoruz kapıdan.

New York

TÜM RENKLİLER BİR SEPETTE

Şimdiki nesil bilmeyebilir, ara sıra hatırlatmakta fayda var. Vaktiyle Örovizyon şarkı yarışmaları, yurt sathındaki vatandaşlarımız için bir tencere mısır patlatıp çoluk çocuk ailecek televizyon karşısında milli heyecan ve ardından hüsran duyulan renkli gecelerdi. Ertesi gün iş espriye vurulur, hay huy içinde kaynar giderdi. O dönemlerde yurtdışında yaşayan Türkler ise biraz daha vahim tecrübe ettiler aynı süreci. Patlamış mısır, milli heyecan ve hüsran kısımları aynen tamam da, ertesi gün işi espriye vurma aşamasında takılır kalırdık bizler her seferinde. Ağırımıza giderdi. Gene bir Örovizyon şarkı yarışmasını sonlarda noktaladığımızda ben de İspanya'da, Madrid'de çocuktum daha. Takip eden bir hafta boyunca okuldaki tek Türk öğrenci olarak şıngır şıngır tefe konduğum, sepet sepet öğrencisinden mizah duygusu gelişmemiş bazı öğretmenlere kadar niceleri tarafından "Opera" lakabıyla çağrıldığım için, o vakayı da, yarışma gecesi üç ayrı dilden, ama sanki her seferinde yeni bir şey söylüyormuş gibi büyük bir heyecanla ballandıra ballandıra "Ve Türkiye sıfır puan!" buyuran tebessümü sabit, sesi mekanik ablak suratlı sunucuyu da unutmam. O malum ve meşum gece, İspanya da sıfır puanla noktalamıştı yarışmayı. Ve İspanyol televizyonunun İspanyol spikeri şöyle ifade etmişti yaşadığı utancı: "Yanarım yanarım da sıfır puana değil, Türkiye'yle aynı seviyeye indiğimize yanarım."

Önemli bir misyonu var Türkiye'nin uluslararası kamuoyunda. Bir nevi barometre. Kırmızı bir çizgi, ondan ötesi alarm. Bugünlerde Amerikan toplumunda kimileri aynı barometreye göre ölçmekte kimlik olmasa bile, kisve meselelerini. Oğul Bush yönetimi ele geçirdikten sonra, çeşitli ülkelerde yapılan kamuoyu yoklamaları Amerikan halkına duyulan güvende ciddi bir düşüş gözlemişti. Savaş çığırtkanlığının palazlandığı bu dönemeçte İskandinav ülkelerinde yapılan benzer bir araştırma çok daha çarpıcı bir sonuç çıkardı ortaya: İskandinav ülkelerinde Amerikalılara duyulan güven ve sempati puan ortalaması, Faslılar ve Türklere verilenle aynı seviyede kalmıştı. Kırmızı alarm! Kıta Avrupası'na uzaktan burun kıvıran, uluslararası ilişkilere bakışları "Sevmezlerse sevmesinler, sanki biz onları seviyoruz" diye özetlenebilecek olan pek çok Amerikalı, işte bu seferki araştırmanın sonucunu daha ciddiye almışa benziyor. Onlara göre, hadi Fransızlar neyse, zaten uluslararası arenanın erkeksi kodlarına ayak uyduramayacak kadar efemineler. İngilizler deseniz aksanları bi garip. Düzeltip gelsinler ne dediklerini anlayalım. Ama İskandinavlar?! Hoppala, onlar niye şimdi durup dururken Amerikan karşıtı oluverdi? İyi de onlarla ilgili

herhangi bir espri dahi yok ki Amerikan popüler kültürünün ambarlarında.

Bu sefer barometre alarm seviyesine düştüğü için, Avrupa çapında Amerika'ya duyulan antipatiyi azaltma taktikleri konuşuluyor buralarda. Tabloid basının başı çektiği bu kampanyada iki temel yol var izlenen. Bir: Hitler'den onları kimin kurtardığını Avrupalılara nazikçe hatırlatmak. İki: Hitler'den onları kimin kurtardığını hatırlatmak! ABD karşıtlığının sadece Ortadoğu'da değil, nasıl olur da Avrupa'da da arttığını sorgulayan yerel radyo spikerleri, Avrupalıları nankörlükle itham ediyor. Aynı spikerlerin hayretlerini gizleyemedikleri nokta, nasıl olup da Faslılar ve Türklerle bir tutulabildikleri. Daha aklıselim olanlar ise "Nasıl olur da hükümetimizin, yöneticilerimizin yaptıklarından koskoca bir milleti sorumlu tutabilirler? Her Amerikalı aynı mı düşünüyor sanki?" diye itirazlarını dile getirmekteler. Ama oluyor işte. Çocukluğu yurtdışında geçen, her sene her Örovizyon şarkı yarışması sonrası bir hafta okula gitmeyen, bir sabah Papa'ya suikast düzenlendiği ve suikastçının da bir Türk olduğu televizyon ekranlarından açıklandığında hepten okumaktan vazgeçip gemilerde miço olmaya karar veren, gene de zorla okula gönderildiğinde, o her milletten ışıl ışıl, kıl tüy diplomat çocuklarının parladığı sınıfta, bir tek, kenarda kendi halinde oturan, sessiz sedasız kara kuru Hintli kızın yanında nefes alabilen her Türk evladı gibi ben de gayet iyi biliyorum ki, her kimliğin bir Öteki'si var ve Öteki'lerin de kendi içinde bir hiyerarşisi. Dibe doğru zaten donuyor barometre, bir de bakmışsınız ki kardeşiz hepimiz, tüm renkliler bir sepette…

Boston

KAYIP YALDIZ

Meşhur hikâyedir; nice meşhur hikâye gibi aslı astarı az biraz meçhul. Kraliçe Eugenie, diyar-ı Osmanlı‘ya yaptığı ziyaretten döner dönmez, ahçıbaşını çağırır huzuruna, talimat verir: “Bana aynen İstanbul’da yediğim gibi bir pilav pişiresin!” Arzulanan pilav tez elden kraliçenin önüne konur konmasına da, başka türlü bir pilavdır bu. Ne istenilen kıvamdır bu, ne de aranılan tat. İkinci kez talimat verilir. Bir başka pilav çıkarılır huzura bu sefer. Fakat sonuç değişmez. Kraliçe Eugenie’nin önüne getirilen pilavların hiçbiri Osmanlı sarayında tükettiklerine benzemez. Ahçıbaşı naçar, ne yapsın, elinde tarif var, ne dendiyse harfiyen onu yapıyor. Ne var ki tarif bir parça bulanık. Tercümesi olmayan kelimeler gibi Osmanlı‘dan gelen pilav tarifi. Dilden dile geçiş yaparken örselendiği için değil de, “anlayış farklılıkları“ndan geçiş yapamadığı için takılıyor ulusal sınır boylarında. Tarif şöyle:

“Bir kazana, kararınca pirinç, kararınca su, kararınca yağ koyasın, pişiresin.” Ahçıbaşı kederli. Şu “kararınca”nın ne olduğunu bir anlayabilse, kalmayacak mesele.

1896 tarihinde, Boston’da, daha sonra tüm ülkede pıtrak gibi çoğalacak yemek kitaplarının öncüsü kabul edilen bir kitap yayımladı Fannie Famer. O zamana kadar “kararınca” diye bir ölçüm birimi kullandığı filan yoktu Amerikalıların, ama gene de kimi belirsizlikler vardı ortada. Famer, “bir tutam”, “bir parmak”, “kaşık dolusu” gibi envai çeşit yanılsamaya gebe olabilecek ifadeyi ortadan kaldırarak, somut ölçümler getirdi mutfak kültürüne. Artık tariflerde kesinkes ölçümler kullanılacak, pişirme süreleri belirlenecek ve bu sayede, herhangi bir yemeği pişirebilmek için kadınların mutfakta ne kadar zaman harcamak zorunda kalacakları da önceden belirtilecekti. Famer’in öncelikli derdi yemeklerin istenilen sonucu vermesiydi, yiyenlerle uğraştığı söylenemez. Ama takip eden yüzyıl ibreyi tersine döndürdü. Yemek ile beraber yiyen de büyüteç altına alındı. 1900’lerin ikinci yarısında günbegün ivme kazanan “diyet salgını”, “sağlıklı yaşam ideolojisi”, beraberinde kendi kesinlik tutkusunu da getirdi. Artık “kararınca” yerine kesin ölçümler kullanmakla yetinilmeyecek; daha da öteye gidip, kalori-karbonhidrat-yağ-tuz ve gıdım hesapları da yapılacaktı.

ABD’de ve giderek tüm dünyada toplumsal yaşamın McDonaldlaşmakta olduğuna dikkatleri çeken Ritzer’in de altını çizdiği gibi, yemek kültüründe

gözlemlenen bu kesinlik tutkusu, ilk bakışta zannedildiği gibi masum ya da yüzeysel olmadı hiçbir zaman. Her şeyi ayrıntılı ve kati birimlerle ölçme eğilimi, evlerden lokantalar zincirine, sağlıklı yaşam mönülerinden fast-foodlara değin her alana sirayet etmekte gecikmedi. Kesinliğin yanı sıra ikinci bir unsur olarak "hız" eklendi özel ve kamusal alandaki mutfaklara. Pişirildikten on dakika sonra tüketilecek biçimde hazırlanıyor McDonalds hamburgerleri, patatesler için bu süre yedi dakika olarak belirlenmiş durumda. En kısa zamanda, maksimum boyutlarda üretilen, gene en kısa zamanda, maksimum boyutlarda tüketilmeli sistemin içsel talepleri uyarınca. Fordist üretim modelleri ile dünyanın herhangi bir şehrinde, önünde yemek kitabı, mutfağında kendi halinde yemek pişiren ev hanımı arasında nice geçişlilikler var, ilk bakışta bu denli ilgisiz görünseler de.

Kesinlik ve hızın yanı sıra, yemek kültüründeki üçüncü yeni unsur büyüklük saplantısı. Tüm yiyeceklerin birer dev boyutu var, bir de dev ötesi. Termos boyutunda bardaklarda kahve, ismi "Balina" olan balık köfteleri, aşırı büyük hamburgerlerin aşırı büyütülmüş fotoğrafları. Bütün imgeler, ne denli az paraya, ne kadar büyük boyutlarda yiyecek alabilirseniz, kendinizi o derece şanslı hissetmeniz için. Kesinlik, hız ve büyüklük tutkusunun aksamadan işleyebilmesi için dördüncü bir unsur daha gerekli: hafızasızlık. Her gün aynı hamburgeri yediğinizi unutabilesiniz ki, yeniden ve yeniden gelmeniz mümkün olsun. Marketlerden aslında hep aynı şeyleri farklı görüntüler altında alıp durduğunuzu fark etmek, tüketim seviyenizi düşürebilir istenilenin altına. Toplumsal hafıza kaybı, yemek kültürünün olmazsa olmaz bir uzantısı.

Meşhur hikâyedir; nice meşhur hikâye gibi aslı astarı az biraz meçhul. Ama uzun uğraşlardan sonra, nihayet kararınca bir pilav konduğunda önüne, bu sefer de yanında gelen hoşafta bir eksiklik saptar Kraliçe Eugenie. Tıpkı pilav gibi, hoşaf da defalarca gider gelir, yeniden yapılır her seferinde başarısız addedilmek üzere. Neyin eksik olduğu sorulduğunda, "Yaldızı eksik" diye cevap verir kraliçe. Bilmez ki İstanbul'da yediği hoşafın üzerinde yüzen o esrarengiz yaldız, Osmanlı sarayındaki ahçının önce pilava daldırdığı kepçeyi, üzerinde pilavın yağıyla birlikte hoşafa daldırmasından kaynaklanmıştır.

Kesin ölçümler hayli geç girdi gündelik yaşamımıza. Debeleniyoruz hâlâ, kapitalizmin kendi motoruna yetişmek, modernite kulvarındaki geç kalmışlığımızı telafi etmek ile "kararınca" kendi yağımızda kavrulmak arasında. Ama bugün artık, Terry Eagleton'ın da dediği gibi, tam da kendi içine kapanmamayı başarmakta bütün mesele. Eşdeyişle, "köktencilik" ile "kozmopolitlik" arasında tercih yapabilmekte. Kullanımı hayli şaibeli olan

“köktencilik/köktendincilik” kelimesi, Eagleton’ın çizdiği çerçevede herhangi bir din ya da coğrafyayla özdeşleştirilmeden kullanılıyor. “Kendi benzerleriyle yaşama, kendine benzemeyeni yanında yaşatmama eğilimi” olarak. Bu açıdan bakıldığında, Doğu’dan ve Batı‘dan, farklı sınıflardan, dinlerden, etnisitelerden bolca alıcısı var köktenciliğin. Kendi yağımızda kavrulmak, başkalarına kapılarını kapatmak demek; velhasıl, bize benzemeyeni yanımızda istememek. İçine doğduğun özelliklerden ötürü ayrıcalıklı, özel, üstün olduğuna inanmak. Sessiz ve sinsi ve daimi savaş çığırtkanlığı.

Kozmopolitlik ise, en zoru. McDonaldlaşmış yekpare bir dünyaya değil sadece, kendi içine kapanmaya da karşı çıkmak. Ne yutup aynılaştıran bir evrenselcilik, ne de bloklar halinde ayıran milliyetçilik. Mesele hoşafın yaldızı. O yaldızın ne denli “özel” olduğundan bizleri ancak bir yabancının haberdar ettiğini, ne öğrenirsek bize benzemeyenlerden öğrenebileceğimizi teslim etmek.

Michigan

İSTANBUL

Seni düşünmemek şehir, ne kadar kolaymış. Bir başka ülkeye, bir başka şehre, bir başka ben'e yolculuk etmek, oraya varınca da usul usul, sinsi sinsi ve kendi kendine dahi itiraf etmeden yeni yerine yerleşmeye başlamak değil sebebi. İsmini anmamak değil; ne de öyle bile bile kaçınmak seni başkalarıyla konuşmaktan. Tam tersine, rahatlıkla, sıklıkla, umarsızca anıyorum adını, kalabalıklar arasında. Yeter ki kendimi seni düşünürken yalnız, yalnızken seni düşünür bulmayayım. Ne zaman açılsa bahsin, o incecik sohbet aralığından içeri ben de uzatıyorum başımı, bakıyorum sana uzaktan. Uzaktan bile kocaman görünüyorsun, öylesine heyula, her türlü fizik kanununun ötesinde, uzaklaştıkça senden büyüyorsun önümde. Bakmayı sürdürmüyorum, kesik ve kısık bakışım, epi topu bir an. Çekiyorum kafamı, kapanıyor aralık. Siluetin düşüyor üzerimize, duvarda canavar gölgeleri bırakıyor en ufak kımıltın bile. Gördüklerimi kendime saklayıp, görmediklerimi dillendiriyorum. Böylece sorduklarında "Nasıl bir şehir İstanbul?" diye, zorlanmadan başlayabiliyorum anlatmaya. İllaki soruyorlar. İllaki sorsunlar istiyorum. Seni hiç konuşmamanın yolunu, seni bol bol, avuç avuç saça saça konuşmakta buldum. Sen söz konusu olduğunda hiçbir şey söylemeden çok şey söylemenin usturuplu yollarına vâkıfım. Sen söz konusu olduğunda hiçbir şey söylemek gelmiyorum içimden. Bu yüzden ben, böyle seri, böyle teklemeden konuşabiliyorum senin hakkında Amerikalılarla. Senden İngilizce, senin dilin, benim dilim, bizim dilimiz olmayan bir dilde bahsedebilmenin verdiği özgürlüğe sığınıyorum. Geçici yabancı diller kadar âlâ bir paravan yoktur kalıcı yabancılıklarımıza. Hani şu bir türlü geçmeyenlere. Hani şu kendi evimizde olduğumuzda bile… Görülmesin diye içerisi, sıkı sıkı çekiyorum perdeleri. Perdelerin üzerine desen desen asıyorum, seni tarif eden turistik akademik estetik kelimeleri. Ne fazla, ne eksik. Tastamam kaç kelimeyle anlatmam gerekiyorsa soran insanlara, o kadar kelime harcayarak.

En çok, tatile İstanbul'a gitmeyi planlayan çiftlerle konuşmayı seviyorum. Onların gelecek planlarının arasına sıkıştırıp saklayıveriyorum seninle olan geçmişimden bana kalan, sana kalan, bize kalan sırları. İllaki gitmeleri farz yerleri anlatıyorum. Nerede güzel yemek yersiniz, hangi cami, hangi kilise, hangi çarşı, hangi yüzümüzü tatmak isterdiniz, Batılı-modern-laik, dilerseniz otantik, hayır efendim bence vebali boyundan büyük bir kelime şu "fundamentalizm" ama siz ille de kullanacaksanız onu yahut sosyolojik gözlem yapayım filan diyorsanız elbette buyurun şu şu şu semtlere, Fatih'e de gidin tabii, yok, merak etmeyin bir şey olmaz, bence mezarlıkları ihmal etmeyin, bir

ülkenin insanlarının yaşadığı değil yaşamadığı hayatları merak ediyorsanız eğer, ama pardon, gene sürçtü dilim, bu gezinin konusu bu değildi değil mi?… Ben en iyisi baştan arz edeyim, mesela hangi sokakta ne var, kuruldu mu filanca semtteki falanca pazar, muhakkak uğrayın falan tarihi mekâna ve aman illaki şu şu şu lokantalara; siz en iyisi her gün başka bir şey yiyin, aralarda da muhakkak simit; vapura da binin, martıları da besleyin, şuranın zeytinyağlıları, oranın balığı rakısı, nerenin ahtapot salatası, şu sokaktan geçmeyi aman ihmal etmeyin, gitmişken filancaya da uğrayın, pek sever sizin gibi şaşkın ve şaşmaz turistlerle tanışmayı, sonra muhakkak için İstanbul'da, sakın ha ayık gezmeyin… Siz sorun ben anlatayım efendim. Yeter ki sormayın bunca sevdiğin şehirde niye yoksun diye? Yeter ki sormayın dönememek nasıl bir şey ve sahi niye, ama niye?

Siz turistik sorular sorun bana, ben anlatayım ballandıra ballandıra. Adalar'a gitmeyi, pazarlık etmeyi, şarap içmeyi fakat şarap içiyorum havasına girmemeyi ve aman Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın dantellerini görmeyi ihmal etmeyin. Kim mi? Kendisi yazar. Yok yok, çevrilmedi eserleri İngilizceye, okuyamazsınız maalesef, siz sorun onu da ben özetleyeyim, fazla uzatmadan, kapsül bilgilerle aktarabilirim; onun da yaralarına dokunmadan dokundurtmadan şöylece tozunu alır gibi, deşmeden, paket yapıp sunabilirim. Eşcinselliğinden bahsetmeyiz mesela, o boğucu Babıâli'ye küskünlüklerinden de, biz öyle şeyler konuşmayı sevmeyiz. Çocuklarımız bilmez, biz bilmeyiz. Türkiye'de yazarlar söz konusu oldu mu iki hususu bilmemeyi tercih ederiz: Ölmüş yazarların sadece kitaplarına odaklanmaktan, hayattayken nasıl ve neler yaşadıklarını bilmeyiz, biiiiir. Yaşayan yazarların da sadece yaşamlarına odaklanmaktan kitaplarında neler yazdıklarını bilmeyiz, ikiiii. Onun için bugün yaşayan aklı başında her yazar saklanmak zorunda kalır kendini perde perde çekerek geriye; bilmesinler ki fazla, az biraz daha baksınlar bana değil de yazılarıma… Sahi neden mi bu kadar rahatsız olur bazılarımız o kapanmayan, kapaksız GÖZ'den? Aman turist efendiler, o nasıl soru öyle, GÖZZZ'den daha rahatsız edici ne olabilir bu âlemde? Mesela bendeniz Celal Tanrı'nın kapanmayan sema gözü üzerimde diye, ayıptır söylemesi korkudan ve utançtan banyoya, tuvalete gidememiştim bir dönem küçüklüğümde, çocukluk işte, pardon nasıl buyurdunuz, ihlal ve işgal eden nazara karşı bireyselliğimizi nasıl mı geliştiriyoruz? Yanlış tespit efendim, yanlış jargon, biz bireyci bir toplum değiliz. Bizde entelektüellerimiz bile yaşar cemaatler halinde. Hem sonra birey olmak-bireysellik-bir kalmak filan, sağlam pabuçlar değil bunlar, siz yoksa İskandinav ülkelerinde intihar oranlarının ne kadar yüksek olduğunu bilmez misiniz, bizde kimse intihar edemesin diye midye misali yapışırız birbirimize, alışkanlıklarımıza, tekerrürlerimize, evimize… Evi olmayanlar mı dediniz, onları genellikle sıçan deliğine yollarız vakti gelince ya

da onlar kaçıverirler kendiliğinden. Böyledir işte. Nasıl? Bir nevi gönüllü sürgün mü dediniz?.. Yok canım, daha neler. Sürgünün gönüllüsü mü olur? Sessizce uzaklaşmak mı bir şehirden, hem de en sevdiğin şehirden… aman yanlışınız var! İstanbul'dan mı?.. Daha neler! Öyleyse neden mi dönemiyorlar geri, dönülmüyor geri, dönemiyorum geri?.. Cevaplamasam bu soruyu, sevmedim ben bu tekerlemeyi.

Biz gene turistik meselelere dönelim efendim. Nereden kehribar yüzük, gümüş kolye, atlas yorgan bulabileceğinizi anlatayım. Zaten Kapalı Çarşı'ya gidersiniz bir daha ve bir daha. Türk safranı mı? Dikkat buyurmak lazım, bazen karıştırıverirler bizimkiler safran diye, kiremit tozu almayın. Yok, iyidir bizim insanımız, altın gibi kalbi vardır. Ve dahi kötüdür, çiğdir, hamdır. Herkes gibi, herkes kadar. İstanbul mu buyurdunuz, lamı cimi yok, hiç tereddütsüz güzel şehirdir.

Senden bahsediyorum, sokaklarından, insanlarından, kalabalıklarından, yalnızlıklarından bahsediyorum; kelimelerimin arasına saklıyorum yüzünü, yüzlerinin içine gömüyorum kendi yüzümü. Ne de olsa elimi dahi sürmeden, dokunmadan, taşıyabilirim seni avuçlarım arasında. Ara sıra açar kaparım ellerimi, uç artık, uç biraz uzağa diye. Sense inadım inat, taşı çatlatan inadınla yapışır kalırsın tenimde. Ne evimdin, ne de evsiz kaldım sende. Ne geçmişim sende mühürlüydü, ne de bir gelecek vaadi umdum yahut da buldum senden. Arada bir yerlerde, bilmez gibi ara yerlerin tehlikesini, hani şu taife-i cinin hep çarptığı eşiklerden birinde sıkışmış kalmış sana olan aşkım şehir. Kimseye göstermiyorum ne seni ne beni ne bizi. Görmesinler ki yabancılar, görmek zorunda kalmayayım yabancılığımı. Seni düşünmek şehir, ne kadar zormuş.

Arizona

KADINLAR VE YAŞLARI

Aylardan mayıs. Anneler Günü münasebetiyle, mayıs ayının anlam ve önemine binaen, memleketimiz hudutları içre, insanları insanlardan, grupları gruplardan keskin hatlarla ayırmaya yarayan altı ana etkeni hatırlamakta fayda var. Altısı da birbirinden bileyli, altı hantal satır var Türkiye'de. Biri iner biri kalkar tak tak. Keser böler kategoriler biçer her biri ayrı ayrı.

Bir: sınıf. Malum, her ne kadar imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kütle, kitle iddiasıyla çıkmış olsak da yola, sınıf en önemli ayıklama, ayrıştırma bariyeridir ısrarla.

İki: etnik köken. "Canım ne önemi var kökeninin, kendine Türk demen yeterlidir Türk olmak için, aslolan ne olduğun değil ne dediğindir, ne söylediğin yüksek sesle, Kürt de olsan sen kendine Türk de yeter, Türkiye'de ırkçılık ne gezer!" diye döne dolaşa hep aynı üst perdeden seslendikçe demokrat-kisvesine-bandırılmış-ayrımcı-söylem, etnik köken bir başka belirleyici, ayıklama, eleme, budama aleti olarak kalır ortada.

Üç: cinsiyet. Her ne kadar kadınlara seçme ve seçilme hakkının ne kadar da erken bir tarihte VERİLDİĞİNİ ve nice nice ekonomik, hukuki, sosyal hakkın ve dahi kamusal alanda görünürlük kazanma imkânının VERİLDİĞİNİ muştulaya muştulaya tüyler, kıllar bitmiş olsa da devletçi-feministlerin dilinde, cinsiyet ciddi bir ayrıştırma aracıdır daima. Şık-modern-Batılı vitrin hayatlara yirmi dakika uzaklıkta töre cinayetleri işlenir. Feminist kelimesini okumuşu da okumamışı da, sağcısı da solcusu da hakaret gibi kullanır. Cinsiyet önemli mevzudur. Zülfiyâre dokunur. Üstelik öteki ayrıştırma araçlarıyla buluştuğunda katmerli ayrımcılıklar yaratır. Sınıfla uyuşur mesela. Etnik kökenle keza. Bir ezilirken beş ezilir oluverirsiniz.

Dört: familya. Akrabalarınızın konumu. İlle de kan bağı olması gerekmez; bu bağ imtiyaz bağı, torpil bağı. Yani konduğunuz dal, tünediğiniz seviye. Hâsılıkelam, devlet aygıtı ile ilişkilerinizin ne boyutta olduğu başlı başına bir ayrıştırma aracıdır. Laiklik-dincilik paradoksu keza aynı eksene oturur rahatlıkla. Devlette bir amcanız, dayınız ya da sırtınız varsa başka, yoksa başkadır hayat. Nokta.

Beş: kenar. Kenardakiler isteseler dahi kimliklerinden, kişiliklerinden, geçmişlerinden ve dahi geleceklerinden ötürü merkeze gelemeyecek ve zaten

merkeze gelmeyi istemeyecek olanlardır. Kenar ciddi bir ayrıştırma aracıdır memleketimizde. Halkın diline persenk deste deste küfür sıralamasında ilk beşe “ibne” girer. Travestilere güler, şişe atar, küfreder, hakaret eder, dünyayı zindan eder. Sadece “halk” değil, “entelijensiya” da alabildiğinde homofobiktir. Aman erkekliğine zeval gelmesin, eli ayağı titrer. Eşcinseller, transseksüeller, biseksüeller kenardadır. Azıcık kalan Ermeniler, Yahudiler, Rumlar kenardadır. Azınlıklar kenardadır. Ve canım dervişan taifesi, heterodoks Sufi kanadı, senebesene sofularca siline siline yok olan, gene de tamamen kaybolmayan rind ve aşk ehli kenarın kenarındadır. Ne sağ izin verir var olmalarına, ne sol bilir kıymetlerini.

Gelelim altıncı ayrıştırma, ayıklama aracına: yaş. Yok öyle küçük harfle değil, okuyup da geçilecek gibi değil. YAŞ!

Türkiye’de kadınlar kendilerinden sistematik olarak esirgenen saygıya, özerkliğe, erke, özgürlüğe kavuşabilmek için bir zaman makinesi geliştirmişlerdir. Mademki hızlandırılmış bir Batılılaşmadan geçti bu memleket ve halen geçmekte, tek tek kadınları da hızlandırılmış yaşlanmadan geçti ve halen geçmekte. Erken yaşlanmak! Vaktinden evvel vaktini doldurmuş gibi yapmak, -muş gibi yapa yapa en nihayetinde yaptığına inanır olmak! Türkiye’de kadınlar birer birer değil beşer onar çıkar yaş basamaklarını. Sıkça duyarsınız daha kırkına varmamış bir kadının çoktan yaşlanmışçasına yakınarak konuşmasını. Yalan da sayılmaz hani. Çünkü inandırmıştır kendini. Kadınlar için iki kategori vardır yaş skalasında. Bakirelik ile yaşlılık. Ortası yoktur âdeta. Ortası olunamaz Türkiye’de. Ya genç olursunuz, yani genç kız, yani henüz-olmamış-kadın, bir tamamlanmamışlık hali. Ya da yaşlı olmuşsunuzdur birdenbire, yani kadın, yani evli, yani anne, yani tamamlanmış-kadın, bir bitmişlik, bitmiş tükenmişlik hali. Ve ikinci kategori birinciden çok daha kolay, çok daha yaşanılası ya da en azından tahammül edilesi olduğundan, bu memlekette kadınlar, bilhassa anne olanlar, ellerinde ciritler, uzun atlama sırıkları, koşabildikleri kadar hızla koşup, hoooop üç-beş-bilemedin on sene içinde genç kızlıktan yaşlılığa sıçrayıverirler. Her biri uzun atlama şampiyonu.

Anneler günü münasebetiyle, günün anlam ve önemine binaen televizyon kanallarında sabahtan akşama kadar çiçekler, böcekler, kurdeleli hediyeler, duygusal sahneler değil, sırıkla uzun atlama yarışlarının yayımlanmasını rica etmeli yetkililerden.

Arizona

TÜRKİYE’NİN MODERN YÜZÜ

“Sizin gibi Türkiye’nin modern yüzünü temsil eden bir Cumhuriyet kadınına bu eski kelimeleri, derviş merviş işlerini yakıştıramıyoruz doğrusu, yadırgıyoruz?” Konuşmamın ardından bana bu soruyu soran kadına dikkatle bakıyorum. Amerikalı dinleyicilerin arasında oturan ve sorusunu başkaları duymasın, anlamasın diye İngilizce yerine Türkçe sormayı tercih eden kadına. “Kol kırılır yen içinde kalır, biz bize konuşalım şuracıkta.” 60 yaşlarında görünüyor, saçları yapılı, üstü başı bakımlı. Yüzünde kızmaktan çok kırılmak olarak tanımlayabileceğim bir ifadeyle bakıyor bana. “Hiç yakıştıramıyorum, hani aşk olsun diyesim geliyor.” Daha sonra kürsüye yaklaşıp kendini tanıttığında öğreneceğim, 1946 İstanbul doğumlu olduğunu, yirmi sene evvel Amerika’ya geldiğini, oğlunu kızını burada yetiştirdiğini, bir şirkette çalıştığını, edebiyatla pek ilgili olmadığını; ama kendi deyişiyle edebiyatçıları “dinlemeyi” sevdiğini… Türk edebiyatından en son okuduğu kitabı soruyorum. “Ömer Seyfettin okurduk” diyor mahcup gülümseyerek. “Okumaya çok vaktimiz olmuyor malum.” Amerika’da yaşayan nice eğitimli, kentsoylu Türk kadını gibi o da ülkemizin daha yoğun, daha çok, daha güzel tanıtılması arzusunda.

“Bir sihirli çubuk olsa, şöyle dalga dalga bıraksa tılsımını, hemencecik siliniverse Batılıların gözündeki o haksız, o kötü Türk imajı, *Geceyarısı Ekspresi*, insan hakları ihlalleri, tanımıyorlar bizi. Biz Türkler kendimizi tanıtmayı bilmiyoruz. Siz de bizi temsil edeceğiniz yerde modası geçmiş kelimelerle, dervişlerle vakit kaybediyorsunuz. Şehir şehir dolaşın Amerika’yı, Türk kadınını temsil edin!”

Asırlık arayış. Ah bir layıkıyla temsil edilsek. Duysa bizi Avrupa, anlasa kıymetimizi Amerika. Ha edebi bir kitap, ha yerli malı kot pantolon tanıtımı, ha bir pop konseri, ha yöresel kıyafet defilesi, ha Örovizyon şarkı yarışması, hiç fark etmez… Yeter ki temsil edilelim, görsün Türk kadınını Batı dünyası. Ama öyle her Türk kadını, “Türk kadını” olamaz. Herkes giremez bu kulüpten içeri.

Modası geçmiş kelimeler… Bir anlasam ne vakit kim karar verir kelimelerin ölme vakti geldiğine. Kelime çektirmek diş çektirmek gibidir, sancılı. Bir kelimeyi çektirdiniz mi dilden boşluğu kalır geride. Çok kelime çektirdiniz mi dilden, ağzınızda diş kalmaz, konuşamaz olursunuz. İngilizcede binlerce kelimeyle kendini ifade etmeyi öğrenen bir lise öğrencisi Türkçede bunun epi topu üçte biri, dörtte biri kadar kelimeyle idare ediyorsa, yaşadığı

sokakların isminin ne anlama geldiğini dahi bilmeyen kuşaklar varsa İstanbul'da, Osmanlıca addedilen kelimelerin tınısını işitemeyecek kadar sağırlaşmışsa kulaklar modernleşme adına, kültür ve dil akamıyorsa bir kuşaktan bir kuşağa, sol görüşlü aydınlardan sağ görüşlülere, sağ görüşlü aydınlardan sol görüşlülere deveran edemiyorsa kelimeler ya da kavramlar… Ve o muazzam, katman katman açılan tasavvuf külliyatı "derviş merviş işleri" diye bir kalemde çizilebiliyorsa, soldakiler tasavvufu hor, sağdakiler ise kendi tapulu mülkleri olarak görüyorsa, ukalalık, dışlamak ve mülkiyetperverlik böylesine kök salmışsa, cahil bu kadar cesursa… Ben "modern Türk kadını" bu yapının neresini temsil edeceğim?

"Doğu" ile "Batı" iki kallavi kelime, anlamaktan ziyade anlamamaya yarayan. Anlamları böylesine değişken, kapsamları bunca müphem olmakla beraber böylesine kesinkes kullanılabilen çok az kelime vardır. Nerede başlar biri, nerede biter öteki bilinmemekle beraber, yönlerden medeniyetler türeten, medeniyetlerden hasımlar üreten bir harita asılı zihinlerimizin önyargı çivilerinde. "Doğu"yu maneviyatın kalesi, "Batı"yı maneviyattan yoksun ama teknolojik bakımdan ileri olanların penahı addetmek Türk modernleşmesinin en eski, en köklü mutfak tariflerinden biridir. Hep aynı tarifle pişire pişire hep aynı yemeği yemekteyiz senebesene. Bu tarif, ne hikmettir ki, Şarkiyatçılığın ürettiği Doğu imgesiyle de pek güzel örtüşür. Velhasıl, Doğucu-maneviyatçı bir söylem Şarkiyatçı-ayrımcı bir söylemle bir de bakmışsınız ki kan kardeşi olmuş, aynı masada ekmek böler, aynı aşa bandırmak üzere. Huntington'un İslam'ı öteleyen, berikileştiren medeniyetler çatışması tezinin Doğuculuk adına kendini yalıtarak yücelten, yücelterek yekpareleştiren zihniyetten farkı yoktur, bir sonraki dönemece varıldığında. Doğu-Batı klişesi şimdiye değin en çok statükoyu korumak isteyenlerin işine yaramıştır, bir de kadın hareketini dizginlemeye. Geç kapitalist toplumlardaki kadınlara "başörtüsünün altında ezilmiş, köleleştirilmiş Doğulu kadın" imgesini belleten, söz konusu coğrafyadaki kadınlara da "namusu önemsemeyen aile değerlerinden yoksun Batılı kadın" masalını öğreten bu klişe, son tahlilde, sadece ve sadece her iki tarafın kadınlarına da aynı mesajı verir: "Berikinin yerinde olmadığın için şükret haline!" Genellemelere, hele hele kültürel-toplumsal-ülkesel genellemelere Nasreddin Hoca'nın "eskimiş aylar" fıkrasıyla yaklaşmak gerek. "Eskimiş ayları kırpıp kırpıp yıldız yaptıkları" gibi bizim de bu klişeleri didikleyip pare pare etmemiz şart.

Türkiye'nin modern yüzü yok. Modern makyajı var. Gözündeki morlukları kapatmak, evliliğindeki mutsuzluğu perdelemek için dayak yediği gecenin sabahında sokağa çıkmadan evvel kat kat pudra kullanan bir kadın gibi. Avuç

avuç suyla yıkadığımızda, acılı ama bir o kadar mütebessim bir yüz çıkıyor makyajın altından. Yarı tebessüm, yarı sızı.

New York

YÜZE KAPANAN KAPILAR

Yaklaşık yirmi üç, yirmi dört yaşındalar. Amerikalı, genç iki kadın. Hayatlarında hiçbir Ortadoğu ülkesine gitmemişler ama haritadaki yerlerini, şükür biliyorlar. Dersimde izin isteyip, bana ve arkadaşlarına bir anılarını aktarıyorlar. Ne vakit başörtülü bir genç kız ya da kadın görseler ya babası ya ağabeyi ya da kocası tarafından zulme uğramış bir birey gördüklerini düşündüklerini söylüyorlar seneler boyunca. Ne vakit "türban" görseler otomatik olarak "baskı"yı, "kadınların ezilmişliği"ni çağrıştırdığını ekliyorlar. Ta ki bundan iki sene evvel Michigan Üniversitesi'nde Müslüman kız öğrenci kollarından birinin başlattığı bir kampanyaya merak edip katılana kadar. Kampanyanın sloganı "kendini benim yerime koy, hiç olmazsa üç gün için!" Amaç öncelikle, hayatında türbanlı bir kadınla iki çift laf dahi etmemiş Beyaz/Hıristiyan kızları türbanlı kızlarla bir araya getirmek, birbirlerinin hikâyelerini kendi ağızlarından dinlemelerini sağlamak. Tek tek yaşam öyküleriyle tanışınca kafalardaki genellemeler birer birer çatırdıyor. Ama önemli bir aşaması daha var kampanyanın, katılan Amerikalı kızlardan üç gün boyunca tesettürlü dolaşmalarını istiyor türbanlı öğrenciler. "Öteki"ler kabul ediyor. Ve bu iki Amerikalı kız, –birinin babası papaz, öteki güneyde bir çiftlikte büyümüş– üç gün boyunca tesettürlü dolaşıyorlar Michigan'da. Önce bir eğlence gibi başlıyor, bir oyun, bir merak. Sonra işin rengi değişiyor, çünkü gittikleri yerlerde tuhaf ve ters davranıyor onlara insanlar, bu oyundan bihaber olanlar… büyük alışveriş merkezinde suratlarına kapıyı çarpıyor önden yürüyen orta yaşlı adam. "Burası benim alanım sen ne arıyorsun". Herkesin birbirine kapıyı tuttuğu bir yerde türbanlı, tesettürlü olunca kapılar çarpılıyor yüzünüze. Ve bu iki Amerikalı kız, o üç uzun gün boyunca en çok "bakışlardan" rahatsız olduklarını söylüyorlar. Bakışlarla dışlanıyor insanlar modern toplumda.

İki Amerikalı öğrencimin bana anlattığı tecrübeyi biliyorum. Biliyorum ben bu hikâyeyi. Nerden mi? Kendi ülkemden.

Yer Ankara. Hacı Bayram. Genç bir kadın dua etmek niyetiyle içeri girmek üzere. İçerden iki adam çıkıyor o esnada. Aşağı yukarı aynı yaşlardalar. Ve saygısızca, kabaca önünde dikiliyorlar kadının, başörtüsüz kadının. Geçmesini engellemek istercesine. Çünkü bu alan, bu saha, kazanılmış toprak. "Onlar"a ait. "Camiler, dini mekânlar, türbeler bizim, senin değil" dercesine. "Burası benim alanım sen ne arıyorsun burada?" Başörtüsüz kadın gördüğü tavırdan incinmiş, tedirgin gene de giriyor Hacı Bayram'a, etrafını çevreleyen düşmanca bakışlara

aldırmadan duasını ediyor. Çıkıyor sessizce. Dönüşte otobüste sarkıntılığa uğruyor, başka kadınlar da var otobüste ama onlara böyle davranılmıyor, bir tek o tacize uğrayan, başını örtmediğine göre ahlakı da şaibeli olmalı mütecavizin gözünde. Kendine kulp arayan mütecaviz, iktidarın söylemleriyle nasıl da buluşuyor, nasıl da uyum halinde. Kadın sıkışıyor otobüsün arkasına, kendisine ayrılan topluiğne başı kadar, bit kadar boğucu yaşam alanına.

Resimleri yan yana düşünmek lazım. Amerika'da başörtü takan bir kadının alışveriş merkezinde düşmanca bakışlara hedef olması ile Türkiye'de ibadet yerlerinde başörtüsüz bir kadının maruz kaldığı düşmanca bakışları yan yana düşünebilmeli. Yoksa resim hep eksik, yoksa herkes sadece ve sadece kendi işine gelen kareyi alıyor büyüteç altına. Kadınların bedenleri ve giysileri üzerinden çarpışıyor ideolojiler, söylemler ve siyasetler.

"Kendini benim yerime koy"manın yolu Öteki'nin kıyafetlerine bürünmekten değil, Öteki'nin "saha"sına adım atabilmekten geçiyor. Gündelik yaşamın ayrıntılarında düğümleniyor iktidar, oralarda kapanıyor hegemonyanın tahakkümperver kıskacı. Gündelik yaşamın ayrıntılarının iktidara nasıl da gebe olduğunu kadınlar kadar, yani hem başörtülü hem başörtüsüz kadınlar kadar iyi kim bilebilir, kim tecrübe edebilir ki her dakika, anbean.

Michigan

KIZ KARDEŞİM, AYNADAKİ SURETİM, HEP ÖTELEDİĞİM

“Kardeşlik” kavramı, şartsız koşulsuz dayanışmadan ziyade, örtük hasetlerden ya da bariz çekişmelerden dolayı aslında bir türlü

da-ya-nı-şa-ma-ma-ya dair sinik bir gönderme taşıyor bağrında. En azından Kabil’den yana bu böyle. Kabil’in özbeöz kardeşi Habil’i kıskançlıktan ötürü öldürüp, insanlık tarihinin ilk katili sıfatını kazandığı göz önünde tutulursa, kardeşlik bağının öyle fazla yüceltmeye gelmeyeceği ortada. Keza, kabaca kadın dayanışması olarak tanımlanabilen ve feminist hareketin bunca zamandır yeşertip büyüttüğü “kız kardeşlik” pratiğini değerlendirirken, Kabil’in hatırası manidar bir küpe olarak sallanmalı kulaklarımızda. Küpe hayli manidar. Mesela istatistikler, gerek bireysel gerekse toplumsal yaşamı tuzlanmış, kurutulmuş çiroz kıvamında değerlendirmekten vazgeçip, suyuyla, yağıyla, lekesiyle ve en doğal haliyle ölçebilselerdi eğer, Türkiye’de mutsuz evliliklerini noktalamak üzere harekete geçmeye cüret eden kadınları, son tahlilde gene en çok mutsuz evlilikler sürdüren kadınların engellemeye çalıştığını keşfedebilirdik belki de. Ya da kadınlar arasında çatır çatır işleyen güç ilişkilerine ve iktidar çekişmelerine dair daha sahici, daha samimi veriler toplayabilirdik. Bizzat bu ataerkil sistem tarafından üretildiği ve erkek iktidarının bermutat sürmesine yaradığı halde, kadınlar tarafından zerre kadar sorgulanmadan içselleştirilen değerler hakkında daha çok kafa yorabiliriz mesela. Ama bunu yaparsak eğer, işimize gelmeyen sorularla yüzleşmemiz gerekebilir. Mesela hemcinslerimizden nasıl ve niçin böylesine alttan alta, saklı saklı nefret ettiğimizi, edebildiğimizi de çatal çatal deşmek zorunda kalabiliriz. Kadın, kadının kızkardeşi, aynadaki sureti, hep ama hep ötelediği. Mutsuzluğuna içtenlikle üzüldüğü, ama kendinden daha mutlu olduğunu görmeye de tahammül edemediği.

Fakat öte yandan, olası tüm sorunlarına rağmen, hayli umut verici bir kavram “kız kardeşlik”. Siyah kadın hareketinin önemli isimlerinden Alice Walker’ın romanından yapılan bir adet Steven Spielberg uyarlaması mevcut piyasada. Görmediyseniz bir şey kaçırmış sayılmazsınız. Fakat işte bu talihsiz ve keyifsiz filmin, önemli bir sahnesi var kendince, kadrince. Sahne, “kız kardeşlik” üzerine. Seksi, özgür, ama hırpalanmış ve de damgalanmış bir kadın şarkıcının, ömrü boyunca hep ezilmiş, hiç isyan etmemiş, geleneksel ev kadınına herkesin ortasında şarkısını ithaf ettiği sahne bu. “Seni görmediğimi zannetme, kız kardeşim benim” diye başlayan şarkı. Kötü-ama-cesur-ve-bağımsız kadının yaptığı jest, iyi-ama-pısırık-ve-bağımlı kadına moral ve güç veriyor sahne

boyunca. Sıfırın altında seyreden özgüvenini bir nebze olsun artırıyor. Ama işte o artan özgüvenle iyi-ama-pısırık-ve-bağımlı kadının yaptığı ilk şey, kenardan kenardan bütün bu sahneyi hasetle izleyen kadın akrabalarına ve komşularına dönüp, çocukça bir refleksle dil çıkarmak oluyor. Kız kardeşlik birileri arasında kurulurken, diğerleri arasında daha kurulamadan yıkılıyor.

Ama işte suratına suratına dil çıkarılan kadınları bir yana bırakırsak şimdilik, hayli önemli katkıları ve kazanımları olduğunu da teslim etmek gerekir kızkardeşlik pratiğinin. Tıp alanında örneğin. Kadın doktorlar bilhassa kadın jinekologlar, kız kardeşlik pratiğinin çok daha güçlü ve köklü olduğu yerlerde birbirlerinin sorunlarına karşı daha duyarlı ve ilgili oldular. Kürtajın hoşnutsuzluk, bekâret kontrollerinin ise kayıtsızlıkla karşılandığı ortamlarda gene bu kadın doktorlar akıntıya karşı kürek çekmeyi göze aldılar. Jinekolojinin dışında en çok psikiyatri alanında önemli kazanımlar sağladı kız kardeşlik pratiği. Malum, psikiyatrinin de, psikoterapinin de geçmişi cinsiyet ayrımcılığından sabıkalı. Küçük bir örnek: *Kontrolsüz hareketliliği kontrol edebilmek mi istiyorsun, hepten durdur hareketi! Düşüncelerinin verebileceği ziyanı önlemek için, düşünemez duruma getir hastanı.* Yüzlerce ilaç, onlarca yöntem hep bunu amaçlamıştı. Lobotomiyi keşfeden doktora Nobel'i layık gören tıp dünyası, kulak tırmalayan çığlıkları susturabilmek için mutlak sessizliği sağlamaya çalışmış; asabi ama son tahlilde sevecen bir anne olan beynin elinden çocuklarını alarak, yaşamın karşısında ölümü kutsamıştı.

Öte yandan, lobotomistlerin piri diye adlandırılan meşum meşhur psikocerrah Dr. Freeman, lobotomi işlemine tabi tutulmuş kadınlardan çok iyi ev hanımı olacağını iddia etmişti vaktiyle. Beynini kullanamaz, düşünemez hale gelmek olsa olsa erkekler için bir sorun olabilirdi. Lobotomiyi bu yüzden erkeklere uygularken dikkatli olmak gerekliydi. Ama işte kadınlar söz konusu olduğunda daha rahat lobotomi uygulanabilirdi. Ne de olsa her halükârda, ev kadını-anne-eş üçlemesini yerine getirmek için fazla düşünmeye gerek yoktu; sessiz sedasız hamur kıvamında. Son yirmi-otuz yıldır pek çok yerde art arda açılan feminist psikoterapi merkezleri, tıbbın içindeki ayrımcı damarları tek tek ayıklama uğraşında önemli kazanımlar sağladılar hem kadın, hem erkek hastalarının hayatlarında.

"Peki Türkiye'de kadın dayanışmasının geldiği boyut nedir?" diye merakla soruyor, buradaki Kadın Çalışmaları Merkezi'nde ders veren akademisyen kadınlardan biri. Peki, şimdi ona ne demeli? Memleketimde kadınların birbirleriyle değil dayanışmak mümkün mertebe muhatap olmamayı

yeğlediklerini, birbirlerinin başarısına ve farklılığına çemkirmeyi huy edindiklerini, hele hele aynı meslekten olanların birbirlerine destek sağlamak için kıllarını dahi kıpırdatmadıklarını ve bu sistemde ezilmeden ayakta kalabilmenin yolunu içlerindeki ve görünüşlerindeki kadınsılığı öldürmekte aradıklarını, hâsılıkelam kadınların kadınlardan esirgediği şefkati ve desteği nasıl anlatmalı?

“Buradaki gibi değil. Amerika’daki pratikten biraz daha farklı, daha duyarsız” demekle yetiniyorum, sorunun arkasından dolaşıp sıvışmaya çalışarak. “Belki de sizdeki harem geçmişinden ötürüdür” diyor bilmiş bilmiş başını sallayarak. “Yani yüzyıllar boyu tek bir erkek için yarışmak zorunda kalmak, kadınları birbirine düşman yapmıştır kültürünüzde. Doğu toplumlarında kadın dayanışmasının yeşermesi daha güç olabilir, tarihsel mirasına bakınca.”

Hoppala! Hayda! Ne zaman, ne kadar kolay, nasıl da pervasızca yaptı böyle bir genellemeyi? Pek çok Batılı entelektüel, aktivist, feminist, muhalif kadının, Batılı-olmayan hemcinslerine karşı topyekûn besledikleri önyargıları nasıl hazmetmeli? Gel de boğma şimdi kız kardeşini. Seni hep öteleyen aynadaki suretini.

Boston

ZERDENİN SAFRANI (OSMANLI GÜNDELİK YAŞAMINDA PARANIN TÜKETİMİNE VE TÜKETİLEMEYİŞİNE DAİR)

“Osmanlı‘da filanca” gibi başlıklar, nobran bir genellemeye dönüşebilir şüphesiz. Ve her nobran genelleme gibi, görmekten ziyade, gö-re-me-me-ye sebep olabilir; bir bütünü aydınlattığını sanırken, her biri kendi içinde o bütünden özler taşıyan parçaların gölgelerini yok saymaya… Tutup sorarlar insana: “Hangi dönemdeki Osmanlı? Hangi yerdeki Osmanlı? Kimin gözünden Osmanlı?” diye. Sorarlar ve her soruşlarında cevap değişebilir; bırakın değişmeyi vahim sarsıntılar geçirebilir. Hal böyleyken, kuşatıcı-yutucu çıkarsamaları doludizgin yapmaktan ziyade, irili ufaklı bilgi kırıntılarının izlerini tıpış tıpış sürerek ilerlemekte fayda var. Varsın bir müddet böyle dağınık kalsın bilgilerimiz. Zamanda ve uzamda böylesine genişçe yayılmış, binlerce ayrı öznenin gözünden binlerce ayrı biçimde yaşanmış bir imparatorluğu hop diye analiz edip, hap gibi yutmaktansa, toz zerreleri-kar taneleri gibi savrulsun onun hakkındaki tekmil bilgi kırıntılarımız. Hiç olmazsa bu vesileyle, geçmişimiz hakkında ne denli az şey bildiğimizi öğreniriz. Ve bir şey daha: Sistemli analizler yaratmaya kalkmadan evvel, gayri sistematik yıkımların hayrını görürüz belki. Görüp de, vaktiyle dillere persenk olmuş o namdar şiarın öğütlediği gibi, bizatihi “yıkmanın ne denli yaratıcı olduğunu” keşfedebiliriz bu sayede. Yapmak ile yıkmak arasına çizegeldiğimiz hudut boylarının bizi nelerden mahrum bıraktığını…

Zihniyet tarihimizdeki kadim kelimelerden biri HUDUT olsa gerek. Ne de olsa, Osmanlı gündelik yaşamının anahtarlarıydı hudutlar. Kimin nerede, nasıl, kimlerle, kimlersiz yaşaması gerektiğinin önceden kodlanmış göstergeleri! Millet sistemi özünde bir haritalandırma sistemiydi. Çokuluslu bir imparatorluğun cemaatler haritasında, mavi-yeşil-eflatun damarlar misali ince ince ayrışırdı hudut boyları. Farklı milletlerden insanlar, hudutlarını aşmadıkları müddetçe, kendileri için önceden çizilmiş sahalar içinde hareket serbestliğine sahiplerdi. Dünya yuvarlaktı gerçi; kenarı filan yoktu yani. Ama işte, cemaatler halinde yaşayan her Ermeni, Müslüman ya da Yahudi, hududa fazla yaklaşmayagörsün, bıçak gibi ensesinde hissederdi kenarların keskinliğini.

Belki de bu yüzden, koskoca merkezi hükümet devlet meselelerini bırakıp, Trakya’nın ufacık bir kasabasında düzenlenen ve belli ki kimseye zararı olmayan bir panayıra müdahale etme gereği hissetti 1572 senesinde. Gelen haberlere göre, panayırda yapılan kilise törenine, Müslümanlar ile Hıristiyanlar birlikte katılmaktaydılar. Hıristiyanlar, yöre kilisesinin koruyucu azizinin gümüş

ikonunu taşırken, Müslümanlar da bereket ve bolluk duaları ederek peşlerine takılıyorlardı. Azizlere methiyeler, “Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin!” nidalarına karışıyordu, tespihlerin taneleri tespihlerin tanelerine… Vukuat yoktu. Kimse kimseden şikâyetçi değildi. Değildi ama, tedirgindi Osmanlı yetkilileri; namı diğer, hudut bekçileri. Merkezden gelen müdahale iki yönlü oldu. Hıristiyan halka, bundan böyle yapacakları tüm törenleri kendi kiliseleri içinde yapmaları ve katiyen sokağa taşırmamaları tembih edildi.[3] Müslüman halka da, bundan böyle Müslüman olmayanların törenlerine katılmamaları, aksi takdirde kulaklarının bükületeceği haberi uçuruldu. Emirlerin tatbikiyle birlikte, yeniden normale döndü düzen. Hudut boyları sapasağlam yerindeydi.

Sadece milletler arasında değil, cinsiyetler arasında da başattı hudutlar. Kadınlarla erkeklerin sahalarının birbirinden ayrıştırılması da bu suretle mümkündü. Tam da bu sebepten ötürü, kafa karıştırıcıydı hünsaların durumu. Doğuştan çift cinsiyetli gelenler, hudut boylarının doğruluğunu ve sağlamlığını tehdit ediyorlardı. Ortaçağ boyunca İslam ve Hıristiyan âlimlerinin hermafroditler hakkındaki yazıları karşılaştırıldığında çarpıcı farklılıklar bulunması da bununla bağlantılıdır. Hıristiyan âlimlerinin temel meselesi, doğuştan çift cinsiyetlilerinin bedenleri ve cinsellikleri üzerinden günaha ne denli meyilli olduklarını saptamakken, İslam âlimlerinin temel meselesi toplumsal hudutlar içinde nerede durmaları gerektiğini saptamak olmuştur. Bir hünsa, camide nerede namaz kılacaktır? Erkeklerin arasında mı yoksa kadınlar arasında mı? Ya da erkekler ile kadınlar arasında bir ara-bölmede mi? Aslolan hünsanın bireyselliği ya da bedeni değil; toplumsallığı ve hudutlar haritasındaki sahasıdır.

Alışkanlıklarımız geçmişimizden gelir, öyle olduklarını bilsek de bilmesek de. Alışkanlık işte. Hudutların içte kalan kısımlarını sever, boylarından şüphe duyar, dışta kalan kısımlarındansa hazzetmeyiz. Parayla ilgili temel meselemiz, hudutlarla ilgili bermutat alışkanlıklarımıza tastamam uymamasıdır. Bu da hayli rahatsız edici olabilir. Zira HUDUT ile PARA arasında müziç bir gerilim süregider. Nedeni karmaşık gibi görünse de, aslında son derece basit bir noktada düğümlenir: Tanımı gereği HUDUT, nerede ve illaki bir yerde duracağımızı tembihlerken; doğası gereği PARA, kazandıkça kazanmayı, tükettikçe tüketmeyi belletmek suretiyle durmayı unutturur insana.

Osmanlı hudut bekçileri, mavi-yeşil-eflatun kalemlerini ellerine alıp toplumsal harita içinde paranın sınırlarını çizerken, zengin ile fakir arasına değil, yaratan ile yaratılan arasına yerleştirdiler hudut boylarını. Yaşatan ile yaşatılan

arasına. Böylelikle paranın hudut boyu, aynı zamanda faniliğin de hudut boyuydu. Tüketim sevdasına kapılıp, gösterişli harcamalar yapanlar, faniliğini unutanlar oldu. Gaflete kapılıp paralarına para ekleyenlerin sınır bekçiliğini devlet yaptı, hâşâ Yaratan değil ama Yaşatan sıfatıyla. Müsadere sistemiyle, fazla paralanıp palazlananların servetlerine, bizatihi devlet el koydu. Böyle bir mekanizma Osmanlı'da sermaye birikiminin gelişmesine mâni olmakla kalmadı yalnızca, sükker nakkaşlarını da işsiz bıraktı. Şeker kıymetliydi o zamanlar. Gene de şenliklerde, bilhassa XVIII. yüzyıl başlarında düzenlenenlerde, şekerden süsler yapılırdı bolca. Şekerden balıklar, kuşlar, çiçekler yapardı sükker nakkaşları. Çetindi işleri. Hem rengârenk boyayacaksın bunca şeker heykelciğini, hem de yenilebilir olmalarını sağlayacaksın ki, dağıtabilesin günün sonunda hem halka, hem de askere. Çetrefildi işleri. Hem eserin puta benzemesin diye uğraşacaksın, hem de elin kayacak kimi zaman, tutamayacaksın kendini, öyle güzel olacak ki ellerinden çıkan, altın buzağıyı Musa'nın yerine geçirmeye kalkan Samiri gibi ehl-i nâr olacaksın ağyarın gözünde. Pek çoğu İspanya-Venedik Yahudilerinin soyundan gelen ve latif bir estetik zevkine ermiş olan sükker nakkaşları da, tıpkı hünsalar gibi hudut boyları insanlarıydı ya, neyse ki pek kimse yoktu bunun farkına varan. Sonuçta, şenliklerin şekeriydi aslolan. Envai çeşit yiyecek ve içeceğin, gösterişli havai fişeklerin yanı sıra, okkalı bir harcama kalemiydi şeker. Ve tabii, bir de safran…

Zerdeye katılırdı safran. Pahalıydı. Güneydoğu Asya'dan zahmetle getirtilen kakuleyle, tarçınla yarışırcasına pahalıydı. Oysa öyle uzaklardan değil, Anadolu'nun kuzeyinden geliyordu. XVIII. yüzyıl başlarında yükte hafif pahada ağır safranın böyle bol keseden kullanılmasını hiç affetmedi Osmanlı'nın hudut boylarına alışmış alıştırılmış tebaası. Keza tarihçileri de. Osmanlı'nın duraklama-gerileme devirlerini anlatan kitaplarda sunturlu bir küfür gibidir Lale Devri'nin maddiyatçılığı. Ve bugün hâlâ Lale Devri dendi mi, bir devrin olumlu-olumsuz ayırt edici özellikleri değil de, üzerlerine mum dikilmiş kaplumbağaların cirit attığı menevişli bahçelerde orjivari sefahat âlemlerine dalan bir avuç hudut-bilmezin pis-bulanık suretidir eğitim sistemimizin rahlesinden geçen her Türk gencinin aklında kalan. Keza Türk romancılığının ilk "öteki"sinin, baba parasını har vurup harman savuran alafranga mirasyedi olması da tesadüfi değildir.

Belki de milletçe bahtsızlığımız, para ve hudut arasındaki gerilimi çözememişken daha, tam gaz, son sürat bodoslama dalmak oldu modernleşme-Batılılaşma-kapitalistleşme kulvarına. 2002 senesi itibariyle bugün, ne yardan geçebiliriz şimdi ne serden. Eski alışkanlıklar, günah defterimizi kabartmak için

dikilirken omuz başımızda, ne para kazananları sevebilir, ne de parayı arzulamaktan vazgeçebiliriz. Ve hâlâ milletçe, iflas ve intihar eden zenginlerin ibret dolu hayat hikâyelerinde ararız malum hudut boylarının düne kadar ecdadımıza, bugün de bizlere yaşattığı hakkaniyetsizliklerin cılız ve acıklı tesellisini.

İstanbul

İZAHLI, AYDINLIK RÜYA TABİRLERİ KİTABI

“Rüyanda gördüğün çınar gibi sağlam ve ulu olacak kuracağın imparatorluk. Ve tıpkı o çınar gibi dal budak salıp, yedi düvele meydan okuyacak asırlar boyu” diye tabir edilmişti Osman Gazi’nin rüyası, ya da en azından bize böyle anlatıldı bugüne kadar. Zaman zaman içinde, rüyadaki çınar değil, imparatorluğun kendisi de değil, rüya tabirleri kitapları başardı XXI. yüzyıla kapağı atmayı. Hani şu gayb âleminin hercümercinden irili ufaklı bilgiler dererek, fani kullar namına kulak hırsızlığı yapan; hepsi de üç aşağı beş yukarı birbirini andıran; köksüzlüğüyle namdar, süreksizlikleri tescilli, gelenekleriyle arası limoni bir ülkede bile hep aynı kalan; çoksatanlar listelerine olmasa bile hemen her eve girmeyi başaran ve hane başına en az bir adet düşen namaz sureleri, hadis kitapları, menakıpnameler arasında kendilerine yarı kutsal bir yer aralayan rüya tabiri kitapları… Memlekette süregiden ansiklopedi furyasından onlar da etkilendiler bir dönem. Semirdiler, ciltlendiler. Aynı süreç içinde, bir de yeni ibareler edindiler. Böylece, 80 öncesinin kalitesiz kâğıda basılı, estetikten yoksun ama bir o kadar da naif kapaklı, “İzahlı Rüya Tabirleri” kitapları, şu son yirmi yıl içinde, kâğıt kalitelerini ya da kapak anlayışlarını pek fazla değiştirmeseler bile, hacimlerini ve isimlerini yenileyip, “İslami Rüya Tabirleri Ansiklopedisi” oluverdiler.

İslami ibaresi önemlidir çünkü herkesin dini kendine, tabiri de dinine göredir. Örneğin bir Hıristiyan’ın rüyasında kilise görmesi iyi ve hayırlı bir şeydir, ama bir Müslüman’ın rüyasında aynı kilisenin etrafında, hele hele içinde dolaşması, hayra alamet değildir. Benzer şekilde rüyada görülen haçın İslami meali şöyledir: işkence, acı, ıstırap, riyakârlık, yalancılık, sapkınlık… Bir Müslüman rüyasında Kuran-ı Kerim görürse, bu, Allah’ın sevgili kulu olduğuna delalettir. Oysa rüyada görülen İncil, rüya sahibinin birtakım günahlar işlemek üzere olduğuna ya da namuslu birine iftira atılacağına yorulabilir. Tevrat’a gelince, ne gariptir ki, İslamiyet ile Yahudilik, Hıristiyanlığa nazaran çok daha yakın akraba oldukları ve benzer bir rüya tabiri geleneğinden yararlandıkları halde, İslami Rüya Tabirleri Ansiklopedilerinde Yahudilikle ilgili sembollere hemen hemen hiç rastlanmaz. Müslüman kişi rüyasında imam görür; papaz belki; ama haham asla.

“Öteki”nin sembollerini görmek böylesine hayırsızken, kendisini görmek neredeyse imkânsızdır. Rahibeler, keşişler, vaftiz anneleri, Budistler, hahamlar, siyahlar… gün boyu çoluk çocuk izlediğimiz dizilerde, filmlerde, haberlerde

karşımıza çıkıp durabilir ama gece tek başımıza gezindiğimiz rüya âleminin eşiğinden içeri adımlarını atamazlar. Bu yüzden, İslami Rüya Tabirleri Ansiklopedileri, bu tür maddeler barındırmazlar. Ömer Seyfettin'in "Primo: Türk Çocuğu" isimli hikâyesinde mühendis Kenan Bey'in Batı'ya ve Batılılara duyduğu hayranlıktan arınıp, hem İtalyan karısından hem de evdeki Rum hizmetçilerden kurtulduktan sonra ismini Primo'dan Oğuz'a çevirdiği oğluna verdiği nasihat burada da geçerlidir: "Her kuş, kendi türüyle uçmalı ve öteki türlerden mümkün mertebe uzak durmalıdır." Öyleyse, bir Müslüman ile gayrimüslimin aynı rüyanın eteklerinde dolaşırken kazara karşılaşmaları halinde bunun nasıl yorumlanacağı sorusu gereksiz bir sorudur. Eninde sonunda herkes kendi cemaatinin rüya sahasında uçmalıdır. Benzer şekilde, işçiler ya da burjuvalar da gelemez oralara. Rüya tabirleri ansiklopedilerinin kadim maddeleri, imtiyazsız ve sınıfsız rüyalara yöneliktir. Ulusal ya da etnik farklılıklara da yer yoktur tabiatıyla. Yeryüzündeki yetmiş iki milletten, bahsi geçen ansiklopedilere girmeye hak kazananlar umumiyetle ya Araplar ya da Çingenelerdir. Her ikisi de hayra yorulmaz.

İslami rüya tabirleri ansiklopedilerinin zamanı, sonsuz-zamandır ilk bakışta. Yapılan tabirlerin içeriği eskimez; dolayısıyla, güncellenmez. 2002 senesi itibariyle, kimse rüyasında kadı görmese, velev ki gördü, o kendini tanıtmadıkça gördüğünün bir kadı olduğunu bilmese bile, ilgili madde yerli yerinde durur. Benzer şekilde, padişah, cüppe, ejderha, define, kâfur, asa, anber, anka kuşu, kaftan, kılıç… gibi maddeler de demirbaştan sayılır. Rüyada görülen veremin veya vebanın tabiri mevcuttur da, AIDS, kanser ya da hepatit B henüz ansiklopedilere girememiştir. Ne de bilgisayar, faks, CD ya da klonlanmış kuzu. Ancak bu, günümüz dünyasından hiçbir simgeye yer verilmediği anlamına gelmez. Jaluzi mevcuttur mesela; keza terminal, radar, robot, noter, ondüle, orkestra, fabrika, dershane, kalorifer, sinema… hatta ıstakoz bile. Ama ıstakoz sizi yanıltmasın. Rüya tabirleri ansiklopedileri gündemi takip etmezler. Onların kendi takvimleri vardır. Yusuf'un ve firavunların ahir zamanına iğreti bir biçimde eklemlenmiş, kıyısından köşesinden tutturulmuş fani modernite takvimi.

Rüya tabirleri ansiklopedilerinin mekânı, sınırsız-mekândır ilk bakışta. Sadece burada değil, her daim her yerde geçerli olduklarından, ülkeler-kıtalararası yolculuklarda onları da yanınıza alabilirsiniz. Ne var ki gittiğiniz yerde olur da çöl yerine tundra, çadır yerine iglo ya da ödağacı yerine yağmur ormanları görürseniz rüyanızda, bunların tabirini bulamazsınız kitapta. İslami rüya tabirleri ansiklopedileri coğrafi farklılıklarla ilgilenmezler. Onların kendi haritaları vardır. Arap yarımadasının çöllerinden, Binbir Gece Masalları'nın

simyevi saraylarına uzanan, arada bu topraklara da uğrayıp, cennetin ırmaklarında son bulan, yarı dünyevi, yarı semavi bir harita.

Bu takvim ve haritaya rağmen, somutu soyuttan daha çok sever rüya tabirleri ansiklopedileri. Somut ve tanımlanabilir olduğu sürece tahtakurusuna kadar her şeyin tabiri mevcuttur da, mesele hislerin ve soyutlamaların tekinsiz dünyasına gelince, burada işler biraz aksar. Örneğin “ışık”, abajurdan kandile, ay ışığından fenere, onlarca belirgin türe ayrılabildiği müddetçe, bir o kadar da ayrı, ayrıntılı açıklamayla karşılanır. Ne var ki tüm soyutluğu ve tanımlanamazlığıyla “karanlık” maddesi atlanmıştır. Rüyada karanlığı göremediğimiz varsayılır, ne de rüya içinde rüya. Bu kadar net bir biçimde dışlanmamakla birlikte, sevilmediği aşikâr soyutlamalardan biri de aşktır. Rüyada görülen aşk hayra yorulmaz. Bazen dinde sapkınlık, bazen bir yangının habercisi, çoğu zaman da felaket veya bela anlamına gelir.

Rüya tabirleri ansiklopedileri, yer yer bir hayli çelişkili yorumlar yapmaktan çekinmezler. Aynı sembolün iki zıt tabirini peş peşe, iç içe sunmakta hiçbir sakınca görmezler. Sunulan yorumlardan hangi birinin seçileceği çoğu zaman bunları okuyan kişiye kalmışken, kimi zaman da onun kişiliğine kalmıştır. Rüyada görülen hüzün, iyiye alamettir mesela. Ne var ki, bunun sadece iyi insanlar için geçerli bir yorum olduğu da hemen belirtilir. Eğer rüyayı görenin kendisi süfli mizaçlı, kof yürekli mendeburun tekiyse, geçerli olan tabir bir öncekinin yüz seksen derece tersi olur. Dünyada değilse bile, Rüya tabirleri ansiklopedilerinde iyilik eden iyilik bulur.

Oysa rüya tabirleri ansiklopedileri esas itibariyle kötü rüyalar için okunur. Zaten pek çoğunun önsözünde, iyi rüyaları herkese anlatmakta bir sakınca olmamasına rağmen, kötü rüyaların dile getirilmemesi gerektiği ifade edilir. Kâbuslarını kişi kendine saklamalıdır, tabii bir de rüya tabirleri kitaplarına. Böylece, rüya tabirleri ansiklopedileri ile aramızda ümitsiz bir çelişkidir süregider. Biz karanlık yanımızın tabirini arar dururuz onlarda; onlarsa karanlığı görmezden gelir.

İstanbul

KADINLARIN RÜYA İLETİŞİM AĞLARI

Telefon, faks, e-mail… hepsi bir yana, Türkiye'de kadınların birbirleriyle haberleşmek için kullandıkları bir yöntem daha var: rüyalar. Gece tarifesi. Hem ucuz, hem kesintisiz iletişim. Üstelik şehir dışına, yurtdışına, kıta dışına dahi çıksanız fark etmez. Hatta ne kadar uzaklaşırsanız kontrol kulesinden, görüntü o kadar netleşir çünkü uzaktan daha iyi çeker gececil uydular. Nereye giderseniz gidin, dişil rüya iletişim ağının kapsama alanı dışına çıkamazsınız. Keza, ne iş yaparsanız yapın fark etmez. Diyelim ki siz alabildiğine modern, uygar ve şehirli, yüzünü tamamen muasır medeniyetlere çevirmiş bir Cumhuriyet kadınısınız, batıl itikatlarla zerre kadar ilgisi alakası olmayan. Hatta yaptığınız iş o kadar bilimsel, öylesine teknik ya da o kadar somut, öylesine maddiyata dayalı ki, vaktiniz de yok, ilgilendiğiniz de yok "hurafe" külliyatıyla… olsun, fark etmez. Diyelim ki, akademisyensiniz, ertesi gün de tez komitesi önünde "çevre kirlenmesinde petrol atıklarının önemi" üzerine tez savunmanızı yapacaksınız. Bir gece evvel anneniz, yengeniz, teyzeniz, filanca dişi akrabanız rüyasında görüverir komitenin kararını. Sabaha raporunu alırsınız. Hiç bilmediğiniz bir şehre mi taşındınız, çat teyzenizden rapor gelir orada bir prensle tanışacağınıza dair. Banka kredisi mi almak istiyorsunuz, çat yengenizden bir rapor, başvurunuzun sonuçları zaten elinizde. Milletvekili aday adayısınız ya da, annenizin rüyasında, hiçbir seçim anketinin tutturamadığı kesinlikte beliriverir seçim sonuçları. Sağlığınız tökezledi, siz de saklamaya mı kalktınız yakınlarınızdan, çat bir rüya raporunda dökülüverir sırlarınız. Eşinizden mi boşanıyorsunuz ya da bebek mi bekliyorsunuz, ama henüz kimseye söylemediniz bu mühim kararları, buyurun, karşı komşu İsmethanımteyze görüverir rüyasında, siz de ele güne sırrınızı ifşa etmek zorunda kalırsınız. Hiç düşündünüz mü Türkiye'de ne çok kadın hayatının mühim aşamalarını kat ederken zihninin bir kenarında benzer rüya raporları taşımakta?

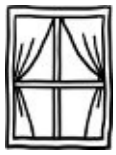
Rüyaları hep kadınlar görür. Ve rüyalar hep kadınları görür. Erkekler sadece seyreder rüyalarını, seyreder ve unuturlar. Erkeklerin rüyalarla temasları dokunmalıktır sadece, ellerini sürer, dokunur ve geri çekilirler. Rüyaları hep kadınlar arşivler. Ta genç kızlığında gördüğü rüyayı bir kenara not etmek, kız kardeşinin hamileyken gördüğü bir rüyayı bugün hâlâ hatırlıyor olmak ve rüyalar üzerinden birbirleriyle temasa geçmek kadınlara özgü bir maharettir. Oysa ne tuhaftır ki, rüya iletişim ağları böylesine dişil olduğu halde, rüya tabirleri kitaplarının yazarları da yayıncıları da hep erkektir.

İslami rüya tabirleri ansiklopedileri çocukluğumuzdan beri sebatla korumakta içeriklerini. Savaş mı çıkmış, uluslararası konjonktür mü değişmiş, yeni bir binyıl mı gelmiş… ne gam, onlar sabitkadem aynen durmakta. İslami Rüya Tabirleri Ansiklopedilerinin zamanı, sonsuz-zamandır ilk bakışta. Tabirleri ne eskir ne güncellenir. Onlar yerini koruyadursun, son zamanlarda Amerika'da kimi feminist ya da spiritüalist grupların öncülüğünde yeni bir yayıncılık palazlanmakta: dişil rüya tabiri kitapları. Bu kitapların kendilerine ait yayınevleri ve gene kendilerine has bir okur kitlesi var. Burada her imge kadınlara bedenlerini sevdirmeyi amaçlıyor. Geleneksel (ve erkek egemen!) rüya tabiri kitaplarında mesela "hafifmeşrep kadın" görmek kötüye mi delalet, alternatif feminist rüya tabiri kitaplarında neredeyse methiyeler düzülüyor aynı görsel imgeye. Bu alternatif feminist okumaya göre rüyanızda regl olduğunuzu görmeniz tez zamanda para kazanacağınıza, süt verdiğinizi görmeniz büyük ve yaratıcı bir iş başaracağınıza delalet.

Geleneksel rüya tabiri kitaplarındaki önyargıları ayıklamak iyi hoş da, bu alternatif yayıncılığı yapan Amerikalı kadınlara şimdi nasıl anlatmalı bizim Kıymethanımteyzeler, haminneler, yengelerden mürekkep dişil rüya tabiri iletişim ağlarının tüm bu tartışmaların dışında kalan, asla yazıya dökülmemiş, kitaplara geçirilmemiş, tamamen sözel ve kendine has bambaşka bir sistemi olduğunu? Ve o sistemin çatır çatır işlediğini?

Arizona

SIÇAN DELİĞİ

Hiç beklenmedik anlarda, alakasız ayrıntılarda zuhur eder çocukluk. Bir de bakmışsın hortlamış pörtlemiş, dikilivermiş karşına. Hoppala, kalakalırsın, hani bitmiştin, hani geçip gitmiştin, seni gidi kötü safha, uğursuz çağrışım, korkulu rüya, hafıza yarası, kalp ağrısı, hadi kış! Kış! Yeterince kışlarsan çeker gider çocukluk, bir zaman sonra geri gelmek, gelip de gene kışlanmak üzere. Geçmiş hep bugünün içinde, çocukluğumuz geleceğimizin önünde. Masalların döngüsel zamanında hikmet var. Doğrudur, mümkündür, babanın beşiğini sallayabilirsin tıngır mıngır. Bektaşi'nin dediği gibi bir şeydir zaman. Kimyadır, muammadır an. Dem bu demdir, dem bu dem… Severdik tekerlemeleri; tekrara dayalı oldukları halde her seferinde yeni bir şey söylüyormuş izlenimi vermelerine hayrandık içten içe, ritimlerine, döngülerine… Ama işte Türkiye'de kuşaktan kuşağa akan, aktarılan envai çeşit tekerleme arasında biri var ki ne çocukken ne sonrasında, oldum olası sevemedim, benimseyemedim: "Evli evine, köylü köyüne, evi olmayan sıçan deliğine…" Ne vakit bu tekerlemeyi söylesek hep bir sıkıntı, hep bir huzursuzluk. Bilhassa son dizede, bir şey dizilir boğazıma. Sanki kötü bir şey söylüyorum olmayan birine. Zamanla unutur gidersin, ehemmiyetsiz, anlamsız nice ayrıntılar arasında yerini alır bu da. Nice seneler sonra, bir akşam vakti Kazancı Yokuşu'nda, oturmuşsun masa başında, sen roman yazma sancısı Kazancı Yokuşu da gene o canım hengamesi içinde debelenirken, arabalar, kornalar, seyyar satıcılar, akşamdan kalanlar bir muamma, bir kaos, bir gayya kuyusu içinde yankılanırken, birden, durup dururken, pencereden sızan çocuk sesleri, tanımadığın kız çocukları, avazları çıktığı kadar bağırarak tekerleme söyleyen: "evi olmayan sıçan deliğine…" Hoppala, taşlaşırsın bir beş on saniye için de olsa, niye kulağımı tırmaladı şimdi bu tekerleme, eskiden de sevmezdim, eski dediğin hiç eskimez mi?

Elimde henüz yazılmamış bir roman için alınmış notlar. Notların arasında yukarıda bahsi geçen hadise var. Oturmuş okuyorum. Zaman geçmiş değil artık, mekân bir başka mekân, bir başka ülke. Ve birden, durup dururken, kendi sesimi işitiyorum, mırıldanırken, "evli evine, köylü köyüne…" Birden tüm parçalar birbirine kayıyor, gelecek geçmişin içine sızıyor. Mümkündür, doğrudur, babanın beşiğini sallayabilirsin tıngır mıngır, bir döngüdür zaman, akar kendi kendine, kuyruğunu yutar yılan. Seneler evvel Kazancı Yokuşu'nda bir roman yazmanın ortasında debelenirken pencereden sızan o tekerlemeden duyduğum sıkıntı; sızı. Hatırla geçmişi; çocukluğunu. Sadece bizlerin değil, sadece bireylerin değil, memleketlerin, sistemlerin, rejimlerin de çocukluk safhaları var. Zamanlardan o

çocukluk safhası, mekânlardan o Kazancı Yokuşu. O yokuş ki 6-7 Eylül Olayları‘nda azınlıkların işlettiği dükkânları yağmalayanların öfke ve nefretine sahne oldu. O yokuş ki gördü, yaşadı, azınlıkların dükkânlarında satılan buzdolaplarının yokuştan aşağı birer birer atıldığını, parçalandığını, yuvarlandığını, tıngır mıngır. O yokuş ki sıçan deliğine gönderdi evi olmayanları ve olanları…

Seneler sonra bugün Amerika’da tanışmak vaktiyle o yokuşta yaşamış yaşlı başlı bir gayrimüslim karıkoca ile. Sonra eve gelip eski notları karıştırırken, birden, aniden, hani durup dururken, kendi sesim, “evli evine, köylü köyüne, evi olmayan sıçan deliğine…”

Sırça saraylardan yazılan bir resmi tarihi ezberledik, hatmettik. Tekerleme gibi döne döne. Bu memleketin öyküsünü sırça saraydan değil sıçan deliklerinden dinlemek var bir de…

Michigan

GÜMÜŞ MAZİ

İnsan benim gibi gümüş takı bağımlısı olunca memleketin kültürel dönüşümlerini okumak için yeni bir kapı buluyor kendine: gümüşçü tezgâhları. İstanbul'un gümüş takı merkezlerinin daimi takipçisiyim; nerede göz göre göre kazık yersiniz, nerede orijinal ürünler bulursunuz, sıradan bir yüzük için nereye, kendi geliştirdiğiniz takıları yaptırmak için kime gitmelisiniz, nerede fabrikasyon biter zanaat başlar, zanaat dediğin sanatla nasıl, nerede kaynaşır, bu işin ustaları kimlerdir… az buçuk bilirim. Gümüşçüler de sadık müşterilerini bilir, ayırt eder. Gümüş bağımlılarının en nefret ettiği şey altıncılarla karıştırılmaktır. Gümüş bağımlıları altın sevmez, zinhar takmaz, altına atfedilen maddi karşılıktan da parıltıdan da şatafattan da hazzetmez. Simkeşler itaat ve hürmet eder aradaki ayrıma. Bir dil tutturmuşuz kendi aramızda, anlaşırız. Küçümsemeyiniz; kamusal alanda pek az mekân takı tezgâhları kadar hızlı ve çevik olabilir, esen siyasi rüzgârları takip ederek dönüşmek ve siyaset ile estetiği harmanlamak hususunda. Toplumda yükselen, sistem tarafından pompalanan ya da tam tersine, çeşitli altkültürlerce üretilen-tüketilen değerleri, bir gümüşçü tezgâhında dizi dizi bulabilirsiniz tüm açıklığıyla. Yüzükler, broşlar, bilezikler, anahtarlıklar… mühürler, şifreler, semboller… her biri cüssesinden daha öte, daha büyük manalara gelen gümüş şekiller. Bazen sadece yükselen, gelen değerleri değil, yitirilen, giden değerleri de bulursunuz orada; kayıp gitmiş bir uygarlıktan geriye kalan izler gibi.

"Bunlar eskiden yoktu, şimdi herkes rahat rahat takıyor, her gün bir sürü sipariş alıyoruz. İlle de Osmanlı olsun istiyor artık müşteri" dedi en son İstanbul seyahatimde uğramadan edemediğim gümüşçü Ekrem, tezgâhın üzerindeki Osmanlı armalarını göstererek. Âdeta Osmanlı'nın tüm ömrü hayatıyla özdeşleştirilen, ebediyet ve hakkaniyet atfedilen, oysa ancak imparatorluğun son dönemlerinde, Batılılaşma sürecine paralel olarak üretilen, II. Mahmud döneminde İtalyan bir ressama sipariş edilen arma-i Osmani. Tuğralar, özensizce yazılmış, kaba saba amblemler, maziye dair ne varsa sembol sembol üstüne, itinayla değil de sırf talebi karşılamak için hemencecik fabrikasyon üretilmiş onlarca malzeme. "Eski"ye atıfta bulunan ama eskilikten nasibini zerre almamış.

Cumhuriyet tarihi boyunca hâkim kültürel ve siyasi seçkin zümre nem kapagelmiştir "gelenek" kelimesinden. Sanırsın ki bir tüy yumağı, bakteri yuvası "gelenek" dediğin. Gören hapşırıyor, kaşınıyor, alerjik entelijensiya. Onlar hapşuradursun tepki mahiyetinde ortaya çıkan "inadına-sahiplenme-arzusu"nu

görmek için gümüşçü tezgâhlarına bakmak yeter. “Yeni bir hayat lazım. Fakat sıçrayabilmek, ufuk değiştirmek için dahi bir yere basmak lazım” demişti Tanpınar Huzur’da. Velhasıl, “kökü mazide olan atiyiz” de, sahi mazi neresi, ati neresi? Mazi dediğin ne kadar geriye gider? Hangi dönemleri kapsar? Daha da önemlisi hangi dönemleri kapsamaz ve sahi niye? Elimizde elekler, bağdaş kurmuşuz kamusal alanda, mazi eliyoruz ha bire. Eleğin üzerinde kalanlar bizim, düşenler bizden değil. Gidenler tarihimizin kimliğimizin benliğimizin parçası sayılmıyor. Kemalist-reformist elit kesime inat sahiplenilen tarih eleğin üzerinde kalan parçalardan müteşekkil. Ne var ki, geleneği görmek, sevmek, sürdürmek kadar onu araştırmak, ciddiye almak, dönüştürmek de şart. Tanpınar’ın zaman anlayışı bir kütle değil, su.

Su dediğin akmazsa bulanıklaşır, çağlamazsa kirlenir. Mazi dediğimiz başı sonu olmayan, kıyılarına varılmayan, sınırsız bitimsiz ve lâmekân bir süreç. Süreklilik içinde bir an. Tanpınar’ın mazisi, Bektaşi felsefesindeki “dem” gibi, zikr gibi, tekrara dayanan ama kesinlikle aynılığa dayanmayan bir bitimsiz tekerleme. Tekerrür aynılık demek değil, ne de çember yuvarlak. “Dem bu demdir dem bu dem…” zinciri içinde mazi bizimle, bu anın içinde.

İstanbul

ŞİŞMAN GÜZELDİR

ABD’de yayımlanan popüler kadın dergilerinin birkaç temel özelliği var, bizim pek de aşina olmadığımız. Birincisi, malum, çeşitlilikleri. İçerikte değil, biçimde çeşitlilik. Benzer dergiler farklı farklı isimler altında. İkincisi, aylık olmaktan ziyade haftalık olmaları. Çabuk çabuk okunup çabuk çabuk yenileniyorlar. Üçüncüsü, nerede satışa sunuldukları. Ne kitapçılarda ne gazete bayilerinde, öncelikli olarak süpermarketlerde buluşuyor okurlarıyla bu dergiler. Bütün bir süpermarketi dolaşıp, ne kadarına gerçekten ihtiyaç duyduğunuz hayli şaibeli, bazılarını aklınızın ucundan dahi geçirmediğiniz onlarca yiyeceği arabanıza doldurduktan sonra, son olarak kasalara yaklaştığınızda birer ikişer adet bu dergilerden edinerek tamamlıyorsunuz alışverişinizi. Kadın dergileri ile yiyecekler arasındaki doğrudan ilişki tesadüfi değil; zira “olmak ya da olmamak” ikilemi, “yemek ya da yememek” ikilemi biçiminde tezahür etmiş bu dergilerde. Her şey yemek üzerine kurulu, ha bir de yememek! Bu haliyle kadın dergileri “el insaf” dedirtecek raddede birbirlerine benziyor. Sadece birbirlerine değil, aynı zamanda bir önceki ve daha önceki sayılarına. Değişen sadece isimler. Bir önceki sayıda Illinois’ten filanca ev hanımının ağzından nasıl 25 kilo verdiğini öğreniyorsunuz. Bir başka sayıda, bambaşka şehirden falanca ev hanımının. Herkesin anlatacak bir hikâyesi var. Bizde dillere persenk olmuş “Hayatım roman, anlatsam kitaplara sığmaz” inancı, burada “Hayatım roman, bari kitap yazayım” şiarına dönüşmüş. Alttan alta verilen mesaj hep aynı: “Ben başardım, siz de başarabilirsiniz!” değil, “Ben başardım, siz de başarmalısınız!” dahi değil, “Ben başardığıma göre, başaramayan akılsızdır, eksiktir!” mesajı. Bu yüzden bu ülkede, tıpkı Türkiye’de olduğu gibi, deneyip de bir türlü kilo veremeyen, yıllarca rejim yapıp bir arpa boyu yol kat edemeyen kadınlar büyük bir suçluluk ve eziklik duyuyor. Daha çok yemenin bir sebebi moral bozukluğu olduğu için, şişmanlık şişmanlığı, dışlanmışlık dışlanmışlığı getiriyor. İşin ironik yanı, her zaman azınlıklar dışlanır. Bu örnekte ise çoğunluklar. Zira kilolu kadınların oranı, zayıfların kat kat üstünde olduğu halde, iktidar tamamıyla ikincilerin lehinde.

Kilo vermeye başlamak için her şey bir vesile halini almış. Her kıytırık hadise, pek münasip bir vesile oluyor, ya da her özel gün, kısmetli bir milat diyet takvimlerine. Her tatil, her tarih yeni bir rejimi muştuluyor. Kabak rejimiyle kilo veremedinizse sorun yok, bir de kuşkonmaz rejimini deneyin bu hafta. Şükran Günü gelmeden 10 günde 10 kilo verebilir, Şükran Günü‘ne bir gün kala hâlâ iki kilo eksilebilir, Şükran Günü geldi ama siz gene de nelere dikkat edeceğinizi bu

dergilerden öğrenebilir; Şükran Günü geldi geçti olan oldu aşamasında ise Şükran Günü kilolarını verme diyetine başlayabilirsiniz. Yeter ki bu çarka daha önce de kapıldığınızı hatırlamayın. Daha önce de rejim yaptığınızı ve mutsuz olduğunuzu hatırlamayasınız ki, şimdi de rejim yapıp mutsuz olabileseniz. Bu yüzden işte kadın dergilerinin dördüncü temel özelliği: "unutkanlık". Carlos Fuentes boş yere ısrar etmemişti Amerika Birleşik Devletleri'ni Amnezi Birleşik Devletleri olarak değiştirmekte. Kadın dergileri her hafta "yeni" bir diyetle çıkabiliyorlarsa ortaya, bunu, "eski"lerini unutturabilmelerine borçlular. Bu sayede sunulabiliyor her diyet "mucizevi" diye.

Bedenimiz bizim dışımızda. Çevremizi kuşatmış soluk aldırmamacasına. Lav gibi aynı zamanda. Tek ve mutlak bir kaynaktan fışkırdığı halde, sanki her yerden boy vermiş ve her yere aitmişçesine, pervasızca dört bir yana yayılan, yoluna çıkan her şeyi istisnasız, ayırımsız eteklerinin altına alan, kendi dışında bir varlık kalmayıncaya değin tüm bir yaşam alanını kaplayan, yakıcı, kavurucu, fetih tutkunu lav gibi. Ellerimizde zıpkınlar, gözlerimizde su geçirmez gözlüklerle balıklama dalıp kusurlar-kabahatler-gafletler denizinin yedi kat dibine, avladığımız her özrü karaya çıkarıp didikliyoruz lime lime. Saldırmayı sıyırıp kavgaya atılmış bir kabadayı nasıl rasgele hasımlarının burunlarını, kulaklarını budarsa, biz de kesici dillerimizle cemiyet hayatına saldırıp, buduyoruz önümüze çıkanın falsosunu, marazını ve farklılıklarını. Kimse yeterince ince değil; kilo vermenin nerede duracağı belirsiz. Kadınlar bu dünyadaki değerlerinin dış görünüşlerine bağlı olduğuna inandırılmış bir kere. Mesele artık başkalarının ne düşündüğü dahi değil. Biziz kendimizin en acımasız hasmı. Biz durmuyoruz başkaları dur dediğinde dahi. Beden bir işkence. Bize bedenimiz aracılığıyla zulmeden toplumu, gene bedenimiz üzerinden cezalandırıyoruz, bedenimizi aç bırakarak.

Fakat işte bunca bombardımanın göbeğinde alternatif bir akım daha var gelişmekte olan. Şişman Güzeldir Hareketi. ABD'de şişman kadınlar, bilhassa son beş yıldır eskisinden çok daha aktif ve örgütlü durumdalar. Bir yandan kendi dergilerini çıkarıp internet sitelerini kuruyor, bir yandan da genel güzellik kalıplarını sorgulamaya ve sorgulatmaya çalışıyorlar. Bu arada ömrü billah çiroz kadınlardan hazzetmemiş erkekler de kendi internet siteleri aracılığıyla kampanyaya destek verip, "Şişman Güzeldir!" şiarına sahip çıkıyor. Kampanyanın önemli bir kısmı kime ve neye güzel dediğimizin içinde yaşadığımız kültür tarafından tanımlandığını hatırlatmak. Ne yazık ki bu sefer de, yüzeysel bir meraktır gidiyor öteki ülkelere yönelik. Batı-dışı toplumlar, "akıl-dışı" toplumlar olarak, Kaf Dağı'nın ardındaki masalsı diyarlar gibi çıkıyor

karşımıza. “Araplar tombul kadın sever haremlerinde, Afrika’da filanca kabile genç kızları şişmanlatır evlenebilsinler diye” demenin kadınlara pek bir yararı olmadığı gibi, zaten mevcut olan kültürel önyargıları beslemekten öteye gidemediği de ortada.

Her şeye rağmen önemli bir kazanım Şişman Hareketi, bilhassa en radikal kanatlarından birini oluşturan ve kendine ait bir manifestosu bulunan ŞİŞMAN YERALTI HAREKÂTI. Bu hareketin kampanya metinlerinden birinde dendiği gibi, “Yıllar boyu kendimi bir başkası sanmaya çalıştıktan sonra, bugün hâlâ utanıyorum belki bedenimden, utanıyorum başkalarına benzeyememekten, kendim olmaktan, ama eskisinden çok daha az… giderek daha az…”

Boston

REDDETME CESARETİ

“Ben ve arkadaşlarım öncelikle kendi insanımızla hesaplaşmak zorunda kaldık. Kendi akrabalarımız, eşlerimiz, çocuklarımız, dostlarımız, dindaşlarımız, emrimiz altında bulunan ve emri altında olduğumuz askerlerle. Şu anda yaklaşık beş yüz kişiyiz; geçen seneye göre daha kalabalığız şüphesiz. Az olmanın, azınlıkta kalmanın haksız olmak anlamına gelmediğine inanıyoruz” diyor kürsüden. Dökülmüş saçları, kalın çerçeveli gözlükleri, irice göbeğiyle tipik bir aile babası, orta kademeli memur Falanfilan Efendi izlenimi veren bu adam, işgal altındaki Filistin topraklarının kontrol noktalarında uzun yıllar görev yaptıktan sonra, on sekiz yaşından beri hizmet ettiği İsrail ordusunun emir-komuta zincirini kırmayı göze alarak savaşmamayı tercih eden bir binbaşı. İsmi Stav Adivi. “Eğer elinizde güç varsa, kullanırsınız” diyor tedirgin bir üslupla. “Bizler elimizdeki gücü kullandıkça işgal altındaki topraklarda adil bir sistemin kurulması mümkün değil. Sürekli ve sistematik olarak topyekûn bir halka kötü muamele ediyor, haksızlık yapıyoruz. Kontrol noktalarında karşımıza çıkan her Filistinliye zorluk çıkarıyoruz. Teorik olarak bakarsak, sadece ve sadece şüphelendiğimiz insanları arayıp hırpalarız. Ama pratikte, gördüğümüz her Filistinliden şüpheleniyoruz. Her biri ve hepsi birden canlı bomba olabilir. Bugün değilse yarın bizi öldürmeye kastedebilir. Hepsinden şüphelendikçe, hepsine kötü davranıyoruz.”

Adivi, çeşitli Amerikan üniversitelerinde konuşmalar yaparak, İsrail’in dünyadaki en güçlü, en esaslı müttefikinin kamuoyuna sesini duyurmaya çalışıyor. Konuşmaları iki ayrı kesim tarafından yakından takip ediliyor aslında. O da laflarını tartıp seçerken bu iki tarafı birden ya sürekli göz önünde bulundurmak ya da toptan zihninden çıkarmak durumunda. Salonun kapısında, içeri girmeyen ama bir türlü uzaklaşmak da istemeyen Yahudi Gençliği’nden öğrenciler bekliyor. Salonun içindeyse, Filistinli Gençler ön sıralarda. Birinci gruptakilerin duymak istemedikleri şeyler var; ikinci gruptakilerin de bilhassa duymak istedikleri. Hal böyle olunca, kendisinden katiyen-istenmeyenler ve bilhassa-istenilenler arasında dikkatli adımlarla ilerleyerek, rotasını çizmeye çalışıyor Adivi. Bu yüzden olsa gerek sık sık durup belirtme gereği duyuyor kendisinin de Siyonist bir vatansever olduğunu ve reddiyesinin devlete karşı değil tam da devletin iyiliği için yapılan bir hamle olduğunu. Belki kapının önünde bekleşenlere, belki de kendine hatırlatabilmek için tekrarlıyor bunları. Sonuçta iki tarafı da tam olarak memnun edemiyor bir türlü. En meraklı dinleyicileri, en candan destekçileri ne-Yahudi-ne-Filistin-kökenli Amerikalı

akademisyenler oluyor.

Türkiye’de gündelik yaşamda en fazla dolaşıma giren kelime ve söyleyişlerin bir listesi tutulsaydı eğer, “Abi tamam haklısın da, n’apalım biz de emir kuluyuz” cümlesi başlarda bir yerlere konurdu muhtemelen. Şöyle ya da böyle, asker ya da sivil, birilerinin altında ve birilerine rağmen hazır ve nazır emir kullarıyız milletçe. Hani sorsalar, içimize sinmeyen çok şey var, var olmasına da, elden ne gelir, bir kere dahil olmuşuz ya ibresi emir, Kâbesi komuta olan düzlemlere. Tek yaptığımız görevimizi yerine getirmek. Bizden istendiği gibi, beklenildiği üzere. Kim bilir ne zaman, kim bilir hangi sivri akıllının koyduğu bir acayip kuralı harfiyen yerine getirmekte ısrar eden asgari ücretli memur Ahmet Efendi’den, devletin aygıtlarına senelerdir canla başla değil kanla hizmet eden ülkücü militanlara kadar her kademede, her boyutta karşımıza bir gerekçe olarak dikiliyor “görevini yapmanın masumiyeti.”

Ne var ki bahsi geçen görevler zerre kadar masum olmamayı sürdürdükçe, ezik bir tevazuyla dillendirdiğimiz “görevini yapmak” fiili de öykündüğü masumiyete ihanet etmekten öteye geçemedi asla. Hannah Arendt’in, öndegelen Nazi liderlerinden Adolf Eichmann’ın İsrail’deki mahkemelerini takiben yazdıklarında da ısrarla belirttiği gibi, insanlık tarihi boyunca bunca acıya sebep olanlar öyle sanılageldiği gibi şeytani dehaya sahip birtakım karanlık, kötü ve sıradışı liderler değil, görevini yapmayı temel ilke haline getirmiş iyi niyetli sıradan insanlardı. Sadece ve öncelikle görevini yapanlar! Bugün bir Amerikan Üniversitesi’nde kürsüye çıkıp da hem kapıda bekleyen Yahudilere, hem de salondaki Filistinlilere hitap ederek askerliği niçin reddettiğini anlatmaya çalışan askerin konuşması bu açıdan da önemliydi. Görevlerini sessiz sedasız, sorgusuz sualsiz yerine getiren “iyi kalpli” sıradanların boğucu gölgesinde, tek tük de olsa görevini yapmayanların da olduğunu, olabildiğini gösterdiği için.

Boston.

BİR DÜĞÜN MÜZİSYENİNİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Bu yazıya ilham veren ekibi gözünüzün önüne getirebilmek için beş adet kadın düşünün; beşi de minyon, yetmişini devirmiş, ağarmış saçlı, güleç yüzlü, İrlanda asıllı, birbirine şaşılacak ölçüde benzeyen beş adet dul. Bir başka ortak noktaları daha var. Kocalarının ölümünden sonra evde pinekleyip torunların ziyaretini beklemek yerine ortak bir iş kurmaya karar vermişler. Maksat hem para kazanmak, hem eğlenmek, seçilen iş ise şöyle: İrlanda asıllı çiftlerin düğünlerinde şarkı söylemek. Amaçları kendi zamanlarının popüler şarkılarını seslendirerek düğünlerde anneanneden anneye, anneden kıza üç kuşak kadının aynı şarkılarla eğlenmelerini sağlamak. Daha farklı bir biçimde ifade etmek de mümkün. Kuşaklardır tüm düğünler aynı olmalı ki, yetmişini devirmiş bu beş kadın hâlâ kendi düğünlerindeki usul ve tempoyla bugün şov yapabiliyorlar. İşte bu aynılık, onların yüzünde tebessüm olarak aksetse de, beşlinin hemen ardında çalan gitariste dikkat buyurun! Ömrü hayatından bıkmış usanmış, orta yaşlarında topluca bir gitarist tıngırdatıyor arkada, gözlerinde derin mi derin bir bıkkınlık. O gözlerde mevcut evlilik kurumunun özeti. Kendi evliliklerinin başkalarınınkinden çok farklı olacağına yürekten inanan ve bu inancın verdiği gazla törenden önce her detayı allaya pullaya, çok “özel” olacakmışçasına hazırlayan çiftler, çok değil sadece yarım saatlerini kimi meslek erbabıyla konuşarak geçirmeliler bence. Örneğin, düğün müzisyenleri! Ya da düğün fotoğrafçılarıyla sohbet etsinler veya düğün kameramanlarıyla. Bir de onlara sorsak her biri farklı olmaya çalışan yüzlerce merasimin nasıl da ve niçin ısrarla böylesine aynı olduğunu, olabildiğini.

Tekrarlar ve benzerlikler öylesine bıktırıcı olmalı ki, aklı başında hiçbir düğün kameramanının yıllar yılı bu işi yaptıktan sonra tutup kendisinin de törenle evlenebileceğine kani değilim. Kameraman Türk ya da Amerikalı olmuş fark etmez. Zira bu şaşmaz benzerlikler zinciri, bu ebedi düğünler tekerrürü bize özgü değil. Tıpkı Türkiye’de olduğu gibi Amerika’da da, hayatlarından bıkmış insanlar sıralamasında başı çekmekte düğün müzisyenleri. Gözleri kapalı gidebilirler düğünlere, istenen şarkılar da, sıralama da çok değişmiyor nasılsa. Evlenen çiftler sadece kendilerini, şahsi hikâyelerini göredursunlar, düğün müzisyenleri ayırdında hikâyeler arasındaki müthiş benzerliklerin. Belki başka şeyler de görüyorlardır; insan binlerce düğünü filme aldıktan sonra bizim görmediğimiz bir şeyi görebilir: türleri!

Yeryüzünde insanlar kadar kalabalık ve en az onlar kadar karmaşık bir

başka canlı türü daha yaşar: böcekler. Her yere yayılmayı ve her şeye rağmen hayatta kalmayı başardıkları gibi bir de muhteşem bir çeşitlilik arz ederler. Tek bir böceğin bile bazen on, bazen bini aşkın türü vardır. Halihazırdaki böcek türlerinin toplamının bir milyondan fazla olduğu varsayılmakta. Bu dehşetengiz karmaşaya rağmen bilim dünyası, böcekleri sınıflandırmaktan geri durmaz. Onları üstsınıflarına, sınıflarına, altsınıflarına, üsttakımlarına, takımlarına ve alttakımlarına ayırır. Mesela bir ağaç kurdu, böcek sınıfının, tam başkalaşmalılar altsınıfının, kınkanatlılar üsttakımının, değişik mideliler takımının, bitki yiyiciler alttakımına mensuptur. Kadınların erkeklerle ilişkilerinde yaşadıkları hayal kırıklıklarının ezici çoğunluğu, insanların da tıpkı böcekler gibi türlere ayrıldığını; dolayısıyla, birlikte oldukları erkeğin de bir türe ait olduğunu kabullenmek istemeyişlerinden kaynaklanır. Tıpkı böcekler gibi erkeklerin ve dahi kadınların da türleri var. Sandığımız ya da sanmak istediğimiz kadar ırak değiliz doğadan, cümle mahlukattan…

Mesela bir aile babası kurdu çoğu kez, İnsan sınıfının, Gözü Dışarıdalar altsınıfının, Elindekini Kaybetmeden Başkalaşmak İsteyenler takımına mensuptur. Nereden bakarsanız bakın, zararlı bir tür! Ya da bir Genç Kız böceği çoğu kez, İnsan sınıfının, Hayırlı Kısmet Arayan altsınıfının, Evliliği Geleceğe Yatırım Olarak Görenler takımına mensuptur. Türümüzü bilirsek daha az hayal kırıklığına uğrarız. Çünkü bunu duymaktan pek hoşlanmasak da çoğu kez öyle “özel” filan olmadığımız gibi, tam da ait olduğumuz türün kodlarına göre hareket eder, ona göre veririz tepkilerimizi. Ama işte neyse ki mühim bir fark var böceklerle aramızda: yoldan çıkma yeteneği! Hiçbir böcek, ait olduğu türden çıkıp bir başka türe geçiş yapamaz. Bir sığır sineği ömrünün hiçbir aşamasında peygamberdevesine dönüşemez. Neyse odur. Ama Âdemoğulları, Havvakızları bunu yapabilir. İnsanın alametifarikası, kendi türünden, ait olduğu kategoriden sapabilme yetisidir. Bu yüzden âşık olabilir insan, böceklerin aksine. Ve tam da bu yüzden, bağlılığıyla değil, ayrılıkla müsemmadır aşk.

Sevip yücelttiğimiz bütün aşk hikâyelerinin bir yerinde kendi türlerinden, sınıflarından, altsınıflarından, üsttakımlarından sapan, bulundukları kategoriden çıkan, ayrılabilen insanlar vardır. Sevdiği kadın için tahtından feragat eden kral, ailelerinin düşmanlığına rağmen birbirlerini bırakmayarak türlerine ihanet eden çiftler, farklı dinlerden, milliyetlerden, sınıflardan oldukları halde kategorilerinden çıkıp sapmayı seçenler, yani bulundukları yerden, taşıdıkları kimlikten ayrılanlar, ayrılabilenler.

Ta başından itibaren bir nevi “yoldan çıkma” ile eş, türüne ihanet etmekle

müsemmadır aşk. Sonra… peki sonra ne olur, nasıl olur da böyle ansızın yitiriverir ruhunu. O radikal ve havai, gerekirse türüne ihaneti bile göze alan başıbozukluktan geriye nasıl olup da bin adet düğünde döne döne aynı şarkıları tıngırdatmaktan usanmış bir gitaristin gözlerindeki kadar dahi hayat ışığı kalmaz? Şu beş tonton kadının bariyerini geçip, arkadaki gitariste ulaşabilsem soracağım ona. Soramıyorum.

New York

KÜSKÜN KADINLAR ŞOVENİZMİ

Tanıdık kadınlar var, tanımadıkları insanlara küskün. Şahsi değil küskünlüklerinin sebebi, siyasi. Sanatçılar, politikacılar, öğretim üyeleri, gazeteciler… ekseriya sol kesimden simalar var şık çantalarının bir gözünde taşıdıkları kara listelerde. Batılılar ve kimi Türkler. Zaten en çok da onlara, işte o kimi Türklere küskünler. Türkiye'yi çok seven kadınlar bunlar ve Batılıların da sevmesini isteyen. Türkiye'nin tanıtımı uğruna, yurtiçindeyken her sene 23 Nisan'da çocukları ağırlayan, yurtdışındayken akla ziyan etkinliklere imza atan, gerekirse ceplerinden harcamalar yapmaktan kaçınmayan, sofralar donatan, kermesler düzenleyen, iyi bir izlenim bırakabilmek uğruna canla başla, katıksız bir samimiyet ve naiflikle karışık bir cehaletle didinen kadınlar bunlar. Türkler ile Araplar arasındaki farklılıkları her fırsatta dile getirmeyi seven, benzerlikleri ise zinhar görmeye tahammül edemeyen; hem Müslüman hem de laik, hem çağdaş hem de yeri gelince "folklorik" olabilen; Mevlâna'yı yere göğe sığdıramayan ve "laik, hümanist, ünlü Türk büyüğü" olarak algılayan; ne zaman Türkiye'deki insan hakları ihlalleriyle ilgili bir haber düşse Batı basınına, celallenip karşı-tanıtım atağına geçen; evlerinin duvarlarını gelen Batılı misafirlerin dikkatini çekmek üzere titizlikle seçilmiş turistik-estetik eşyalar ve resimlerle donatan; ayaklı Doğu-Batı sentezi olmakla övünen ama Doğu dendi mi, gide gide en fazla İstanbul'a kadar uzanabilen; ömrü hayatlarında karıncayı dahi incitmeyip de, yanı başlarında süregiden sistematik işkence üzerine konuşuldu mu dinlemeye tahammül edemeyen… ve kendilerinden Türkiye'yi tanıtan bir klip yapmaları istense, memleketteki en büyük alışveriş merkezleri ile tarihi eserlerin çekimlerinden müteşekkil bir dizi görüntüyü gururla sunacak olan kadınlar bunlar… Memleketlerinin imajina zeval gelse üzülen, üzüntülerinde samimi olan kadınlar…

O da onlardan. 17 senedir New York'ta yaşıyor. Laik, modern, iş kadını. Bu hafta *New York Times*'da Türkiye hakkında çıkan habere kahrolması bu yüzden. "Onca iyi haber, onca gelişme, hepsi boşuna, bir anda hepsi siliniveriyor. Nerede kötü haber varsa, o çakılı kalıyor Amerikalıların zihinlerinde." Önünde açık duran sayfada Diyarbakır'da taşlanarak öldürülen ve ölüsü ailesince sahiplenilmeyen Cemse Allak ile ilgili haber. "Tamam, bunlar da olabilir Türkiye'de, oluyor da kabul ediyorum, ama bunlar istisnanın istisnası. Sonra Batılı zannediyor ki her yer böyle Türkiye'de."

Siyasetle ilişkileri kırılmak-kırılmamak ekseninde düğümlü kadınlar bunlar.

Onların milliyetperverliği şovenistlerinkinden alabildiğine farklı, ama daha masum değil her zaman. Bir tür kıyamama halinden mustaripler. Küsüyorlar çabucak. Türkiye'yi eleştiren yazarı okumuyor, yönetmenin filmine gitmiyorlar; topyekûn Ermeni cemaatine küskünler, önyargılı ve kırılganlar. Örgütsüz ve sayıca azımsanmayacak kadar çoklar. Tehlikesiz ve çok tehlikeliler. Kızılası ve iyi niyetli, ne yazık ki hep iyi niyetli…

Vaktiyle *Yol* ve *Sürü* Avrupa ülkelerinde gösterime girdiğinde, "memleketimi bu kadar kötü ve bu kadar taraflı tanıttığı için" Yılmaz Güney'e ciddi ciddi küsen bir diplomat çocuğu olarak ben, bu kadınları anlayabiliyorum. Anlamadığım nasıl olup da senebesene aynı kalabildikleri, bir nebze dahi değişmedikleri. Kan gövdeyi götürse memlekette, fikirlerinden beyinlerinden ötürü alınsa içeri insanlar gözlerinin önünde, gene de değişmiyor söylemleri, ürkütücü bir direnç, körü körüne.

Suna Kanlarımız var söyleminin kadınları onlar; yani Suna Kan'ı bir sanatçıdan ziyade bir temsil markası olarak gören. Türkiye'yi salt o pencereden tanıtmak istiyorlar. Tezgâhının önüne en parlak elmaları dizip de çürükleri arada kakalamak üzere arkada saklayan satıcı ikiyüzlülüğüyle yükseliyor nidaları: "Suna Kanımız var, Adnan Saygunumuz, Yunus Emremiz var, özbeöz Türkçe… ve Osmanlı mutfağımız, zeytinyağlılarımız var ve semazenlerimiz ve Kapadokyamız ve Pamukkale travertenleri…"

Eğitimli kadınlar bunlar; hayli eğitimli ve bir o kadar cahiller. İşaret edilen yere değil de, işaret eden parmağa bakakalanlar gibi, kötülüklerin kaynağına değil, kötülüklerden söz edene bakan, bakıp da küsüveren kadınlar… Onlara bu kadar iyi davranan, böylesine ihtimam gösteren bir sistemin nasıl olup da başkalarına karşı bu kadar ayrımcı davranabildiğini görmekte, gördüklerini kabullenmekte zorlanıyorlar. Pek sevdikleri babalarının öteki yüzüyle yüzleşemeyen sadık evlatlar gibi. Tanıdığım kadınlar var, tanımadıkları insanlara küskün. Siyasi değil küskünlüklerinin sebebi, şahsi.

New York

ÖTEKİ BEN

Yakup Kadri’nin 1928 senesinde İsviçre’den Leman Hanım’a gönderdiği mektuplar bir yazarın iç dünyasına ışık tutmakla kalmıyor, aynı zamanda Türkiye’deki aydın zümrenin iç dinamiklerine, özlemlerine ve çelişkilerine dair önemli ipuçları da sunuyor bizlere. Avrupa’ya gidip de oradan memleketteki tanıdıklarına mektuplar yazan pek çok aydın gibi Yakup Kadri de gurbette gördüklerini karşılaştırmalı bir gözle aktarıyor ekseriya. “Buralarda ne var, bizde ne yok.” “Onlar neleri nasıl başarmış, biz neyin ne kadar gerisinden geliyoruz!” Fakat belki de söz konusu mektupların en ilginç özelliklerinden biri yazarın Avrupa’da “öteki ben” ile karşılaşıp, onu nasıl anlamlandıracağını, nereye yerleştireceğini bilememesidir. Ne de olsa siyasi tarihimiz boyunca envai çeşit sebepten ötürü Avrupa’ya gidip gelen Türklere en büyük sıkıntıyı veren orada Batılılarla nasıl konuşacaklarını bilememeleri değil, Batılının gözü önünde birbirleriyle nasıl kaynaşacaklarını bilememeleri olmuştur. Ta o zamandan bugüne diyar-ı Garp’ta bir Türk seçkininin görmek istediği en son kişi bir başka Türk’tür. Yurtdışındaki Türk aydınların en büyük sıkıntısı işte o “öteki ben”dir. İsviçre’de kaldığı otelde bir Türk’ün daha olduğunu keşfediyor Yakup Kadri. Hem memleketlisi olan hem de ona fersah fersah ırak bir Türk’ün. “Tam benim masamın yanı başında bir heyuladır oturuyor” diye tanıtıyor o “öteki ben”i. Ve devam ediyor: “Ayaklarında ökçesi basık terlikler, sırtında aba gibi bir palto, tıraşı uzamış bir adam… Bir ağız şapırtısı, bütün başlar dönüp dönüp bizim tarafa bakıyor. Derken herif yemeğini bitiriyor. Bu sefer bir başka şeyi, su veya meyve istemek için tekrar garsonu çağırmak lazım geliyor, çat! Çat! Bıçağıyla tabağına vuruyor. Derken garson kız ‘aman, vurma, yapma’ der gibi yanına yaklaşıyor ve vahşiyi teskin ediyor.”

Oturduğu köşeden göz ucuyla tedirgin bu “vahşi”yi seyrediyor aydın. Kişisel düşünce dünyasında “beriki”ni kendinden uzaklaştırmakta pek zorluk çekmediği halde, başkalarının gözünde sırf aynı milletten geldikleri için aynı kefeye koyulabileceği düşüncesinden tedirgin oluyor. Türk Batılılaşması her şeyden evvel surete çekidüzen vermeyi talep ettiğinden, “imajı bozuk” olan her kişi ve her unsur rahatsızlık veriyor. Türk aydını görücüye çıkmış gibi hissediyor kendini Batı karşısında. Evin diğer odalarında yoksulluk da olsa, hani yırtık pırtık koltuklar, eski püskü eşyalar ya da arkada mesela ot bürümüş sararmış bir bahçe, bakımsız, susuz… olsun varsın, görülmediği müddetçe mesele yok; aslolan misafir odasının şıklığı, pürüzsüzlüğü, tamlığı. Misafir odamızda danteller, kadife perdeler ve yenilikten değil kullanılmamaktan ötürü ışıldayan

göstermelikler… İstiyoruz ki Batılı hep misafir odamızda görüşsün bizimle. Hatta bizler de hep misafir odamızda yaşayalım, değmeden evin geri kalan kesimlerine.

“Benim Türk olduğumu anlayıp veyahut öğrenip benimle konuşmağa başlayacak diye ödüm kopuyor” diye devam ediyor mektuplar. Bir tedirgin yemek daha sonlanırken, Yakup Kadri “öteki ben”e varlığını hissettirmeden usulca kalkıyor masadan, uzaklaşıyor.

Arizona

CİNLERİN MEŞVERET YERİ

Çocukluğumun Ankarası‘nda, İzmiri’nde, orta halli memur, sınıf atlamış tüccar evlerinde, neredeyse şaşmaz surette iki adet kitap bulunurdu el altında, görünürde bir yerlerde: *İzahlı, Resimli Rüya Tabirleri* kitabı ve *İzahlı, Resimli Adab-ı Muaşeret* kitabı. Her iki kitap da bir başka, bir öte dünyadan haberci gibiydi, her ne kadar biri dünyevilikten diğeri uhrevilikten beslense de. Takip eden seneler boyunca, rüya tabirleri zamana yenilmemeyi başardılar; resimlendiler, ciltlendiler, ansiklopedilere dönüştüler. Adabımuaşeret kitapları ise sessiz sedasız dalgalar halinde çekilip gittiler gündelik yaşamlarımızdan. Oysa vaktiyle ne kadar otoriter, nasıl da buyurgandılar. Hızla Batılılaşan, basamakları üçer beşer atlayarak modernleşen bir toplumun elifbasıydılar. İstiridye nasıl yenir, trende bir yabancıyla neler konuşulur, karşıdan gelen bayana selam verirken fötr şapka nasıl tutulur, gülerken ağız mendille kapatılmalı mıdır… envai çeşit fuzuli ve resimli bilgi vardı bu kitapların henüz sararmamış sayfalarında. Bir özenti, bir hayali dünyadan dem vururlardı ya, tam da bu gerçekdışılıklarından alırlardı kudretlerini, cazibelerini, tıpkı bugünün pembe dizileri gibi. Salt kitaplarda değil sinemada da “adap” bereketli bir kuyuydu çek çek bitmez suyu; köylü kızlar hanımefendilere dönüşür, küçük hanım Avrupa’ya gider, her giden ölesiye değişmiş, incelmiş, medenileşmiş olarak geri dönerdi. Sonra… her yapaylık gibi bu da kendi reddiyesini beraberinde getirdi. Ya ifrat ya tefrit olduğu için sarkacımız, hızla savrulduk öte yana.

Bugünlerde Amerika “adap” kavramını tartışmakta. Dünyanın geri kalanının pek bilmediği bir nokta, 11 Eylül saldırılarından sonra Amerikan toplumundaki nezaket kurallarının da değişime uğramış olduğu. Bilhassa New York’ta insanlar eskisinden çok daha sabırlı ve anlayışlı birbirine karşı. Ortak bir acıyı beraber yaşamış olmanın verdiği bir kimya bu; gözle görülmez nezaket zerrecikleri dolaşıyor havada. Soluyorsunuz farkında olmadan. İnsanlar yol veriyor birbirine, selam veriyor yabancılar.

Nezaket bulaşıcı. Birisi size nazik davrandı mı, siz de bir başkasına nazik davranıyorsunuz. Nezaketin ölçüsü ne istiridyeler, ne de şapka çıkarmalar. Nezaketin küçük, basit bir ölçüsü var aslında: Kapılar! Ne tuhaf, eşiklere kudret, kapılara mana atfeden Türk insanının, kapılardan geçerken böylesine kabalaşabilmesi. Kendimizi kandırmayalım. Türkiye’de evlerin içi ile dışı arasında muazzam bir uçurum var. Evlerimiz pırıl pırıl, ferah ve özenli. Ama her

şey eşiklere kadar. Cinlere mekân bellediğimiz, duasız geçmediğimiz eşiklerde nedense aniden bitiveriyor özenimiz, temizliğimiz. Sokağa adım atar atmaz değişen sadece temizlik ölçülerimiz değil, bir o kadar da hareketlerimiz. Sanki dışarısı bir orman da, biz orada yürüyebilmek için çarpmak ve ezmek, yarışmak ve katılaşmak durumundayız. Depremden sonra bir müddet değişir gibi oldu sanki. Acı yaklaştırdı insanları birbirine. Senelerdir komşu olanlar, kapılarda karşılaşanlar birbirlerine ilk kez iki çift laf ettiler deprem gecesi sokakta beraber sabahlarken. Bir müddet yabancılar yabancı gibi davranmadı birbirine; aynı şehirde aynı tehlikelere maruz kalarak yaşayan vatandaşlar, yoldaşlar gibi davrandık. Derken gündelik yaşamın hayhuyu ağır bastı, hızla bir temizlik yaptık hafızalarımızda. Hatırlamak istemediğimiz ne varsa süpürdük halı altlarına. Acı yaklaştırmıştı bizi birbirimize, unutkanlık uzaklaştırdı. Bombalamalardan sonra gene aynı mekik. Gene aynı malum gel-git. Unutkanlığıyla namdar kolektif hafızalarımız. Hızla döndük eski halimize. İtiraf edemesek de bunu kendimize, yurtdışına çıkan her Türk'ün acıyla idrak ettiği gibi, Batı'da kamusal alanda insanlar yabancılara belki de evlerinde olduğundan daha nazik davranmaktalar. Bizde tersine dönmüş çark. Biz sadece evlerimizde, kendi çevremize, misafirimize nazik, sokaklarda ise ölesiye kabayız.

"Cinlerin meşveret yeri" denirdi bir vakitler eşiklere. Birbirimize kapıları tutmayı öğrendiğimiz gün, "adabımuaşeret yeri" olacak eşikler, özenti bir modernleşme adına değil, komşuna, yabancıya ve dahi zatına hoşça bakmak, bakabilmek adına…

New York

KÖPRÜ

Korku deyip de geçmeyin, mühim kelimedir kendisi, bire bir eşanlamlısı olmayan. Bize en çok korkmayı öğrettiler bu memlekette. Öncelikle dışardan korktuk. Pencerenin dışındaki âlemden. Pencereleri külrengi boyayla boyanmış ilkokul sıralarında oturduk. Dünyanın kaç yerinde bulunur ilkokulların sınıf pencerelerini kaba saba renklerle badana boya etmeye kalkan zihniyetler? O boyaların dökülmüş yerlerinden, yama yama deliklerden gökyüzünü gözetledik. Gökyüzünden de korktuk, onu da korkutucu kıldılar. “Attığın her adımı Allah görür, hemen cezalandırır. Daha senin aklından geçtiği an kötü bir düşünce, başkaları bilmese bile Allah’ın melekleri hemen yazar deftere” derdi babaannem. Kocaman kapanmayan bir göz gibi anlatırdı Yaradan’ı, aşkla değil korkuyla yaklaşılan. Aklımdan kötü bir düşünce geçmesin diye hiçbir şey düşünmemeye çalışırdım. Siz hiç düşünmemeye, donmaya, kıpırdamamaya çalıştıkça, inadına insanın beyni nasıl da hızlanır, fikirler fikirleri nasıl da kovalar bilir misiniz? Hem iç hem dış mihraklardan korktuk senebesene. Az biraz korkmaz olursa içimizden biri, berikiler hemen hatırlattılar ona haddini. Dıştakilerden şüphelendik, kim bilir ne hain, ne meşum insanlar ve devletler ve milletler var orada, dışarısı denilen o ucube diyarda. “Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur, dört yanımız düşmanlarla çevrili, şimdi değilse sonra, bugün değilse yarın göz dikecekler cennet vatana” tehditleriyle yetiştirilmiş, korkuyla büyümüş kuşaklarız. Sadece dış değil, bir de iç mihraklardan korktuk. Birisi azıcık farklı düşünse, maazallah bireyselleşse, kulağını büktük derhal. Ve en çok “dinciler”in gelip de kadınları zorla çarşafa sokmalarından, hepimizi gerisin geri evlere tıkmalarından korktuk. “Takiye” suçlaması çoğu zaman bu katmerli korkunun bilinçaltımızdaki yansımalarından ibaret bir başka kelime idi. “Şimdilik iyi görünüyorlar ama takiye yapıyorlar, hele bir iktidara gelsinler elbet gösterecekler gerçek yüzlerini…” Öğretmen Kubilay hadisesiyle büyümüş kuşaklarız. Kimseciklere güvenmeyiz.

AKP iktidarı seneler sonra toplumun farklı kesimlerinin nihayet korkularından silkindiğini göstermesi bakımından da anlamlıydı. Bire bir AKP tabanından olmayan pek çok aydın, sanatçı, aktivist salt korkuyla çizilmiş hudutların aşılabilmesi için gayret gösterdiler, köprüler oluşturdular. “Bunlara güven olur mu?”, hatta ve hatta “iyi ki ordu var, gerekirse müdahale eder” diyenlere karşı, memleketin daha fazla korkuya değil demokrasiye ihtiyacı olduğunu, geleneksel siyasi ve kültürel elitin yumuşaması, esnekleşmesi ve en önemlisi yekpareliğinden, tahakkümperverliğinden arınması gerektiğini

savundular. Bu aydınlar toplumun başka başka kesimleri arasında, hem de birbirleriyle aynı masada oturmayacak, iki çift laf etmeyecek kesimleri arasında köprüler oluşturdular.

Köprü deyip de geçmeyin, mühim kelimedir kendisi. Toplumun farklı kesimleri arasında çerçilik yapan, kültürün akmasını sağlayan, diyaloglar kuran, korkunun tahakkümünü kıran köprülere ihtiyaç var. “Avrupa bizim işimize ne karışır, biz Türk’üz” saptaması sadece ve sadece eski korkuların nüksettiğini, gene kendimizden başka kimseciklere güvenmemeye başladığımızı gösterir. Unutmamalı ki “dışarıdaki düşmanlar” korkusu ile “içerideki düşmanlar” korkusu el ele gider. AKP iktidarı köprülerin önemini göremediği anda, bu toplumdaki korkuları yeniden alevlendirmiş olacaktır, hem kendininkileri hem de karşıtlarınınkileri.

Köprünüz olmazsa ne sesiniz geçer karşı kıyıya, ne karşı kıyıdan bir yolcu gelir buraya.

Arizona

KÜL

“Yandı-bitti-kül-oldu” dönemecinden geçiyoruz cümleten. Fikirsel ayrımlarımız ne olursa olsun, hepimiz bir mevzuda anlaşmışa benziyoruz; içinde yaşadığımız şu dönem başka hiçbir döneme benzemiyor. Nokta. En uzun zaman birimimiz on senelik kesitlerden ibaret olunca “dün” ile “gelecek” arasındaki damar damar yollar siliniveriyor kendiliğinden. Hayat sadece bir adacık kutucuk diyet peyniri ebadında “bugün”den ibaret. Kibrit kutusu kadar. Stop. Geçmiş denilen ırak mı ırak bir köy ilan edilmiş bir kere. Kim ziyaret etmek ister ki o çorak diyarı? Zihinsel ufkumuz en dar anlamıyla “bugün”ün hudutlarınca çizilmiş. Yeni dünya düzeninde ideolojilere yer olmayacaktı malum. Fukuyama’nın “ideolojilerin vefat ettiğini” ilan etmesinden bu yana geçen seneler ve hadiseler bu malum ve meşhur savda en ufak bir değişiklik yaratmışa benzemiyor. İdeolojiler hurra topluca mezara. Ardından Terry Eagleton “teorinin son bulduğunu” duyurdu okurlarına. Artık eskiden olduğu gibi kapsamlı, bütünsel bir rol oynayamayacaktı kuramlar. Anlamı kalmamıştı zira teorinin günümüzün “üst anlatısını yitirmiş” dünyasında. Ne hikmettir ki tüm bu “öldü bitti, gömelim gitsin” iddiaları bir başka sahada, bu kez de edebiyat sahasında, benzer bir ölüm çığırtkanlığıyla el ele gitmekte. Ne de olsa pek çok eleştirmen tekrar tekrar, döne döne “romanın son bulduğunu” beyan etti. Roman ölmüştü. Sizlere ömür. Mademki roman burjuvazinin ifade aracı, modernitenin ritmi yankısı aleti edevatıydı, bundan sonra böyle bir edebi tür olmayacaktı post-postmodern dünyada. Şimdilerde zincirleme “kültürel çalışmalar”, “etnik çalışmalar” ile “kadın çalışmaları” alanlarının da birer birer son bulduğunu iddia edenler çıkmaya başladı mantar gibi. Her üç alan da Türkiye’de zaten yeterince itibar görmediği için, yaşadıklarından dahi kimsenin haberi yoktu. Vefatları lafta kalmayıp gerçek olsa dahi, yoklukları pek fazla kimsenin kılını kıpırdatmaz güzide memleketimde.

Tuhaf olan günümüz entelektüelinin bu şaşmaz uslanmaz “külünü havaya savurduk helvasını kavurduk” saplantısı. İllaki bitirecek bir şeyleri. İllaki bir ölüm tellallığı. Ölmeden önce ölmek tasavvuf içre bir öğretiydi, bambaşka kapılara açılan. Günümüz münevveri ölmeden önce öldürmeyi geliştirdi. “O da bitti, bu da bitti, şunun da dibine darı ektik gitti!” saplantısı. Hani illaki “her şey ben yaşarken öldü” diyebilmeliyim. Bir nevi benden sonra tufan. Belki de günün birinde, hani mesela 100 yıl sonra torunlarımızın torunlarının torunları dönüp de geçmişe baktıklarında şöyle düşünecekler: “Sahi ne tuhaf bir dönemmiş şu XXI. yüzyıl başı, ne kadar da kül-kolik ölüm-perver son-perest imiş o dönemin

insanları! Sanki her biri kıyamet tellalı!”

Çin Devrimi’nin insanlık tarihine armağan ettiği nice vecizeden birini hatırlamakta fayda var. Devrimin lider tabakası kendilerine 1789 Fransız Devrimi’nin Çin Devrimi’ni etkileyip etkilemediği sorulduğunda şöyle cevaplamıştı bu soruyu: “Henüz bunu kestirebilmek için çok erken.”

Biz milletçe “henüz çok erken” diyenlerden değil “aman bre geç kaldık çabuk”çulardan olduğumuz için böyle vecizeler yok şanlı tarihimizde. “Batı modernleşmesi bu seviyeye 400-500 senede ulaştı. Ya bizler? Bizler o kadar bekleyebilecek miyiz? Bunca beklemeye sabrımız, takatimiz var mı?” diye sormuştu Abdullah Cevdet vaktiyle. Türk modernleşmesi o kadar zaman beklemeyecek, onun yerine zamanın akışını hızlandıracaktı mümkün mertebe.

Döndür zamanın çarkını. Döndür ki daha süratli aksın. Tam gaz bodoslama. Aksın ki tez zamanda olalım-pişelim-yetişelim. Yetişelim ki bir an evvel bitirelim. Koşturuyoruz soluk soluğa. Oysa biz ne kadar kasılırsak kasılalım “tarihi köklü, kültürü yaşlı” ülke kılığında, Türk modernleşmesi henüz buluğ çağında. Ne yapsın kötü bir çocukluk geçirdi son 150 yılda. Dizkapakları yara bere içinde, düştü kalktı. İçine bakmaktan korkan her çocuk gibi acısını kendinden zayıf olanlardan çıkardı. Azınlıklardan. Az olanlardan. Anıları çakılı kaldı, hafızasında olmasa dahi havsalasında. Şimdi tüm bu bağları iplik iplik örebilmek için çok erken daha. Bugünün siyasi dengelerini, dengesizliklerini illaki bitmiş-tükenmiş-kül olmuş bir dönemin ardılı ve yepyeni bir dönemin başlangıcı olarak okumak, AKP’nin yükselişini sistemin dışına yerleştirmek, her muhalefeti “kökü dışarda” zannetmek yerine, birleştirmek parçaları, öyle on senelik kesik kesik zaman kesitleriyle değil, akışkan ve esnek bir tarihsellik içinde görebilmek dinamikleri. Resmi tarih bizlere yaş pasta keser gibi tarihi dilimlemeyi öğretti. Elimizde pasta bıçakları yepyeni “zamansal dilimler” pay ettik. Her dilim için yeni yeni milatlar tayin ettik. Oysa içinde yaşadığımız anın siyaseti sadece ve sadece bugünün aktörleri tarafından belirlenmiyor.

Acaba asırlar evvel, nice dönemeçten birinde İkinci Beyazıd’ın “nefs” mefhumunu topyekûn cezalandırmaya karar vermiş olması, daha yerel, parçalı ve göçebe olan dervişan taifesinin tek bir merkezin denetimi altına sokulması, Şerif Mardin’in dediği gibi Osmanlı‘da devlet ile din’in tev’em olması ama bu ikizlerden birinin son noktayı koyması, bu yapı, bu süreklilik, acaba devletlunun bireysel ve toplumsal düzlemde başka türlü değil de tam da böyle olmasının bir etkisi var mı bugünkü kültürel ve siyasi dokuda? Osmanlı‘yı eleştirel gözle

okumadan, ulus–devletleşme sürecinde bir bir işlenen hataların izi sürülmeden nasıl bir araya getireceğiz parçaları? Yok canım bize ne? Koptuk biz geçmişten, pastayı dilimledik ya.

Henüz erken, pek erken daha kestirebilmek için. Zaman dediğin kesik kesik çizgiler halinde ilerlemeye gayret etse de kopamaz bir türlü, akar kendine kendine, akar kendinden kendinden, bir yarış atına koşulmuş dahi olsa hızlandırılmış Batılılaşma kulvarında.

Boston

KILIFTAN İSİMLERİMİZ

“Her insan başkaları olmak ister, başkaları da o olsun ister” der Ortega y Gasset. “Bir başkasını, öteki olmayı, ötekinin varlığıyla kaynaşmayı arzuladığımız oranda severiz.” Fakat hemen ardından ekleme gereği duyar bu cenabet savaşlar ve yoksulluklar çağının bıkkın düşünürü: “Diş ağrımı, benim yerime çeksin diye bir başkasına devredemem. Bu söylediğim düpedüz ‘malumu ilan’ elbette, ama çok verimli bir düşünüş biçimi aynı zamanda.” İnsanın yaşamını başka birine devredemeyeceği gerçeğini hafife almayın, “herkes kendi başına yaşar – ya da aynı kapıya çıkan bir şey, yaşam yalnızlıktır, derin bir yalnızlık.” Yalnızlığa kadife kılıflar biçebilmek için ya başkalarına öykünüyoruz ya da başkalarını kendimizden biri yapmaya çalışıyoruz. Salıncak bir uçtan öbür uca savruldukça değişen öncelikle isimlerimiz. Çünkü isimlerimizin bizim üzerimizde derin bir etkisi var çoğu zaman görmezden geldiğimiz. Üç kadim tektanrılı dinin tarihi, isimlendirmeler tarihi aynı zamanda. Yahudilik, isimlerin tılsımının bilincindeydi hep. Ölüm döşeğinde yatan bir hastanın ismini bu yüzden değiştirdi hahamlar; hastalık öteki isme yapışsın kalsın ve bu yeni isimle birlikte hasta canlansın, yeniden doğabilsin diye. Bu sebepten ötürü genellikle “yaşam” anlamına gelen “Hayyim” ismini taşıdı ölümden dönen hastalar. Keza Müslümanlık da bilincindeydi isimlerin tılsımının. Bu yüzden doğan her bebeğin kulağına üfledi ismini; ismiyle birlikte açsın gözlerini bu dünyaya diye. Ve Hıristiyanlık da idrak etmişti isimlerin nelere kadir olduğunu. Doğan her gün bir azizin, daha doğrusu bir azizin isminin günüdür Hıristiyan âleminde. Her yeni günle birlikte yeniden başlıyorsa yaşam, bunun ancak yeni bir isimle birlikte mümkün olduğunu hatırlatmak istercesine. Dinler tarihi, isimlerin tılsımının ve kudretinin tanıklıklarıyla yüklü.

Amerika’da onlarca internet sitesi salt isimler, isimlendirmelerle ilgili. Bir yandan bebeklere isimler öneriliyor, yeni ve denenmemiş, bir yandan çoktan mevcut isimlerin geçmişi araştırılıyor. Ama bu internet siteleri içinde özellikle biri var ki, o sadece isimlerin hikâyesini takip etmekle kalmıyor, bir de bu adları ve soyadlarını taşıyan insanların soyağaçlarını çıkarıyor. Yöntem basit, tek yapacağınız soyadınızı yazmak ve sonra soyadınızın izini süre süre geçmişe doğru kim olduğunuzu, kimlerden geldiğinizi bulmak. Bu ve benzeri siteler son derece popüler. Damar damar kendi tarihçesini arıyor insanlar.

Peki ya Türkiye’de ne kadar geriye doğru takip edebiliriz isimlerimizin ve benliklerimizin ayak izlerini, ailelerimizin, sülalelerimizin geçmişini? Ya da

merak eder miyiz acaba? Bilmek ister miyiz? Özeleştiri yapmayı sevmeyiz pek fazla, hakkımızda yapılmasını da istemeyiz. Ama tutup da silkelesek miskinliğimizi, yitirdiğimiz isimler yağacak soyağacımızın dallarından. Kayıp isimler. Öncelikle başkalarının isimlerini değiştirmeyi sevdik biz. Öteki'nin ismini silmeyi. Kulağımıza azıcık farklı çalınmayagörsün bir isim, şüphelendik hemen o ismi taşıyandan. Azınlıklar, kenarda kalanlar, tutunabilmek için bu sistemde isimlerini değiştirmek zorunda kaldılar. Edebiyatımız da besledi bu ayıklama ve dönüştürme sürecini. Denemeleri, romanları ve keskin gözlemleriyle kıymeti halen yeterince bilinmeyen Peyami Safa, ne yazık ki aynı zamanda tahammülsüz biçimde ayıklamadı mı Öteki'nin isimlerini? *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Rum kadın kahramanı Noraliya'nın ismini Nuriye yaptığında; ya da onun gençliğinde âşık olduğu Yorgo'nun ismini Ferruh'a dönüştürdüğünde, Öteki'nin kendisi olmasına ne kadar izin verdi?

Erken dönem Türk romancıları hemen hemen hiçbir zaman karakterlerinin isimlerini tesadüfen ya da bir başka mesaja gönderme yapmaksızın kullanmadı. İsimler muhakkak bir kimlikle, bir aidiyetle ilişkilendirildi. Hep "başkası" olmayı istedik milletçe. Ama bir yandan da başkalarına karşı bir o kadar tahammülsüz, Öteki'nin isimlerine bigâne.

Çocuklarımıza verdiğimiz isimler, mevcut toplumsal, politik, sınıfsal düzenlemeler içindeki adreslerimizdir aynı zamanda. Nerede durduğumuzu, nereye ait olduğumuzu göstersinler isteriz. Çünkü biz aslında mümkün mertebe az ve öz bilmek istiyoruz ailelerimizin geçmişini, sildiğimiz ya da sildirdiğimiz isimlerin gerçeğini. Oysa az biraz merak etseydik o kayıp isimleri, "hızlandırılmış Batılılaşma" ile "bir-türlü-Batılılaşamama" arasında sarkaç gibi gidip gelen toplumsal sergüzeştimizi, isimlendirmeler tarihi olarak da okuyabilirdik belki. Yerimizi edinirken yitirdiğimiz ve yerimizi yitirirken edindiğimiz isimler tarihi olarak…

İstanbul

İFŞA İLE İNŞA

Köklü bir yanılgı var okurlar arasında. Yazmayı ifşa etmekle bir tutuyor kimileri, doğrusu niceleri. Hani yazar illaki kendini yazmak durumunda. Sanki dile getirilen her cümle, kâğıt üzerine düşmeyegörsün ıcığına cıcığına her yorum, anlatılan her karakter yazarın kimliğinde saklı hakikatleri ışığa çıkarmakla yükümlü. XVII. yüzyılda Sibirya'da geçmiş bir hikâye dahi alsanız kaleme, olsun, okur orada illaki yazarın hakikatini, kimliğini, kişiliğini arıyor. Arayan bulurmuş malum. Bulduğunu sabitliyor, donduruyor, çerçeveletiyor okur. Siz kimi, neyi, nasıl anlatırsanız anlatın o gene de bildiğini okuyor, siz neden bahsederseniz bahsedin o sadece görmek istediğini görüyor. Dönüp dolaşıp yazıyı illaki yazana mal ediyor okur, bir sureti kurutuyor sayfalar arasında. Oysa sanılanın aksine yazmak dediğin olsa olsa inşa işidir, ifşa işi değil. Yazıyı ifşa etmekle bir tutar nice okur. Ne kadar çok okursa bir yazarın kaleminden, onu o kadar iyi tanıdığına kani olur. Şahsen. Hani nerdeyse yediğimiz içtiğimiz ayrı gitmeyecek. Geçenlerde bir mektup, Denizli'den bir bayan okur. "Gerçi siz batıl inançlara inanırsınız ama ben pek inanmamaya çalışıyorum…" diye başlamış söze. Aldı beni bir düşünce, ta ki bulana kadar sebebini. İki gözüm okur, o okuduğun bir romanımdaki bir karakter. Batıl inançlarla hop oturup hop kalkan bir roman karakteri, ben değilim. Yazan ile yazılan arasındaki hudut boyu bir de bakmışsın ki silinivermiş böylesi gözlüklerden bakınca. İç içe geçmiş sular. Okuduklarını yazana atfedivermiş okur. Kendine hayali, mevcut olmayan bir yazar yaratıvermiş. Bir gölge oyunudur edebiyat, iç içe geçmiş kürevi aynalar dehlizinde. Yazıyı olduğundan küçük, yazarı olduğundan büyük gösteren çarpık aynalar…

"Sanatçı yokmuş gibi var olmalıdır" demişti Flaubert. "Bilhassa romancı." Keza kendisine niçin şiir yazmadığı sorulduğunda aynı doğrultuda cevap vermişti Capek: "Kendimden bahsetmeyi günahım kadar sevmediğim için şiir yazmayı seçmedim ömrü hayatımda". Kimse benden "gerçek" hayatıma dair tek kelime beklemesin, diye defaatle uyarmıştı Italo Calvino. Ve Nabokov her konuda yazabilirdi yazmasına da, biyografisini ifşa peşinde koşanlarla muhatap olmak en son istediği şeydi hayatta. Keza Faulkner kendine dair iz bırakmadan gitmek istediğini defalarca dile getirmişti. Gogol ömrünün sonlarına doğru fanatik bir rahibin de etkisi altında din ve dünyevilik arasında zikzaklar çizerken en önemli yapıtlarından *Ölü Canlar*'ı yakmaya kalkmış, ardından aynı işlemi kendine uygulamıştı. İzim kalmasın… Yazılan her yazı bir öncekini silmeye yönelik olabilir pekâlâ. Sanılanın aksine "ifşa"dan ziyade "esrar"a meyyal olur

anlatıcı.

Dedim ya bir gölge oyunudur edebiyat, iç içe geçmiş kürevi aynalar dehlizinde. Sadece okurun değil yazarın da nezdinde. Yazıyı olduğundan küçük, yazarı olduğundan büyük gösteren sihirli ama çarpık aynalar… Tüm edebi türler içinde en çok roman, en çok da o yarar inşaya, hem kurgu inşasına hem ego inşasına. Dantel dantel göz nuru egolar örer roman, romancısına. Kâğıt üstünde karakterler yarattın kurgular batırdın ya hükümran zannedersin kendini, hiç olmazsa bir zaman.

Kurduğunu yıkmaktır edebiyat, hakikati parçalamak, her parçadan ayrı ayrı bakmak, mıhlanmamak bir köşeye ya da bir kimliğe, değişebilmek, dönüşebilmek, HİÇ olabilmek, ÇOK ve ÇOĞUL olabilmek, başkası olabilmektir. Bu bir yanılsamalar dehlizi. Doğrudur, inansam da batıl inançlara, benzeşse de huylarımız kimi zaman şu ya da bu roman karakterinkiyle, son tahlilde gördüğün suret ben değilim ey okur. Suret tekildir, kitap ise çoğul. Suret sabittir, kitap ise değişken. Suret ses vermez sesine, kitap ise söyleşir seninle. Aslolan kitaptır, metnin kendisidir, yazarın da okurun da esas muhatabı anlatılan hikâyedir, gerisi beyhude…

Michigan

ELİMİ SIKMAYAN ADAM

Günlerden bir gün Amerika'da bir grup Türkiyeli aydınla kesişiyor yolum. Tanışıyorum her biriyle teker teker. İsimler, tebessümler, takdimler… tanışma sıcak, doğal, kendiliğinden. Derken sıra bir başkasına geliyor, o da zannınca münevver. Elimi uzatıyorum "merhaba" diyerek çünkü benim yaşadığım evrende insanlar birbirlerini böyle selamlar, böyle karşılar. Çünkü benim kitabımda selam "kelam" demektir, kelam ise özün özü. Ama elim havada asılı kalıyor. Adam elimi sıkmıyor. Benden esirgediği tokalaşmayı berikilerden esirgemiyor ama. Tek tek tokalaşıyor berikilerle, erkeklerle. Benimle tokalaşmıyor. Geri çevirdiği elimin gönlünü almak için herhangi bir hamlede bulunma gereği de duymuyor. Ne alıp kalbine götürüyor elini ne baş kırıyor. Sanki elim ve dolayısıyla ben ayaklı bir kusurmuşuz gibi yüzünü başka yana çeviriyor. Elimi sıkmayan adam kendini "iyi bir Müslüman", beni de sadece ve sadece "kadın" addediyor. Sahneyi olduğu gibi muhafaza edip karakterleri değiştirerek düşünüyorum. Diyelim ki iki farklı ırktan insan buluşup merhabalaşıyorlar. Sonra biri ötekinin uzattığı eli havada asılı bırakıyor, sıkmayı reddediyor. Çünkü beriki farklı bir ırktan, mesela siyah. Ya da iki insan buluşuyorlar, ikisi de farklı milletlerden. Biri ötekinin elini sıkmayı reddediyor, çünkü beriki başka milletten, mesela Yunanlı ya da Ermeni ya da Yahudi. Bir Türk bir Yunanlının, bir Amerikalı bir Iraklının, bir Fransız bir Cezayirlinin ya da beyaz bir adam siyah bir adamın elini sıkmadığında ne hissedersiniz? Bu durumu nasıl tanımlarsınız?

Benim bildiğim bunun adı ay-rım-cı-lık-tır. Düpedüz. Dosdoğru. Seni, senin yaratmadığın, içine doğduğun, doğuştan edindiğin kimlikten, kisveden, suretten ve bedenden ötürü, ya kendinden hakir ya da kendinden uzak görerek öteliyorsa biri, bunun adı ay-rım-cı-lık-tır. "Yaradılanı sev, Yaradan'dan ötürü" diye fısıldayan ve "Bir gönül kırdın ise bu kıldığın namaz değil" diyen tasavvuf geleneği, kadının elini sıkmamak suretiyle böyle orta yerde kalbini, onurunu, haysiyetini inciten ve onu öteleyen, meclislerden dışlayan bu davranışı nasıl olur da içine sindirir? Sindirir mi? Sahi?

Elimi sıkmayan adam! Sanmam ki taşları ayrımcılıkla döşenmiş bir patika olsun buradan cennete uzanan…

* * *

“Elimi Sıkmayan Adam” yayımlanalı sadece dört gün geçti, ama şimdiye değin mübalağasız iki yüzden fazla e-mail almış olmalıyım. Gelen mesajların hepsine birer birer cevap yazmam mümkün olmadı, affola, ama hepsini dikkatle, ilgiyle satır satır okudum. Yazı ABD’de yaşayan Türk öğrenciler ve akademisyenler arasında da dolaşıma girince, bir tartışma da burada çıktı. İlginçtir, Amerika’daki Türklerden gelen mesajların hemen hepsi olumlu, yapıcı ve en önemlisi “dingin”di. Bunların büyük çoğunluğu fikirlerime katıldıklarını ifade ediyor, ama en çok da böyle bir konunun işlenmiş olmasına hayretlerini ifade ediyordu. Arada, eski önyargılar hortlamadı değil. Belli ki gene dayanamayıp “Ama siz de niye o dincilerle, onlarla muhatap oluyorsunuz ki?” diyenler de çıktı; o bildik, tanıdık, bir-türlü-kurtulunamadık “onlar” ve “biz” ayrımını üst perdeden yineleyerek. Sonra Almanya’daki okurlardan mesajlar geldi. “Ocakta, sacda cızırdayan meseleler vardır; bunlar çıplak elle tutulmaz, kaleme alınmaz. Kadın-erkek tokalaşır mı konusuna elimizi uzatamayız, yani bu meseleyle tokalaşamayız, çok zor” diye yazdı, senelerdir Almanya’da ikamet eden okurlardan biri. Sonuna da bir hamiş ekledi: “Ama kimse uzanmazsa bu sefer de cızırdaya cızırdaya kömür olacak sacdakiler, ocaktakiler. Demek ki mesele çıplak elle uzanmamak… tutalım, tutalım ama bir maşayla tutalım; bir maşa lazım.”

Maşayı bilmem ama yazmak için dört şey gereklidir benim bildiğim: kalem, kâğıt, fikir ve en önemlisi, üslup. İlk üçü tamam, hani nerdeyse gani gani memlekette, ama dördüncüsü kıt kaynak, az bulunur, az rastlanır. Üsluptan yana sıkıntıda yazı da söz de. Hani eski laftır: Üslup var vezir eder insanı, üslup var rezil eder insanı. Yazmak, yazarlık, cümlelerle, kelimelerle iştigal etmek üslubun kıymetine varmayı gerektirir. Yazmanın ilk koşulu: Aynı cümleyi söylemenin birden fazla yolu vardır, hangisini seçeceksin? Aynı şeyi dile getirmenin ayrı ayrı usulleri vardır. Hangisinde karar kılacaksın? Yollardan yol beğen ki akacak mecra bulasın.

Türkiye’den gelen mesajların hiç de azımsanmayacak bir kısmı geçen haftaki yazıyı bir “üslup” eleştirisi olarak okumuş ve bu düzlemde tartışmış, haklı bulmuş. Ama üslubu ve üsluba verilen önemi görmeden, anlamadan, dosdoğru konudan nem kapanların sayısı da kabarık. Bunların bir kısmı tek kelimeyle “hakaretamiz” idi. Sadece ben değil, yazımı basan kurum ve editör de hakaretlere maruz kaldı. Ve bir kez daha anladık ki incecik, saç telinden bir hudut boyu var bir yazarı “yücelterek heykelleştirerek benimsemek” ile “topyekûn defterden silmek” arasında. Biz yazarlar, sanatçılar bu incecik sınır boyunda bir ip cambazı gibi titrek adımlarla gidip geliyoruz aslında. Aman,

sakın, suya sabuna dokunma; tepki toplayacak meselelere uzanma, çiçeklerden, hayallerden ve gelmeyecek geleceklerden bahset, hududu çiğneme, haddini aşma. Çünkü ya çok sevilir baş tacı edilirsin, sen olmaktan çıkıncaya değin suretin; ya da partizanca reddedilir tüm eserlerin, kimliğin, ismin. Peki ya ortası? Ötesi? Ötesi, Beşir Fuat'ın dediği gibi: "Ötesi… hiç".

Ama işte tüm bunların yanı sıra hayli ilgimi çeken ve açıkçası beni bile iyimser kılan bir şey daha var. Kadınlardan, bilhassa muhafazakâr ailelerden gelen kadınlardan aldığım mektuplardaki üslubun inceliği, derinliği, olgunluğu ve sükûneti. Karşıdakini anlamaya, kendini anlatmaya çalışanların üslubu. Benim görüşlerime katılmazken, hatta bunlara içerlerken ya da kızarken dahi saygıyı, nezaketi, diyaloğu ve kelamı unutmayanların üslubu. "Bu haftaki yazınıza hiç katılmadım ama bilin ki eşim ve ben *Pinhan*'dan bu yana baki okurunuz ve duacınızız" diye biten mektuplar. Ben en çok onlara takıldım.

Eğer bir ideolojik çekişme var ise bu topraklardan çıkma kalemşorlar sathında, bu zihinsel ve ruhsal bölünme temelde ne sağ ile sol, ne de damga pulu gibi üstümüze yapıştırılan "İslamcı" ile "Kemalist" yaftaları arasında. Esas fark "buyurmak ve duyurmak" için yazanlar ile "anlamaya ve anlaşılmaya yönelik" yazanlar arasında.

New York

GÖRMEDEN GÖRMÜŞ, BİLMEDEN BİLMİŞ KADAR OLMAK

“Tüm eserleriniz arasında edebi olanlar hangileridir?” sorusuna şöyle cevap vermişti Ahmed Midhat: “Ben edebi sayılabilecek hiçbir eser yazmadım. Çünkü benim eserlerimin çoğunu yazdığım sıralarda, memlekette edebiyattan anlamayanlar nüfusumuzun bila-mübalağa yüzde doksanını teşkil ediyordu. Benim emelim de ekseriya, ekseriyete hitap etmek, onları tenvire; onların dertlerine tercüman olmaya çalışmaktır. Zaten edebiyat yapmağa ne vaktim, ne de kendim müsait değildi.” “Edebiyat yapmaya” müsait olmayan bir ortamda gene de yazılan, yazılabilen romanlar, özünde ve son tahlilde muhakkak öğretici, aydınlatıcı olmalıydı Ahmed Midhat’a göre. Mesele öncelikle okuru bilinçlendirmek olunca, romanların kurguları ve karakterleri de ona göre değişiyordu haliyle. Vaktiyle, “Avrupa görmüş adam” başlı başına bir iltifattı Türkiye’de. Avrupa görenlerin halleri bir başka oluyordu. İncelip de dönüyorlardı oradan; incelmek, “eksilmek” anlamına gelmiyordu. Gerçi öyle herkes gidemiyordu Batı‘ya, gidemiyordu ama gitmeden de gitmiş kadar, görmeden de görmüş kadar olmak mümkündü. Nasıl mı? Romanlar sayesinde.

Okurlarını “Avrupa görmüş adam” seviyesine yükseltebilmek amacıyla Avrupa’da geçen hikâyeler kaleme aldı Ahmed Midhat. Unutmamak gerekir ki öncelikli olarak seçtiği okur kitlesi, kendisine biçtiği misyonla bağlantılı olarak, geniş halk kesimleriydi. Okuma yazmayı yeni yeni öğrenenler, ancak kısıtlı bir eğitim rahlesinden geçebilenler, yazarın elinden çıkan bu kolay ve sığ, eğlendirici ve öğretici kitaplar aracılığıyla ziyarette bulunabileceklerdi ötekinin toprağına, Batı‘ya.

Avrupa’yı hepimize gösterebilmenin bir yolu, içimizden birini oraya göndermekti, Ahmed Midhat da öyle yaptı *Paris’te Bir Türk* adlı kitabında. Bir gün romanın misyonunu sinema aldığında, Küçük Hanım’ı Paris’e göndererek aynı kalıbı büyük bir şevkle tekrarlayıp duracaktı Türk sineması, ama şimdi daha çok zaman vardı o yıllara. Belgin Doruk, Hülya Koçyiğit… hep gidip de değişmek, tanınmayacak kadar değişmek üzere gittiler Avrupa’ya o filmlerde. Romancılığımızın aksine erkekleri değil kadınları gönderdi Avrupa’ya Türk filmleri. Ama Ahmed Midhat’ın yazdığı dönemde daha çok vardı o günlere. Erken dönem Türk modernleşmesi süregiderken, erkek karakterler gidiyordu Avrupa’ya; gidip de değişmek üzere değil gidip de onları değiştirmek üzere.

Paris’te Bir Türk adlı kitapta bu kahraman Nasuh’tan başkası değildir.

Halkın gözleridir Nasuh. Eğitimsiz okurlar onun aracılığıyla bakacaklardır Batı‘ya, Batılılara. Tahmini okurların eğitim düzeyi ne denli düşükse, Nasuh’unki de o kadar yüksektir. Batı‘nın da Doğu’nun da türlü türlü hallerine ve bilgi kanallarına vakıf olduğundan, Fransızca, Arapça ve Farsça bildiği gibi, bilime, bilimselliğe, teknolojiye açık tutar zihninin kapılarını. Nasuh’un temel amacı dönüşmekten ziyade dönüştürmek olunca, tüm kitap boyunca uzun konuşmalar yapar karşılaştığı tüm Batılılarla. Gerçek İslam’ı, gerçek Doğu’yu, gerçekleri anlatır onlara. Bu konuda öylesine başarılıdır ki, Parisli bir genç kızı Müslüman yapar sonunda. İkna edemedikleri de vardır tabii. Türkleri hakir gören bir İngiliz vardır mesela, ama onu da sonunda gölde boğulmaktan kurtarır.

Romanların ve filmlerin karakterleri aracılığıyla görmeden görmüş, bilmeden bilmiş kadar olduk “öteki”nin diyarını. Ardından yeni bir safha geldi kitlesel iletişim aygıtlarının da devreye girmesiyle. Şimdi artık kurgusal karakterler değil, hakikileri boy gösteriyor ekranlarda, radyolarda, basında. Onlar aracılığıyla dinliyoruz o hiç bilmediğimiz “öteki”ni.

Amerika’da muhafazakâr televizyon ve radyo kanallarında, Müslüman doğup bir müddet “gaflet” içinde yaşadıktan sonra Hıristiyanlığı seçen kişilere yer veriliyor bu aralar sıklıkla. İslamiyet hakkında pek fazla bilgisi olmayan sunucular, İslamiyet hakkında zerre kadar bilgisi olmayan dinleyicileri, “eskiden öteki saflarda olup da şimdi bize katılan”ın ağzından aydınlatabiliyor böylelikle. “Peki, ailen seni oruç tutmaya zorlar mıydı?” diyor spiker. “Gerçekten karılarınızı dövebilirsiniz diyor mu Kuran’da?” “Peki, babanın kaç karısı vardı?”… sorular zincirleme uzarken, eskiden Müslüman şimdi Hıristiyan olan şevkle yakınıyor geçmişinden. O karaladıkça eski kimliğini, dinleyiciler de daha rahat inanıyorlar kendi haklılıklarına, zaten sahip oldukları yargıların doğruluğuna.

Bugün Amerikan basın kanallarında din-değiştirmiş-Müslümanlara gösterilen ilgiden çok da farklı değil aslında, Türkiye’de süregiden “ötekini yanına çekme gayreti.” Çünkü Hıristiyan muhafazakârlara özgü değil, hakkında bir tek önyargısız satır okuma zahmetine girişmedikleri bir dini, oradan dönenin ağzından dinleme eğilimi. Mesele sadece dinle de sınırlı değil. Vaktiyle “öteki”nden olup da şimdi “biz”e katılan herkesi sevmeye hazırız şu veya bu biçimde. Din değiştirip Müslüman olmuş Hıristiyanlara, Türkiye’ye yerleşen yabancılara, her sene sektirmeden tatillerini burada geçiren turistlere ve bilhassa, Türklerle evlenip, çocuklarına Türkçe isimler koymayı kabullenmiş Batılı gelinlere vakfedilmiş ayrıcalıklı sevgimizden bol bol nasiplenebilirler, yeter ki

bizi bize yankılasın, bize kendi haklılığımızı kanıtlasınlar.

Bilmeden bilmiş, görmeden görmüş kadar oluyor taraflar salt kendi bildiklerini, kendi görmek istediklerini. Kalınlaşıyor duvarlar, ağırlaşıyor, sağırlaşıyor. Umutsuzlaşıyor.

Boston

CEHALETİN KUTSANMASI

Seçimlere ramak kala Türkiye'de meydanlarda yapılan konuşmalara kulak verdikçe bir başka kıtadan, görünen o ki, bayrak-vatan-demokrasi suyuna temcit pilavı değil, CEHALET'tir kutsanan. Hayli eski ve tanıdık, ama bir o kadar güncel bir diyalog-oyunu şu anda oynanan. Diyalog denince malum ya, iki adet aktör gerek oynamaya. Bir tarafta bilgisiz ve otoritesiz kişi duracak, nam-ı diğer Cahil; diğer yanda da, hem bilgiye hem de otoriteye sahip olan. Gerisi hep aynı kalıp: Cahil soracak ki, Bilen yanıtlasın; Cahil yanılacak ki, Bilen düzeltsin. Biri olacak ki, öteki de vücut bulabilsin onun aynasında. Bilginin iktidarına ve iktidarın bilgisine sahip olanlar, Cahil'i içten içe hep çok sevdiler. Mesela ne vakit yeni bir ürün çıksa piyasaya, ne vakit teknoloji gibi akılların zor erdiği, dilin zor döndüğü mevzulara dair bilgilendirmek gerekse tüketici kesimini, karmaşığı alabildiğine basitleştirecek diyaloglara ihtiyaç duyar reklam sektörünün cevval beyinleri. Onların da buldukları iğreti karikatür, bu güldürmeyen gülünç, bu tanıdık yabancı, bizim şu CAHİL'den başkası değildir.

Piyasaya sürülecek yeni mal, onun kişiliği üzerinden tanıtılır olası kullanıcılarına. Tıpkı Telsim reklamlarında nicedir yapılageldiği üzre. Formül son derece basittir ve dört ayrı unsurdan oluşur. Birinci unsur, sunulacak bilgi paketidir. Yani tanıtılan ürünün kendisi. İkinci gerekli unsur, söz konusu ürünü tanıtacak olan "bilen-özne"dir. Yani bir adet okumuş adam. Bu kişi, tanımı gereği bilgili, eğitimli ve muhakkak sabırlı olmalıdır. Formülün üçüncü gerekli unsuru, "soran-nesne"dir. Yani cahilin teki. O da tanımı gereği alabildiğine bilgisiz, eğitimsiz ama muhakkak girişken olmalıdır. Formülün bu üç elzem parçası yerli yerine oturduğunda, piyasaya sürülen yeni ürün, "okumuş adam"ın ağzından "cahil adam"a anlatılacaktır sabırla. Yeni teknolojik ürünün ismi ve künyesi İngilizce olduğundan, Cahil bu dili çözmekte zorlanır. Bilmediği kelimeleri, bildiği dile uydurarak, kendi dilini değil, ürünün ismini dönüştürür. Böylece ortaya ne İngilizce, ne Türkçe olan, sıkışmışlığında kutsanmış bambaşka bir dil çıkıverir. Cahil, Bilgili'ye saçma sorular sorarken komik durumlara düşer, düşebilir. Ziyanı yoktur. Düştüğü yerlerden gene öteki kaldırır onu. Cahil sorar, Okumuş açıklar. Cahil habire yanlış anlar, Okumuş sebatla doğrusunu anlatır. Cahil gülünesidir ama Okumuş ona gülmez. Cahil acıklıdır ama Okumuş onun haline üzülmez. Niçin üzülsün ki? Tam tersine gurur duyabilir kendisiyle, böylesine umutsuzca kısır ve insafsızca sığ bir adama dahi sattığı malı pazarlamayı başardığı için.

Bir adet Her-Şeyi-Bilen ile bir adet Hiç-Bir-Şey-Bilmeyen arasında geçen diyalog Telsim'in uydurması değil elbette. Hani deşmeye kalksak, köklerinin bizdeki reklam sektörünün tarihçesinden çok daha eskiye uzandığını görebileceğiz. Karagöz-Hacivat diyaloglarının altında da benzer bir eğitim ve idrak eşitsizliği vardı. Keza başta Felatun Bey ile Rakım Efendi olmak üzere erken dönem Türk romanlarının da şaşmaz konusu ve kurgusuydu Batı hayranı Cahil ile ayakları yere sağlam basan, kendi kültürüne demir atan Bilgili arasındaki tezat.

Bununla birlikte, Bilen ile Bilmeyen diyalogları bize özgü bir icat değil. Eski Yunan düşünce sistematiğinde Zenon da dahil olmak üzere pek çok düşünürün savunduğu ama bugüne daha ziyade "Sokratik konuşma/bilgilenme yöntemi" diye devreden diyaloğun da yapı taşlarını, benzer şekilde dizilmiş soru-cevap zincirleri oluştur. Aynı temelden hareketle filozofların rolünü ebelerinkine benzetir Sokrates. Tıpkı bir ebe gibi filozofun da yapması gereken, kişinin zaten içinde olan canı çekip çıkarmak ve dünyaya getirmektir. Yani filozofun görevi bir insana dışarıdan bilgi yüklemek yerine, ona zaten bilmekte olduğu şeyi göstermek; içinde taşıdığı bilgiyi öğretmektir. Öğrencisi sorar, filozof yanıtlar. Birinin bilgisizliği ötekinin bilgisine ışık, iktidarına ayna tutar. Keza, Campanella'nın 1602 yılında yayımlanan *Güneş Ülkesi* adlı eseri de, bir Batılı denizcinin deniz yolculuğunda başından geçenleri ve Batı toplumlarına hiç benzemeyen bir başka toplumun varlığını keşfedip, döndüğünde bunları çevresindekilere aktarışının hikâyesidir. Kitap bir diyalog şeklinde tasarlanmıştır. Cenovalı kaptan, deniz yolculuğunda başından geçen maceraları eğitimsiz birine, bir *ospitalario*'ya anlatır. Beriki sordukça, kaptan da daha ayrıntılı anlatma imkânı bulur hikâyesini. Ve tıpkı Telsim reklamında olduğu gibi, burada da diyaloğun esas muhatabı eksik olan dördüncü parçadır. Yani alıcı. Yani okur. Yani biz.

Ama işte tüm benzerlikler bir yere kadar. Sokratik diyaloglarda, ütopik tasarımlarda ya da erken dönem Türk romanlarında karşımıza çıkan Cahil önemli bir şey yapmaya teşvik ediliyordu: öğrenmeye. Öğrendikçe değişip dönüşebilecekti ve en nihayetinde, cahil olmaktan kurtulabilecekti. Zira cehalet, giderilmesi gereken bir maraz, düzeltilmesi gereken bir kusur olarak görülüyordu. Bu düşünce geleneği ile gerek Telsim reklamlarında, gerekse seçim meydanı nutuklarında karşılaştığımız yaklaşım arasında fersah fersah fark var. Bugün artık cehalet, giderilmesi gereken bir maraz, kurtulunması gereken bir karanlık veya aşılması gereken bir kara kuyu olmaktan çıktı. Artık cehalet utanılacak bir şey değil. Artık Cahil kendini değiştirmek zorunda değil. Aksine,

sakın zahmet buyurmasın; o olduğu gibi kalmalı, mümkün olduğunca sabit. Bilginin iktidarına ve iktidarın bilgisine haiz olanlar, Cahil'i tam da bu haliyle tanıyıp benimseyerek bağrına basmalı. Ne yapıp ne edip muhakkak Cahil'e yaranmalı.

Ne yapıp ne edip Cahil’in oyunu almalı.

Seçim meydanlarında cehalet kutsanıyor.

Cahil cesur olurdu öteden beri. Ama bir yandan da bilirdi cehaletini, er ya da geç değişmesi gerektiğini. Şimdiyse sapasağlam, sabit-kadem bekliyor kutsanmış karanlığında. Bekliyor politikacıların, reklamcıların, pazarlamacıların ayağına gelmesini.

Michigan

KARŞI KALDIRIM

Gece çökünce ürkütür şehir. Ürkütür çünkü erkekleşir. Yürüdüğünüz sokak, hani her gün geçip gittiğiniz güzergâh, ansızın yabancılaşıverir; tanıdık bir sima bile huzursuz eder sizi eğer tek başına bir kadınsanız yolda yürüyen. Gece sokaklar tümden erkek, kaldırımlar gene de hâlâ kadındır. Bu yüzden yalnız başına geç saatte evine dönen bir kadın zikzaklar çizer çoğu zaman, bir kaldırımdan bir kaldırıma; karşıdan gelene, sokak ışıklarının dizilişine, karanlığın hallerine göre kendini ayarlayıp, korumaya alarak. Geceleri öyle derin fikirlere dalıp varoluş meselelerine, ya da en basitinden günün hayhuyuna filan kafa yorarak yürümek erkeklere mahsus bir ayrıcalıktır. Kadınlar o esnada anlamsız zikzaklar çizmek durumunda olduklarından, attıkları adımlara yoğunlaşmak zorundadırlar. Kafalarında tek bir gaye olabilir ancak, somut, net ve pratik: bir an önce eve dönmek.

Karanlıkta karşıdan gelen erkek, öyle “kötü” biri değil asla, diyelim ki pek bir aydın, açık fikirli, ya da diyelim ki aile babası, her daim terbiyeli yahut eşcinsel, gözü yok cins-i latifte… fark etmez. Geceleri karşıdan tek başına bir kadının geldiğini gören erkekler, şöyle örnek böyle iyi niyetli vatandaşlar dahi olsalar, varlıklarının haklı bir huzursuzluk sebebi olabileceğini akıllarının ucundan dahi geçirmez; asla, kat’a kaldırım değiştirmezler. Su yılanı gibi kayarak ilerlemek karanlıklarda, dişil bir maharet ve mecburiyettir.

Türkiye’de “feminist” kelimesinin iki temel karşılığı vardır gündelik yaşam lügatinde: “ha” ve “ha.” Kelimeyi daha iyi tanımlayabilmek için bu iki karşılık birlikte kullanılır ekseriya. Feminist demek “ha-ha” demektir. Kelimenin yazılışı kadar telaffuzu da önemlidir. “Ha-ha” iki şekilde telaffuz edilir. Bir: üst dudak inceltilip, yana doğru çekilerek ağzın ön kısmından çıkartılır her iki hece. Doğru yapıldığı takdirde, hayli kudretli bir küçümseme efektidir. İki: dudaklar öne doğru uzatılıp, geniz boşluğundan dışarı atılır her iki hece. Doğru yapıldığı takdirde bariz bir tükürme efektidir. İki telaffuz biçimi arasındaki fark aynı zamanda sınıfsal bir farklılığa da işaret eder. Genellikle birinci şekilde telaffuz edenler üst sınıf, ikinci şekilde telaffuz edenler ise alt sınıftan gelirler. Bununla birlikte, alt üst şehirli evli sıçan deliği fark etmez, erkeklerin ezici, kadınların acıklı çoğunluğu aynı şekilde tanımlar Türkiye’de feminizmi: “HA-HA.”

Sınıfsız, imtiyazsız bir toplum olamadık ama Ha-ha’lar söz konusu olduğunda kaynaşmış bir kütledir toplumumuz. Aynı espriye aynı edayla güleriz.

Örneğin, son beş-on yıl içinde tek tük üniversitelerde kurulan Kadın Çalışmaları merkezleri, öğrenci, öğretim üyesi, idari görevli fark etmez kampüslerdeki erkeklerin ezici ve kadınların acıklı çoğunluğuna aynı espriyi yaptırdı defalarca: “Garı Gıpraşmaları Merkezi.” Kantinlerde öğrencileri, odalarında “koca koca” profesörleri aynı espriye gülerken görebilirsiniz hâlâ.

Türkiye’de kadın hareketinin en büyük talihsizliği zaman içinde evrilen, bir kuşaktan bir kuşağa birikimini aktarabilen bir geleneğinin olmaması. Mevcut kazanımlar tabandan yeşeren mücadeleler sonucu edinilmekten ziyade, yukarıdan ihsan edildiği için Cumhuriyet tarihinde, feminist muhalefet kendi etiğini, dilini, geleneğini geliştirme şansını yakalayamadı. Feminizm, tıpkı Camembert ya da el değmeden dondurulmuş kalamar gibi lüks bir şey olarak algılandı. Karnı tok sırtı pek siyasi ufku dar kadınların lüksü.

Dün olduğu gibi bugün de, Türkiye’de ısrarla, bodoslama, dobra dobra feminist olmak ve de feminist kalmak için sürüsüne bereket sebep var. Bir tanesi bile yeter: Bu ülkede feminist olmak, feminist olmamaktan katbekat zor. Her zaman olduğu gibi bu mecrada da kolayı değil, zoru seçmekte fayda var. Ha eğer “ben bu ülkede kadınların, genç kızların konuşamadıkları kelimeleri, kendileri ve çocuklarıyla sularda boğduklarının, bekâret kontrollerinden sağ çıkmadıklarının, kendi evlerinde ensest, dayak ve tecavüz kurbanı olduklarının çoktan bilincindeyim, tüm bunları zaten biliyor ve önemsiyorum, feminist olmadan da kadından konuşmak mümkün” diyorsanız, mümkün mümkün olmasına da, mademki “femina” kısmıyla bir sorununuz yok, niçin bunca alerji her türlü “izm” takısına? Yoksa onlar da mı ha-ha?

Michigan

İŞGAL ALTINDA SANAT MÜMKÜN MÜ HÂLÂ

2000 yılında *New Left Review*‘de yayımlanan bir değerlendirme yazısında Edward Said, namı diğer “Filistin meselesi”nin Amerikan toplumunun sonuncu tabusu olduğunu ifade etmişti. Her biri başlı başına birer “dokunulmaz” olan kürtaj, eşcinsellik, idam cezası ya da askeri harcamalar gibi konular dahi Amerika sınırları içinde farklı cephelerden sorgulanabildiği halde, mesele “işgal altındaki Filistinliler”e geldiğinde, sesler aniden cılızlaşıyor, görüş farklılıkları büsbütün azalıyordu. Said bu makaleyi kaleme aldığında 11 Eylül faciası henüz yaşanmamıştı. Eğer son otuz yıldır Filistin meselesinin başlı başına bir tabu halini aldığı söylenebilirse, 11 Eylül sonrası bu tabunun çok daha vahim bir boyut kazandığı ortada. Medya, bu tabunun işlerlik ve yaygınlık kazanmasındaki en önemli mekanizma. Ve medyanın yaptığı temel şey, “hakiki olan” ile “hayali olan” arasındaki ayrımı sistematik bir biçimde silip silikleştirmek. Savaş, orada bir yerlerde kimi insanların yaşadığı bir durumdan ibaret sadece. Batı ve Doğu kamuoyu en iyi ihtimalle, bu “durum”a samimi bir ilgi göstermeye başlasa bile, gerçeklik eşiği aşınmış bir kere. Ölüm sahiciliğini yitiriyor kayıplar istatistiklere, çatışmalar haberlere dönüştüğünde.

Medya, uluslararası arenada yaşanan her türlü savaş ve çatışmanın gerçekliğini benzer şekilde aşındırsa da, Filistin meselesinin tamamen kendine has bir niteliği var. Bu sefer bir bütün olarak savaşın kendisi değil, bilhassa taraflardan bir tanesi sistematik bir biçimde ötelenen. Varlığını Bernard Lewis’e, popülerliğini Samuel Huntington’a borçlu olan “medeniyetler çatışması” senaryosunun minyatür bir düzlemdeki tezahürü olarak algılanıyor yaşananlar. Üstün Batı uygarlığının uzantısı durumundaki İsrail tüm sorunları ve acılarıyla birlikte “hakiki”, onu çevreleyen rakip ve daha hakir bir başka uygarlığın tüm sorunları ve acıları ise “hayali”. Said’in de altını çizdiği gibi, Batı kamuoyunun gözünde Filistinli ya potansiyel bir teröriste ya da hayaletimsi bir figüre dönüşmüş durumda.

Böylesi bir hegemonyaya karşı kendi karşıt-söylemini yaratmayı amaçlayan Filistin sivil toplumu, Arap dünyası içinde eşine rastlanmayan bir gelişme ve zenginlik gösterdi son otuz yıl içinde. Bu zaman zarfında Filistin’de art arda kurulan özel televizyon kanalları, bölgede bir tek iç-savaş-öncesi-Lübnan’da rastladığımız türden bir ifade özgürlüğü ve ademimerkeziyetçilik arayışına tanıklık etmişlerdi. Temel haberleşme kanalı yazılı değil görsel medya olan bir toplumda televizyonların salt niceliksel değil niteliksel çoğalımının açılımları

son derece radikal olabilirdi. Olmadı. Filistin sivil toplumunun kendi vaatlerini yerine getirmekteki yetersizliği, kifayetsizliği, salt ekonomik-yapısal sorunlar ya da bir "dış düşman baskısı" ile açıklanamaz. Mesele aynı zamanda, ulus-devletleşme projesi güden toplumlarda görülegelen bir üst ve kapsayıcı kimlik yaratma ihtiyacı ve bu ihtiyaç adına olası tüm alternatif kimliklerin kenarlara itilmesi, ötelenmesi sürecidir.

Filistin toplumu, mevcut hegemonyaya karşı bir karşıt-hegemonya yaratma gayreti içindeyken, kendi içindeki çeşitliliğin ve farklılığın dillendirilmesine ne kadar müsaade edebilecek? Ortak bir amaç uğruna birleşme ihtiyacının bu kadar başat olduğu bir toplumsal formasyonda ortak kimlikten şu veya bu sebepten ötürü sapanlar nereye yerleştirilecek? Çektikleri belgeselleri göstermek ve konuşmalar yapmak üzere Amerika'nın çeşitli üniversitelerine davet edilen Filistinli feminist film-yapımcılarının belgesellerini izlerken bu soruların cevaplarını düşünmeden edemiyorum. Sanat, sadece gelişmiş ülkelerin karnı tok sırtı pek bireylerinin yararlanabileceği bir lüks mü? Ezilen bir toplum içinde başka başka sömürü ve eşitsizlik ilişkilerinden söz etmek gereksiz bir spekülasyon mu? Sadece İsrail işgali altındaki Filistinlilerin ahvalinden değil, bizzat Filistin toplumunun içinde deveran eden nepotizmden, erkek egemenliğinden, milliyetçilikten, bağnazlıklardan konuşmayı ne kadar ertelememiz gerekecek? Dışarıdan değil de içeriden işleyen tahakküm aygıtlarından, her türlü dinsel-cinsel-siyasi ve kültürel heterodoksiye karşı uygulanan irili ufaklı örtük ya da açık baskı biçiminden söz etmek bir lüks mü? Peki ya sanat, yani sadece hakikati tamir etmeyi değil, hayali olanı da kışkırtmayı amaçlayan sanat böylesi bir ortamda "ekmek bulamayanlara pasta önerisi mi?"

Benzer sorular, benzer sorunlar, İkinci Dünya Savaşı'nın yıkımlarının ardından dağılan, parçalanan Frankfurt Okulu teorisyenleri açısından da düşündürücüydü. Bunca acı, böyle derin bir trajediden sonra entelektüellerin hâlâ bir araya gelip alıcısının da satıcısının da kendileri olduğu polemiklerine, analizlerine, akademik-sanatsal etkinliklerine devam etmeleri mümkün müydü? Ölüm yaşamdan daha yakınken, sanatsal ve estetik açılımlardan bahsetmenin anlamı olabilir miydi? Adorno'nun ifadesiyle sorarsak:

"Acaba Auschewitz'den sonra sanat hâlâ, şiir hâlâ mümkün mü?" – "Acaba işgal altındaki Filistinliler için sanat, yani öyle siyasi bir amacı olmayan hatta bazen hiçbir amacı olmayan türden bir sanat özünde fuzuli bir uğraş, bir nevi şimdi-sırası-değil, göze alınamayacak bir lüks mü?"

Filistinli feminist film-yapımcılarından benim konuştuklarım, konuşmalarını dinleyebildiklerim, acil hakikatler uğruna böylesi soru ve uğraşları belirsiz bir geleceğe erteleme yanlısı. Her türlü eleştirinin rahatlıkla yapılabileceği ortamı hazırlayıncaya kadar hemen her türlü içsel eleştiriyi erteleme kararında görünüyorlar. Oysa her şey gibi, eleştirinin de vardır elbet bir son kullanma tarihi. Ertelenen, rafa kaldırılan, dondurulan, bastırılıp kapalı kutulara doldurulan eleştiri, günün birinde açılsa bile, nasıl koruyabilir tazeliğini, dinamizmini? Olsa olsa küflenmiş ve pörsümüş, kokuşmuş ve çürümüş bir posadır artık vaktiyle taze ve keskin olandan geriye kalan.

Ve sanat ve şiir ve estetik ve lüks gibi görünen ne varsa, tam da şu anda, tam da burada, hem de Auschewitz'den sonra, hem de işgal altında, tam da buna rağmen, tam da inadına, tam da ertelemeye gelmediği için mümkün hâlâ.

Boston

GÖÇEBENİN MÜZİĞİ

Kasım 1935’te Kudüs’te doğan, geçen sene 25 eylülde ABD’de vefat eden, ardından çokça yazılan, çokça konuşulan ama nedense ısrarla üç aşağı beş yukarı aynı doğrultuda yorumlanan Edward Said sadece çağımızın en eleştirel düşünürlerinden biri değil, aynı zamanda çağımızın en “arafta”, en eşikte-kalmış ve en çokyönlü, çoksesli, çokkültürlü düşünürlerinden biriydi. Bilhassa Türkiye’de, bir sene sonra bugün bile ardından yazılanlara, konuşulanlara baktıkça Said’in bu ikinci özelliğini daha da vurgulama gereği çıkıyor ortaya. Zira Said, tek bir kitaba, tek bir vurguya, tek bir duruşa indirgenecek bir entelektüel değil, kelimenin kadim ve dolu anlamıyla bir “münevver”di. Ne yazık ki nice okurlarının nezdinde kendi başarısının gölgesinde kaldı son yazıları; sevenlerinin ve sevmeyenlerinin gözünde ekseriya tek bir düzlemde tartışıldı. Varsa yoksa 1978’de yayımladığı Oryantalizm adlı kitabı. Nice nice okur Said’i sadece ve sadece bu kitapla özdeşleştirdi. Daha da beteri bu kitabı da sadece ve sadece birkaç paragraftan ibaret bir “Batı-karşıtı argümana” indirgedi. Onun kadar çok üreten, çokyönlü üreten biri için büyük haksızlık ve yanılsama! Çok az okur Said’i daha karmaşık bir düzlemde değerlendirmeye yanaşacak kadar yakından baktı çalışmalarına. Sloganlar analizlere, genellemeler detaylara ağır bastı. Edward Said’in başka başka çalışmaları, başka başka vurguları ikinci planda kaldı. Bilhassa da müziğe olan tutkusu.

Edward Said salt bir düşünür-akademisyen-edebiyat eleştirmeni olarak değil, bir müzik âşığı, dahası bir müzik eleştirmeni, dahası bir müzisyen olarak da görülmelidir. Müzikle yazdı, müzikle düşündü, müzikle eleştirdi. Müzik nasıl kimlikler, kıtalar, sınırlar ötesine geçebiliyorsa, yazdıklarının da benzer şekilde “göçebe” olmasını arzuladı. Taraftarlarının inatla onu bir Yezidi-çemberine hapsetmeye çalışmalarına rağmen o genelde sanıldığından daha uçarı ve daha çok eşiklerin-insanı idi. Yazar ile yazılanı birbirinden ayırmayı bildiği için, ideolojik olarak fikirlerine katılmadığı yazarları da okudu, sevdi, kıymetli buldu. Okuma yelpazesi hayli genişti her zaman: Batı edebiyatının mihenk taşları addedilen romancıları, şairleri okuduğu, yorumladığı gibi, akademik yazılarında da sık sık kullandı. Edebiyatta nasıl geniş ise okuma ufku, müzikte de öyle kararlıydı politik bölünmeler ötesine geçmeye. Said, Beethoven, Brahms, Wagner, Schumann, Debussy ve Ravel… ve bilhassa Schubert ve daha nice Batılı müzisyenin çalışmasından beslenen, esinlenen son derece iyi bir piyanist idi. Son zamanlarında, hastalığı palazlanıp direnci azaldıkça piyanodan uzaklaşmak durumunda kalsa da, yakın dostlarına itiraf ettiği üzre, sadece

müziği sevdiği için değil, bu işin keyfi ya da tutkusu için değil, hayatta kalabilmek, yaşamı ölüme yeğleyebilmek için de takatı yettiğince son âna kadar piyano çalmaya devam etti. Kimileri “mücadele devam ederken müziğin ne anlamı var” dese de, Batı‘dan gelen her şeyi damgalayacak kadar dar görüşlü olsa da, salt bir kimliğe yapışıp kendini cemaatlerin sesi timsali addetse de Said tüm bunlardan uzak, kültürlerarası bir elçi, sınırlararası bir göçebe ve kimileri bunu duymaktan hoşlanmasa, meseleyi hemen kültür emperyalizmi ya da sınıfla açıklamaya kalksa da, önemli bir piyanist, iyi bir hedonist ve opera eleştirmeniydi. Bugün Ramallah’ta ilk defa bir Müzik Okulu dallanıp budaklanmakta Said’in anısına. İsrail vatandaşı Barenboim’le beraber kurdu Said bu okulu 1999’da. Dostluklarının ve sanatın kudretinin, milliyetçi ayrışmalara ağır basabileceği umuduyla. Bugün, elemanlarının çoğunluğunu Ramallah’tan gelen gençlerin oluşturduğu bu okul görkemli konserler vermeye hazırlanıyor; müziğin, siyasetlerin ve siyasetçilerin ötesine geçebileceği ve umudun bittiği yerde yeniden umut verebileceği inancıyla.

Arizona

AFORİZMA TAKLİTLERİ

“Her insan başkaları olmak ister, başkaları da o olsun ister” der Ortega y Gasset. “Bir başkasını, kendi olduğumuzdan öte, öteki olmayı, ötekinin varlığıyla da kaynaşmayı arzuladığımız oranda severiz ve gerçekten, ötekinin varlığını kendi varlığımızla bir duyarız.” Eğer böyleyse, durmadan birilerine ihtiyaç duyarız; daha doğrusu, illaki birine… sesimizi yankılayacak ve/veya yankımıza ses verecek, taklit edebileceğimiz ve/veya bizi taklit edebilecek birine. Ne var ki bu tutum, çocukluktan itibaren gayet iyi tanıdığımız, mütemadiyen içimizde taşıdığımız bir başka hakikate verdiğimiz tepkidir aslında: yalnızlık! Bu minval üzre devam eder cenabet çağın düşünürü Ortega: “Diş ağrımı, benim yerime çeksin diye bir başkasına devredemem. Bu söylediğim düpedüz ‘malumu ilan’ elbette, ama çok verimli bir düşünüş biçimi, insanın yaşamını başka birine devredemeyeceği yani, herkes kendi başına yaşar – ya da aynı kapıya çıkan bir şey, yaşam yalnızlıktır, derin bir yalnızlık.” Yalnızdır insan özünde. Ve çoğulluğun aksine, taklit-geçirmez bir zırhla kaplıdır som yalnızlık.

Konferanslarında küçük sorularla adım adım ilerlemeyi seviyordu Ortega y Gasset. Sokratik çıkarsama yöntemleriyle basit ama kafa karıştırıcı sorular sorup, cevapları zaten bildikleri izlenimini uyandırarak öğrencilerinde. Onları düşünmeye kışkırtırken, kendi gibi düşünmeye davet ediyordu bir yandan. Benzer şekilde, döne döne okuduğumuz, sık sık atıflarda bulunduğumuz tüm iddialı düşünürler taklit düğmelerinin hassas ayarlarıyla inceden inceye oynayanlardır; takipçilerini kendileri gibi düşünmeye çeken ama alttan alta taklit edilemeyecek oldukları hissini uyandıran eşikte sallantılı, itibarlı bir denge kuranlar. Edebiyatçılar için de geçerlidir bu. Bir edebiyat yapıtının “başarısı”, taklit edilebilir olmak ile taklit edilemez olmak arasındaki eşikte katmerlenir. Okurda, kendisi gibi yazma ön-arzusunu uyandırmaya çalışır yazar ama ne olursa olsun, onun gibi yazamayacağı ard-kabulünü de dayatmak üzere son tahlilde.

Karınca adımlarını önemserdi Ortega y Gasset. Benzer bir yol izleyebiliriz belki de, aforizma taklitleriyle…

1. İnsan kendi kendisiyle baş başa kaldığı somut, sınırlı, sonlu anlarda değil, kendi kendisinden başkası olamadığını kavradığı o soyut, sınırsız, sonsuz zamanda ayırdına varabilir ancak yalnızlığın.

2. Yalnızlığa tahammül edebiliriz etmesine de, bir şartla: Yalnızlık, her yeri eşit şekilde kaplayan bir boşluk gibi dört bir yana akmayı durdurup, sadece (ya da en çok) bize özgü bir hâle gibi etrafımızı kuşattığında.

3. Yalnızlığın, “ben”im yalnızlığım olabilmesi için, varlığından bahsedebileceğim bir benlik sahibi olmaya ihtiyaç duyarım ve bunun için de muhakkak bir “öteki”ne.

4. Bu yüzdendir ki, en kapalı inziva hallerinde en çilekeş münzeviler bile muhakkak bir şekilde ya peygamberlerin, ya ermişlerin, ya şeyhlerinin, ya da bizzat Tanrının suretini görmeye çabalarlar.

5. Taklit hep bir “öteki”nin varlığını gerektirir ve alttan alta, onu, kendinden daha çok sevmeyi. Bu da temelde bir “ben” ve “sen” ayırımı gerektirir.

6. Tanrı, 99 sıfatıyla birlikte, “taklit edilemez”dir. Bu yüzden “ben” ve “sen” ayırımını toptan kaldırarak, “biz” diye hitap eder kutsal kitaplarında.

7. Lav gibidir özne BİZ. Tek ve mutlak bir kaynaktan fışkırdığı halde, sanki her yerden boy vermiş ve her yere aitmişçesine, pervasızca dört bir yana yayılan, yoluna çıkan her şeyi istisnasız, ayırımsız eteklerinin altına alan, kendi dışında bir varlık kalmayıncaya değin tüm bir yaşam alanını kaplayan, yakıcı, kavurucu, fetih tutkunu lav gibi. Tüm yaratma, yok etme, cezalandırma, mükâfatlandırma eylemlerini anlatırken, BİZ diye hitap eder Tanrı.

8. Çocuklarıyla ilişkilerinde birer tanrı olmaya çalışır anneler. “Biz” adına konuşmayı severler. “Acıktık mı?” diye sorarlar mesela. “Bakmayın amcası böyle yaramazlık yaptığımıza, aslında biz çok usluyuzdur” derler ya da. Alınan karar, yapılan tercih tamamen onlara ait olduğu halde, ortada iki ayrı benlik ve bellek (yani çocuk ve anne) değil de, som ve sonsuz bir bütünlük varmışçasına katarlar berikinin (çocuğunun) varlığını kendi varlıklarının hudutlarına.

9. Annelerin çocuklarına karşı kullandığı BİZ’in formülü, (Biz = Ben + Sen) değil, (Biz = Ben + Ben olmayan her şey)‘dir. Böyle bir BİZ’in dışında kalmak mümkün değildir.

10. Dışında kalınamayan şey taklit edilemez.

11. Anneler yerlerinin doldurulamazlığını, varlıklarının ulaşılamazlığını gösterebilmek için, taklit edilemez olduklarını hissettirir çocuklarına.

12. Uzun süre bu BİZ haline tahammül edemez modern insan. “Öteki”siz kalmayı taşıyamaz. Som yalnızlık, ruha olmasa da akla ziyandır.

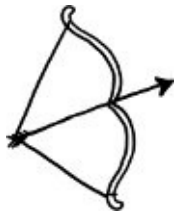
13. Sadece som yalnızlık değil, o son yalnızlık da taklit-geçirmez bir zırhla kaplıdır.

14. Bu saptama, intiharların, bilhassa, başkalarını taklit etmeye pek bir meyyal oldukları varsayılan gençlerin intiharlarının birbirlerininkini taklit ettiği iddiasıyla açıkça çelişir.

15. Hangi intihar söz konusu olursa olsun, yaşamdır taklit üzerine kurulu olan, ölümden ziyade.

İstanbul

GÜNLÜK GÜNEŞLİK KASVETLER

“Fraulein, fraulein, xqtxqtxqtxqtxqt,[4] hava gut gut, güneş gut gut, xwqxwqxwqxwqxwq[5]!”

Temizlikçi kadın elinde devasa bir toz bezi, suratında daha da yayvan bir tebessümle odama dalıp, bir hamlede açtı tüm perdeleri ardına kadar. Güneşin ışılarından yaralanan biçare bir vampir gibi acıyla geri çekildim.

“Hep böyle midir Berlin’de hava?” dedim sesim çıktığında. Hem *Araf*‘ın Almanca piyasaya çıkması ve bir dizi okuma sebebiyle, hem de Berlin-İleri Bilimler Derneği’nin verdiği bursa icaben Almanya turnesindeyim. Daveti yaparken kimse bana güneşten söz etmemişti.

“Yok, yok” dedi temizlikçi kadın bugüne değin işittiğim en kaskatı aksanlı İngilizceyle, “aslında iki gün öncesine kadar yağışlı puslu idi, daha yeni yaz geldi. Siz şanslısınız!”

Kafamı sallıyorum hevesle. Şanslıyım, güneş gelmiş ben gelmeden. Sırrımı saklıyorum kadından, tıpkı senebesene nicelerinden sakladığım gibi. Bilmesinler affedilmez kusurumu; bilmesinler güneşi günahım kadar sevmediğimi.

Yazın ilk günleri geldi mi, hani kuşlar cıvıl cıvıl, sanırsın ki yeni bir bestecinin eserlerini keşfettiler; hani renkler bir başkalaşır, açılır saçılır; hani ağaçlar donanmış, kokular katmerlenmiş; şehir kendince kadrince sil baştan donanır ve hani insanlar baskı altından kurtulmuş yay misali fırlar ya sokaklara, dışarlara, atarlar kendilerini illaki kamusal alana; hani kimisi üşenmeyip mendil büyüklüğünde çimenlerde piknik yapar ya; hani işte o dönemlerde, öyle günlerde, benim moralim bozulur oldum olası, kendime kapanırım. Bedenim bir türlü ayak uyduramaz yazın ritmine, sanki yürümeyi unutmuşum. Âdeta herkesin işittiği bir ritim var, bir ben sağır olmuşum, o ritmi duymuyorum, kulaklarımı ovuşturuyorum, ne gam, onların adımları neşeli bir melodi, ben kalıyorum beride kağnı misali; onlar sekerken ben sendeliyorum sadece, onlar hızlanırken ben duruyorum, durmak ki beni en çok ürküten. Elimde değil, güneşin altında ben donuyorum.

Güneşi neden sevmediğimi bilmiyorum, belki vardır ulvi bir sebebi, belki de çok kuşatıcı olduğu için. Lav gibi kapsayıcı, içine çektiğini geri vermeyen bir

rahim gibi yutucu, illaki herkesi alacak evrenine; kuşatma çemberinden korunabilmek için tek çare, gireceksin bir kovuğa çıkmayacaksın. Güneş bir diktatörlük rejimi, beğenmiyorsan rejimi gölgede bekleyeceksin.

Belki de “mecburi” yanından hazzetmiyorumdur güneşin. Mecburi övgüye tabi, mecburen sevilen, yeğlenen üstünlüğüne inat.

Ya da belki sırf sıcak oluşundadır mesele. Sıcaklık baş edemediğim bir durum. Çocukluğumun kadınlar hamamı kâbusları, atalet ve erime damla damla, yok olmaktan korkmayan yazar olur mu bilmem, yok olmaktan korkmayan yazmaya kalkar mı sanmam, sıcaklık yok oluşun sinsicesi.

Güneşli yazılar yazamayışım bu yüzden mi? Ne vakit kararsa ağırlaşsa hava, hani kurt havası ha yağdı ha yağacak, bir keyif, bir yaşam sevinci, bir enerji içimde, söylemeye utandığım. Yaşasın karardı hava, yaşasın ayın karanlık yüzü vurdu üstümüze. Yarasalar gibi karanlıkta çalışmam, illaki karanlıkta yazmam; güneş altında araba yolculuğu yapıyorsak camlara eşarptan, atkıdan, artık ne bulursam perdeler çekmem; deniz kenarına gidilmişse, keyif çatmak bir yana acı çekmem bu yüzden. Deniz dediğin başımın üstüne de, denizin tepesine dikilen güneşle derdim; plajın altında bir dehliz ya da üstünde cam geçit olsa, ben denizden doğruca o iç kısma geçsem; hiç görmeden güneşin altında saatlerce kıpırtısız yatan o uzaylıları. Ne vakit dostlar meclisinde olsak gün içinde masanın gölgede kalan yerine ilişmem de bu yüzden, köşe bucak kaçmalarım güneşten ve güneşli hallerden… İçimden homurdanıyorum: Ne oluyor bu güneş ahalisine, bu neşe, bu yaşama sevinci nereden geliyor üzerlerine? Daha dün onca derdin tasan vardı, ne çabuk silkelendin, yaşasın çıktı diye güneş, bir hafiflik, bir iyimserlik, kıskanıyorum belki de, ama içimden bir ses sormadan edemiyor: güneşin verdiği umuttan kime ne fayda gelir?

Güneş bir göz tepemde, hiç kapanmayan. Tombul yayvan bulutlar önüne geldi mi değmeyin keyfime, demek ki bir anlığına da olsa göz kapandı, görmüyor artık beni; her gözün kırpmaya ihtiyacı var ne de olsa, semavi bile olsa böylesine. Güneşi bu kadar sevmeyip de bu senenin hatırı sayılır bir kısmını Arizona’da geçirmem ilahi takdir olsa gerek. Fazla konuşmayacaksın, çarptı mı çarpıyor takdiri ilahi.

Sonra sonra öğrendim ki meğer psikoloji kitaplarında başlı başına öğrencilere anlatılan bir tür “vaka” imiş bu durum, yani karşılığı varmış literatürde. Bu kadarını öğrenmek kâfi geldi. Ne de olsa, tedavi için filan değil,

esas anormalliklerimizin normal olduğunu görmek için ihtiyacımız var psikojiye ve psikiyatriye.

“Gut gut, xcvtxcvtxcvt,[6]” diye başını sallıyor temizlikçi kadın.

Bilgisayar ekranına vuruyor parlak ışınlar, en nefret ettiğim şey, nasıl anlatırım. Kadına teşekkür ediyorum, beni karanlıktan kurtardığı için o da memnun hoşça kal diyor. Ayakta adım adım izliyorum odamdan çıkışını. Kapı kapanır kapanmaz, beri yanda soluğumu tutup dinliyorum ayak seslerinin uzaklaşmasını. Yeterince uzaklaştığına kani olduğumda, bir koşu dönüp yazı masama, tüm perdeleri çekiyorum birer birer, usulca, bir suç işlercesine gizlice.

Berlin

YAPI USTALARI, YAPI BOZUCULARI

Hadi Evliya Çelebi'yi anladık. Dili sürçtü, "şefaat ya resulallah" diyeceğine "seyahat ya resulallah" deyiverdi, vurdu kendini yollara. Bana ne oluyor peki? Ne demeye elimde tekerlekli bavullar, kabarık uluslararası telefon faturaları, kitaplarım orda burda dağılmış, küçük taşınabilir nesnelere büyük anlamlar biçmeyi öğrenmiş, dostlarım dört kıtada, kütüphanemi bile bir arada tutmayı beceremeden bir mekândan bir başkasına taşıyorum kalıbımı, hem de çocukluğumdan beri. Kişisel lügatimde "gurbet", "hasret" sıla", "yol"… altı çizili kelimeler fosforlu kalemlerle. Bunca göçebelik tasarladığım bir şey değil. Zaten göçebelik tasarlanabilen bir şey değil. Ya içindesiniz, sürekli bir oluş halinde, yani bir türlü o-la-ma-yış halinde, ya da içinde değilsiniz, durmuşsunuz, demir atmış bir yerlere, bir kimliğe, bulmuşsunuz yerinizi, olmuşsunuz, konmuşsunuz, yerleşmişsiniz demek, ne güzel. İnsanlar ikiye mi ayrılıyor ne? Bir tarafta yapı ustaları. Güzergâhlarından sapmadan geleceklerine adım adım varanlar. Babil Kulesi inşaatçılarının kuşak kuşak torunları. Kat kat, kademe kademe, üst üste kurarak yükseltenler ömürlerinin yapısını. Yapı ustaları planlama uzmanıdır, o planlara her zaman uyamasalar bile. Onlardan iyi yönetici olur: memleket yöneticileri, banka yöneticileri, ev yöneticileri… hiçbir şey yönetemezlerse karılarını kocalarını, o da olmadı çocuklarını, bakkalı, kasabı, mahalleyi, apartmanı yönetirler. Yönetmek ve yön vermek doğalarında var. İllaki bir haritaları olacak ellerinde, haritaları ıslanırsa olmadık bir tufanda, dağılırlar. Daha lise ikiden karar vermişlerdir ne olacaklarına, üniversite birde kesinkes çizmişlerdir yollarını; yalpalamaz, saçmalamaz, sapmazlar, akar gider ömürleri, önceden çizilen seyrüsefer uyarınca.

Öte tarafta da yapı bozucuları. Güzergâhlarını silip silip baştan çizenler; geçmiş-şimdi-gelecek sıralaması şaşmış, pusulası bozuk, zamansal çizgiyi hepten şaşırmış, ayaklı kaos halinde dolaşanlar. Bir yere yerleşebilme özürlüler. Duramamaktan değil, durmaktan korkanlar. Klonlanamadan aynı anda birden fazla mekânda yaşayabileceklerini zannedenler. Her zaman kolay kolay itiraf edemesek de bunu kendi kendimize, hep öteleri düşleyen, öte yer ararken en yakınlarındakileri mutsuz eden bizler… ben… Göçebe ömrümün yeni durağı uyarınca Arizona-New York-İstanbul arası mekik dokumaya başlamışken dert oldu gene içime "daimi seyahat" teması.

"Kalküta hakkında bir film izledim geçenlerde. Çok enteresandı. Ödevimi Kalküta üzerine yapabilir miyim?" diye soruyor bir öğrencim derste, yüzünde

tebessüm, bakıyor takdir beklercesine. Dersimiz “Ortadoğu’da Kadın ve Edebiyat”. “Kalküta Ortadoğu’da mı?” diye soruyorum alabildiğine sakin. Kaşlarını kaldırıp burnunu kırıştırarak bakıyor bana. “Hayır, değil!” demekten ziyade “Hadi ya, değil mi?” bakışı bu. Ertesi ders elimde kırk tane harita, dağıtıyorum birer birer. Öncelikle haritayı inceliyoruz uzun uzun. Bakalım dünya nasıl bir yer. Bakalım şu Ortadoğu nerde? “Hey, bu ülkelerin çoğu Teksas’tan daha küçük” diye serçeparmağıyla kâğıt üzerinde ölçüm yapıyor bir başka öğrenci.

Öğrencilerimin çoğu tatil amaçlı dahi olsa başka bir ülkeye adımını atmamış; kendi yuvalarından, kendi sularından çıkmamışlar. Okulu bitirir bitirmez ne olacaklarını biliyorlar, şimdiden işleri, eşleri, aşları, düşleri hazır. Bazen sitem, bazen gıpta ediyorum sonsuz yerleşikliklerine. Ama çoğu kez kızıyor, içerliyorum onlara. Sarsmak istiyorum yapılarını, sarsmak temelden… Sonra “uğraşma” diyor içimden bir ses, “ne demeye uğraşıyorsun?..”

Sevgili yapı ustaları!..

Arizona

KAHKAHANIN KEFARETİ

NATO Zirvesi boyunca dile gelmeden vücuda gelen, gündem maddesi olmadığı halde zirvenin her anını belirleyen, hem hepimizin malumu hem son tahlilde her birimize meçhul bir mevzu vardı: Protokol. Ne diplomasinin kodları, ne kültürel nezaket ne de sanıldığı gibi adabımuaşerettir protokol etiketinin altında yatan. Gülmeye getirilen sınırlamadır protokol. İnsanın kendi kendine ve başkalarına gülebilme yetisine getirilen sınırlama.

Beşer ikiye ayrılır. Kendilerine gülebilenler ve kendilerine gülünmesinden zerre kadar hazzetmeyenler. Kimin hangi kesimden olduğunu görmek için bir küçük kaza yeter de artar. Diyelim ki ayağınız takıldı, yere kapaklandınız olmadık bir yerde, “çekiniz” yazılı bir kapıyı var gücünüzle itip ittiğinizle kaldınız herkesin gözü önünde ya da fırlayıverdi takma dişiniz bir yemekte, ne olur ilk tepkiniz? Yere kapaklanan gururunuzu, kapıya toslayan fiyakanızı, ağzınızdan fırlayıveren endamınızı kaptığınız gibi toparlanır mısınız hemencecik, yani hiç bozmadan, bozuntuya vermeden, mümkün mertebe ve süratle kurtararak zevahiri devam mı edersiniz yolunuza, yoksa birkaç saniyeliğine de olsa durup, belki de kataklanıp, anın komikliğine, durumun biçareliğine salacak bir kahkahanız olur mu? Kendine gülebilir misin?.. Ama öyle olgun bir tebessüm lütfedercesine değil, içinde bir yerde sana seni yansıtan bir ayna, sana seni aktaran bir soytarı varmışçasına çekinmeden, tartmadan hem de herkesin ortasında, fütursuzca mesela? Dalga geçebilir misin kendinle, ciddiye alınmayı gaye edindiğin yerde?

Soytarının kültürümüzde yeri var mı?

Edebiyat, felsefe ve siyaset felsefesinin nice ismini büyüteç altına alan Jean Starobinski, Fransızca “alienation” kelimesinden yola çıkarak, gülmenin kültürel açılımlarına dair çözümlemeler yapar. Aklını yitirme, delirme anlamına gelir “alienation” kelimesi. Buna yakın “alterite” kelimesi ise “bir başkası olma”yı ifade eder. Starobinski, bu kavramsal akrabalıktan hareketle Batı kültüründe soytarının oynadığı role yakından bakmak gerektiğine inanır. Soytarı âdeta bir öte dünyadan, sahne dışındaki bir hayattan, ölüler âleminden ya da tuhaflıklar diyarından gelen biri, bir “başkası“dır. Amacı insanları güldürmek ve güldürürken onların da bir “başkası” olmasını sağlamaktır. “İnsan kendi varlığından sıyrılmayı, en kaba kılığa bürünerek yok olmayı, bu yok oluşu neşe içinde gerçekleştirmeyi, böylelikle yeni bir varlık olarak bir kez daha doğmayı

başarmalıdır.” Soytarı sadece tiyatro oyunlarında kalabalıklar karşısında değil, kral ve kraliçenin karşısında da aynı işlevi yerine getirmişti tarih boyunca. Bu suretle, iktidarın zirvesinde bulunan insanların da kendi kendilerine ve mevkilerine yabancılaşmasını, hatta açık açık kendilerine gülebilmelerini sağlamıştı.

Osmanlı‘da soytarının işlevine en yakın uygulama “tebdil gezmek” idi. Tebdil gezdiklerinde padişahlar bir müddet için de olsa kendi kendilerine yabancılaşmak, bir başkası olmak fırsatını buluyorlardı. Ancak kendi taklidine gülen kral ile tebdil gezen padişahın ortak noktaları kendi kimliklerinden sıyrılabilmeleri olsa da bu durumun sonuçları hayli farklıydı. Padişah tebdil gezerken saray dışındaki hayatı teftiş etme amacı güdüyor ve kendi gözünde değil, sadece başkalarının gözünde bir başkası oluyordu. Oysa soytarının soytarılıklarına gülen ve sahnede kendi “gülünç” yanıyla yüzleşen kral, bizzat kendi gözünde kendisi olmaktan çıkıyordu. Daha açık bir ifadeyle, bizde yöneticiler kendilerine gülmeyi bilmedi, bilemedi. Ne dün ne bugün.

Günümüz dünyasının protokole bulanmış iktidar kodları evvela soytarıyı ve soytarının rolünü ortadan kaldırdı. Gülümsemek evet; ama kahkaha zinhar! Nezaket tebessümleri elbette; ama kendine gülebilmek hâşâ! Gülünecekse illaki onu da liderler kendileri yapardı elbet. İstedikleri esprileri istedikleri an sıralayarak, duruma her daim hâkim kalıp bir başkası olmanın, kendine dışarıdan bakıp yaptıklarını tiye, varlığını hafife almanın ayrıksı tadına asla varamadan. Bizde geçer akçe, her daim ağır olmak, ağır görünmektir. Keza sadece siyaset değil, edebiyat ve sanat söz konusu olduğunda da, yaratıcılık süreciyle illaki ciddiyeti, hâkimiyeti, melankoliyi özdeşleştiririz. Bir yazar ne kadar melankolik ve “bunalım” görünürse, o kadar ciddiye alınır, saygı uyandırır. Manik halleri tasvip etmez, rahatlığı beğenmeyiz. Siyasi ya da kültürel erk erbabı hiç fark etmez, benzerdir mayaları. Son tahlilde içten içe hâlâ gülmeyi bir utanç kaynağı, cezalandırılması gereken bir taşkınlık olarak gördüğümüz için, ne kendimizle dalga geçer ne de geçilmesinden hoşlanırız.

Sizin hiç soytarınız oldu mu bu kültürde?

Michigan

MUTSUZ AİLELER

Aile kurumu edebiyatın kolay kolay vazgeçemeyeceği konulardan. Yazmakla kurutulamayacak bir dipsiz kuyu, geçmişe olduğu kadar bir türlü geçip gitmeyenlere de dair. Ben henüz rastlayamadım ama sürekli söylüyorlar, rivayet o ki, mutlu aileler de varmış, birtakım hallerinden hoşnut, yaşamlarından pek bir memnun aile fertleri. Varlıklarından bunca dem vurulduğuna göre doğrudur herhalde, elbet mevcutturlar bir yerlerde. Ama hakikaten varlarsa bile, sanatı ve edebiyatı besleyen o mutlu ve müstesna aileler değil, katman katman dert, tortu tortu karmaşa olan aileler olagelmiştir hep. Sadece Türk edebiyatında değil, dünya edebiyatında da. Ne de olsa Anna Karenina'nın meşhur tespitinde belirtildiği gibi, "Mutlu aileler hep birbirine benzer. Ama mutsuz ailelerin her biri farklı biçimlerde, başka başka sebeplerden ötürü mutsuzdur". Ve hemen arkasından romanda okuyacağımız ailenin hangi kategoriye girdiğine dair ilk ipucunu sunar Tolstoy, Oblonsky'lerin evinde düzgün giden pek bir şey olmadığını belirterek. Anna Karenina, *Babalar ve Oğullar, Karamazof Kardeşler*… klasik Rus edebiyatının neredeyse tamamı. Carson McCullers, Toni Morrison, Joyce Carol Oates gibi Amerikan edebiyatının kalemşorlarının eserleri. Ve bizden nice nice örnekler, *Yaprak Dökümü, Kırık Hayatlar, Tante Rosa, Ölü Erkek Kuşlar*, hatta *Akile Hanım Sokağı* ve her şeye rağmen *Sinekli Bakkal, Mor Salkımlı Ev*… hayali hakiki ailelerde tortulanan mutsuzlukların izlerini takip etmek edebiyatçının işi. Bulmak ve anlamlandırmak bunca kederin, incinmişliğin kökenini ve kuşaktan kuşağa devredilen yanlışlıklar komedisini. Kim ne derse desin, gölgeli gececil ailelerdir edebiyata feyz veren. Güneşli ailelerden olsa olsa kasvetli romanlar çıkar.

Her ailenin en az bir vakanüvisi olsa gerek ve onlar, edebiyatçının aksine izleri keşfetmekten ziyade silmeyi görev bellemiştir kendilerine. Bilhassa anneler ellerinde toz bezleri, tozunu kirini ala ala aile tarihlerinin, çiçekli böcekli kanaviçe tarihçeler işlerler ne vakit geçmişe yönelik tatsız bir soru gelse çocuklarından. Tıpkı resmi tarih gibi, aile tarihleri de ara ara topyekûn temizlik yapmayı sever geçmişin tutanaklarında. Diyelim ki üç kuşak öncede yüz kızartıcı bir suç islemiş bir amcanız, kendini cümle âleme rezil rüsva etmiş bir büyükbabanız, ya da hiçbir suçu olmadığı halde aile büyükleri tarafından deli olarak damgalanmış bir uzak akrabanız var, zinhar haberiniz olmaz hiçbirinin varlığından. Unutulmuştur, çünkü unutturulmuştur. Hatırlatmaktan ziyade unutmaya, bilmekten ziyade bildirmemeye yöneliktir aile arşivlerimiz.

Ne kadar az şey biliyoruz iki-üç kuşak dahi öncemize dair. Düne dair bilgilerimiz gündelik kek-çay ya da bayram sohbetlerinin üzerine tutam tutam serpilen anılardan, rivayetlerden ibaret. Daha ötesini araştırmaya kimin vakti var ki? Ya da niyeti? Araştırsak üzücü şeylerle karşılaşacağız muhakkak. Mesela belki de bugün hâlâ mirasını afiyetle yediğimiz bir mal varlığının filanca büyükbabamız tarafından haram lokmayla kazanıldığını, tarihin bir dönemecinde bir başkasından zorla alındığını öğreneceğiz. İstanbul'da, Anadolu'da nice azınlık mensubu evlerini, mekânlarını terk etmeye mecbur kaldılar yakın tarihimiz boyunca çeşitli kavşaklarda. Azınlıkların mal varlıklarını ucuza kapatarak parsa toplayan nice yeniyetme tüccar, işadamı peydahlandı o dönemlerde. Belki de aralarında bizim de akrabalarımız var. Ya da başka bir senaryo. Büyüdüğümüz kasabada, köyde, mahallede dışlanan, herkesçe canı acıtılan birinin çektiği cefada ya da mesela bir kadının damgalanıp horlanmasında ya da bir çocuğun öksüz kalmasında belki de bizim babamızın, büyükbabamızın, büyükbüyükbabamızın payı var. Kim bilir belki de izini sürsek geçmişlerimizin anlayacağız ki kendilerinden özür dilenmesi gerektiği halde unutulup gitmiş insanlar var, öyleyse bizim gidip de özür dilememiz gerekenler var, kendi adımıza değil, üç, beş, on, yüz kuşak önce yapılanlar adına. Affını dilememiz gerekenler bugün yaşamıyor olabilirler. Ama ruhlarından özür dilemek mümkün ya da torunlarından. Sadece özür dilemek değil, kimi zaman salt bir selam göndermek. Hani bir gün öylesine, kendi kanınızdan gelen ölülere rahmet okurken mesela büyükbabanızın kapı komşusu, aile dostu ya da aksine belki de hasmı olan Hagop Efendi, Artun Bey, Moris için de dua edebilmek, onlara da bugünden bir selam gönderebilmek çok mu zor?

Ne mi değişecek? Görünürde hiçbir şey. Ama bu kadar mağrur olmayacağız belki, kendi doğrularımızdan böylesine emin. Mademki geçmişin kapılarından geçebilmek niyetimiz, ister istemez eğilmeyi öğreneceğiz bir parça, ezilmeyi değil bükülebilmeyi. Unutkanlık bulaşıcı illet, bireyselden toplumsala, toplumsaldan küresele katman katman siliniyor ailelerin geçmişinde kalmış ama aslında hiç geçmemiş hüzünlerin tutanakları.

Arizona

ÖNCE YÜZLERİNİ SİLERİZ SEVDİKLERİMİZİN

Vaktiyle Hurufiler yaşardı bu memlekette, kitap okur gibi insan yüzleri okuyan Hurufiler…

Hurufi ki

harften mânâlar devşirir,

Hurufi ki

harfle ağlar harfle sevişir;

Hurufi ki

insanın yüzünde harfler, harflerin yüzeyinde

insancıklar bulur

Hurufi ki

Suret okur, surette kaybolur…

Vaktiyle Hurufiler yaşardı bu memlekette. Şimdi bir masal diyarı kadar uzak olan geçmişte, bir masal kahramanı kadar hayali bir Hurufi dervişi… Hurufi de en az altı yaşındaki ben kadar yalnızdı Osmanlı topraklarında, vav harfi kadar yalnızdı. Yetenek mi yoksa lanet mi, hediye mi yoksa kahır mı baktığın her suratta bir suret görme yetisi? Kaç kişi hazırdı bunu yapmaya? Sahi bir avuçtular, ne kadar azdılar. Kaç kişi razıydı kendi suretinde sonsuzluğu bulmaya? Ne kula kulluk, ne başkasına efendilik taslamak… çünkü harfler nasıl hem farklı hem de eşit ise, harfler nasıl birbirlerine muhtaç ve aşka âşık ise, insanlar da öyle olmalı, öyle kalmalı.

Hurufi ki

suçlandı kovalandı yanlış anlaşıldı ve mahkûm

edildi yaradılanın suratında Rab’den ibareler

gördüğü için?

Hurufi ki

suçlandı kovalandı yanlış anlaşıldı ve mahkûm

edildi insanı eşref-i mahlukat bildiği için?

Padişah, devletlû efendi, o kadar büyük ki tasavvuru ne mümkün; kallavi bir boşluk ve devasa bir soyutlamadan ibaret. Muktedirin ismi ne kadar tanıdık ama cismi ne kadar ulaşılmaz olursa, o kadar pürüzsüz işler mutlak iktidar. Padişahın sureti olmamalı, bir muamma kalmalı ki soyutluğundan güç devşirsin. Padişah bir kelime, ismi değişen, kıyafetleri yenilenen ama yüzü hep muğlak ve ırak kalan. Padişahın yüzü nasıl bir muamma ise Osmanlı köylüsü, Osmanlı hamalı, Osmanlı mumcusu, Osmanlı askeri, Osmanlı şerbetçisi, Osmanlı lağımcısı, Osmanlı berduşu, Osmanlı papazı, Osmanlı imamı, Osmanlı hahamı için, memalik-i Osmaniye'nin köşe bucağında yaşayan envai çeşit sıradan insan için, aslında onların suratları da o kadar hayali ve fuzuli, öylesine dipsiz bir boşluktan ibaret padişahın nazarında. Ne iktidarın sureti söz konusu halkın bilgisi dahilinde, ne de tek tek yönetilen insanlara bir suret biçebilir iktidar. Okullarda okutulan biçimiyle tarih insansız bir akış, bireysiz bir kütle; düşman suretsiz bir Öteki, böylesi yeğ, böylesi çok daha iyi, olabildiğince ürkmek ve ürkütmek için bilinmeyenden.

Saltanat kayığından sallanan el kadar soyut

Saltanat kayığından sallanan el kadar ulaşılmaz,

Geçmişin insan suretleri…

Bu yüzden mi suret yoktur minyatür geleneğinde. Kıyafetler özenli, saçlar özenli, başlıklar hotozlar kavuklar pabuçlar, havuzlar bahçeler mekânlar özenli… ama suratlar alabildiğine özensiz resmedilmiştir minyatürde. Kılık kıyafet aracılığıyla ayrılır insanlar, yüz hatları ya da ifadeleri aracılığıyla değil. Toplumsal eşitlik değilse bile, suretsel eşitlik, hatta suretsel aynılık vardır minyatür sanatında. Aynı tornadan çıkmışçasına insanların yüzleri, aynı kalıptan dökülmüşçesine ya da aynı aynadan yansıyan yansımalarmışçasına, bireyselliğin teşvik edilmediği bu cemaatçi kültürde. Yüzlerin önemsenmediği, suretsel farklılıkların bir kalemde silinip aynılaştırıldığı yerde, Hurufi bir çığlık kadar yalnız.

Yüz bir hudut boyudur.

Yabancıyı Ben’den, geçmişi Şimdi’den, tahammülü zor olanı tahammülü kolay olandan ayıran bir hudut.

Hurufiler gibi, hurufiler kadar, yüzün nasıl da aşılmaz bir hudut boyu çizdiğinin bilincinde olan bir başka insan grubu da “âşıklar” olsa gerek. Deleuze’ün yazdığı gibi, bir insana âşık olmak onu kalabalığın içinden çekip çıkarmak, çokluğun içinde tek kılmak ve sonra aynı hızla o teklik içindeki çokluğu keşfetmek ise eğer, öncelikle yüzler arasında bir tek yüze âşık oluruz; sonra da aynı yüzün içindeki pek çok yüzü keşfetmeye başlarız ürpertiyle. Keşfettiğimiz her yeni yüzle, ilk gördüğümüz yüzden biraz daha uzaklaşırız. Sevdiğimiz kişinin yüzünün çoğulluğu, belirsizliği, silinebilirliği içten içe huzursuz eder bizi. Bu yüzden olsa gerek, onlar derin uykudayken uzun uzun seyrederiz sevdiklerimizin yüzlerini. Ruhlarının yedi kat derinliğine açılan kapıların orada bir yerde saklı olduğunu içten içe sezinlediğimiz için… Gün boyu bizden sakladıkları yüzlerini görmek, gördüklerimizin sırrına erebilmek için…

Şöhretinin doruğunda iken Mevlana, uzun mesafeler kat edip de onu görmeye dinlemeye gelen hayranları arasından sıyrılan ve tepeden tırnağa karalara, çapullara, arayışa bürünmüş bir derviş, “ey dünyanın sarrafı gör beni!” demişti ona. Bir yüzü görmekle başlar aşk. Ve bittiğinde, gene aynı yüzü sildirir geride kalana.

Bir hudut boyudur yüz. Ve belki de bu yüzden ne vakit ayrılsak sevdiklerimizden, önce yüzlerini unuturuz. Şekerden yapılmış suretler gibi eriyip çözülür, dağılıp silinirler peyderpey. Hatlarını yitirdikçe kirli ama boş bir kâğıda dönüşüverir sevdiklerimizin yüzleri. Hudutlarından kurtulurlar, ipinden kopmuş balonlar misali. O zaman alıp istediğimiz yere yerleştirebiliriz onları. Yeniden yazabiliriz ortak geçmişimizi. Aşkın da bir resmi tarihi vardır ne de olsa, tarafların hafızalarının şaibeli tutanaklarında. Resmi tarihe aykırı düşen her türlü gerçeği ortadan kaldırabilmek, bizim haklı, onların ise haksız olduklarına inanabilmek için önce yüzlerini silmekle başlarız işe. Sonra istersek eğer, sil baştan çizebiliriz hatlarını. İşimize geldiği gibi.

Önce yüzlerini unuturuz sevdiklerimizin. En çok yüzümüzün unutulmasından endişe ettiğimiz halde.

İstanbul

EVHAMIN OTORİTER BABA MODELLERİ

Sarmala dönüşen bir kuşatıcılığı var adına “evham” denilen o dipsiz kuyunun. Bir kez içine düşmeyegörün, neresi çıkış, neresi giriş bilemediğinizden, ilerledikçe batıp, battıkça ilerlediğinizi sanabiliyorsunuz derinden. “Azal!” demekle de olmuyor. Çünkü evham doğurgan, evham narsist, ne yöne baksa kendi suretine rastlayabilmek için durmaksızın çoğalıyor, kendi kopyalarını doğuruyor. Olmuyor “azal!” demekle. Şu hayatta azalması gerektiğini öğrendiği an, inadına çoğalan, cabadan doğuran bir şey varsa, o da evham çünkü. Korkunun bile bir son merhalesi, doyma noktası var. O safhaya vardığında insan, kendisini en çok korkutan şeyin içine boğazına kadar batmış bile olsa, korkmuyor, korkamıyor artık. Aşırı korku, kendini uyuşturuyor. Evhama gelince, o dipsiz bir kuyunun ağulu suyu. Ne bir doz aşımı, ne de kendine özgü bir panzehiri var. Korkunun kaynağı ne kadar somut ve malum ise, bir o kadar soyut ve müphem evhamınki de. Bu yüzden insan, niçin korktuğunu zorlanmadan tespit edebildiği halde, tam olarak neden ötürü hep böyle evhamlı gezdiğini saptayamıyor. Hal böyle iken, aşırı evhamlı birine daha fazla evhamlanması durumunda başına gelecek olumsuzlukları anlatmak, zaten nicedir cismani değil de kimyevi bir düşmanla cebelleşen bu savaş yorgununun kendine duyduğu, duyabileceği güveni büsbütün kaybederek, daha da fazla evhamlanmasından başka bir sonuç vermiyor. Evham beyinleri ince ince kemirmekle kalmıyor. Ülkelerin iç siyasetlerini, yerel yönetimlerin işleyiş biçimini, seçmen davranışlarını, ulusal bütçeden neye ne kadar pay ayrılacağını da etkiliyor. Evham boyundan büyük işler peşinde, ülkelerin dış politikalarını belirliyor. Evham savaşları, savaşlar evhamları körüklüyor. Ve Amerikan medyası bugünlerde sürekli ve sürekli evham pompalıyor.

Evin güzel, yuvan sıcak. Karın eskisi kadar mutlu görünmüyor ama iyi kötü yürüyor evliliğin. Ortak sorumluluklarınız var. Ev güzel-yuva sıcak-çocuklar büyümekte ama belalarla dolu bir arı kovanı bu dünya. Tehlike her an her yerde. Sebebi malum: Senin sahip olduklarına sahip olamayanlar var. Sırf onlar yüzünden işte, bir gün pattadak kaybedebilirsin elindekileri. Düşman meçhul ama hem de düşman malum. Her an herkes düşman. Hani şu panayırlarda, fuarlarda fotoğraf çektirmek için arkasında durup yüzündeki boşluktan içeri kafamızı uzattığımız karton modeller gibi bir şey düşman. Bedeni aynı, varlığı sabit modelin; ama işte fotoğrafı çekilen değiştikçe, onun da değişiyor yüzü. O düşman gidince yerine yenisi geliyor. Eskisini unutup yenisine yoğunlaşabildiğin müddetçe sorun yok. Toplumsal amnezi ile kolektif evham el ele gidiyor. Her

şey aileyi koruyabilmek için. Otoriter baba figürü olarak senin, korumakla yükümlü, geleceğinden sorumlu olduğun bir ailen var. Kadınlar ve çocuklar aciz yaratıklar. Onlar aciz kalsın serpilemesinler ki sen çok yaşa otoriter baba! Ailene yönelik herhangi bir tehlikenin nereden geleceği belli olmadığından silahını dolu tutmanda fayda var. Savunma amaçlı elbette. Bir de belki ara sıra arkadaşlarla birkaç tek atıp, yaban ördeği avlamaya gidersiniz dağlara.

Bush yönetimine yönelik eleştirel yazıları ve araştırmalarıyla dikkatleri çeken Berkeley Üniversitesi akademisyenlerinden George Lakoff'a göre, Amerika genelinde işte bu kadar basit ama sonuçları böylesine karmaşık bir korku ve evham dalgası esiyorsa eğer, bunun merkezinde "katı baba imgesi" var. Lakoff bugün ABD'de yankılanan anti-terörist söylemin bu ataerkil, otoriter, muhafazakâr baba imgesini kullanıp körüklediğini öne sürüyor. İç ve dış politika birer makrokozmos. Orada ne oluyorsa bire bir hane düzeyinde tekrarlanıyor. Ülkeyi teröristlerden korumak için savaş çığırtkanlığı yapıyor yönetim; aileyi olası tehlikelerden korumak için silahlanıyor babalar. Zaten tıka basa silahlı olan Amerika, şimdilerde daha da hızla silahlanıyor.

Ne var ki tüm bu evham dumanının ortasında, cılız-cesur, yalnız-ayrık sesler de yükseliyor bu aralar. Savaş karşıtlarının sesleri. ABD'nin Irak'a girmesinin ardında yatan sebepleri eleştirel bir zihinle didik didik edenlerin her daim azınlıkta kalan sesleri. Televizyonun, radyonun ve basının silah ve savaş fetişizmine rağmen, bilhassa Amerikan üniversitelerinde gidişatı yüksek sesle eleştiren beyinler de var. Bu muhalif dalganın önemli bir atılımı son zamanlarda çeşitli mecralarda savaş karşıtı ilan, dilekçe ve bildiriler yayımlamak oldu. Bunları hazırlayanlar oldukça heterojen bir kesim. Aralarında Hıristiyan din adamları da var, işadamları, entelektüeller, öğrenciler de. Haliyle hazırlanan metinler de çok çeşitli. Kimisi insancıl, etik ya da dini sebeplerden ötürü karşı çıkıyor Irak'a müdahale edilmesine; bazıları daha ekonomik ya da politik sebeplerden ötürü. İşte bunlardan bir tanesi son zamanlarda epey ses getirmişe benziyor. İlanda klasik Sam Amca posteri aynen korunmuş, iki temel farkla. Sam Amca'nın yüzü yerine Usame bin Ladin'in yüzü görülüyor, altında da şu yazı: "Usame Amca'nın sana ihtiyacı var gidip Irak'ı işgal etmen için!" İşte bu ilan internet üzerinden inanılmaz bir hızla yayıldı, savaşa karşı çıkan ya da tereddütle bakanlara ulaşarak. Fakat işin ironik yanı, söz konusu ilan bu kadar çok duyulmasını, hâkim medyanın savaş yanlısı sözcüleri tarafından hedef tahtası yapılmasına borçlu. Ancak onlar konuşursa konuşuluyor meseleler; ama yüz seksen derece ters taraftan.

Bu haliyle savaş karşıtı kampanyalar ne yazık ki sadece küçük bir kesimini etkileyebiliyor halkın. Barış yanlılarının şimdiye kadar harcayabildikleri tutarın 200.000 dolardan az olduğu varsayılıyor. Bunun karşısında ise milyarlarca dolarlık bir savaş çığırtkanlığı ve zaten silahlanmış, daha da silahlanma gereği duyacak kadar evham kumkuması bir kamuoyu var. Ortalama Amerikan vatandaşı için her yabancı isim aynı derecede meçhul ve çoğu kez meşum zaten. Bu sayede Bush yönetimi neredeyse hiç çaba harcamadan Usame bin Ladin'den Saddam'a kaydırabildi savaşılacak hedefi. Düşmanın yüzü ve ismi değişti sadece; katı ve sabit kaldı varlık sebebi ise. İster Amerika'da olsun ister Türkiye'de, her nevi savaş çığırtkanlığının ürettiği otoriter baba modelleri var, bire bir hane ya da büsbütün ülkeler düzeyinde. Ve adına evham denilen o dipsiz kuyunun suyu, daha da ziyade, daha da kesif, daha da katran pompalanıyorsa dört bir yanımızdan, dönüp de bu yapıya yakından bakmakta fayda var, çünkü nerede olurlarsa olsunlar en çok bu otoriter baba modelleri çıkar sağlıyor körükledikleri korku ve evham ortamlarından.

Boston

EDEBİYAT VE ÇOCUKLUK

“Her şey aslında iyi olarak doğar” der J. J. Rousseau, *Emil*‘in başlangıcında. İyi ve zayıf. Çocuk, doğuştan zayıf ve biçimlendirilmeye muhtaç olduğuna göre, sonradan alacağı eğitim büyük önem taşır. “Görülüyor ki insan, çocuk olarak başlamasıydı, beşer ırkı mahvolurdu” diye devam eder Rousseau ve toplum projesini ifade etmek için bir minyatür örnek üzerinde, Emil’in şahsında anlatır derdini. Pek çok çağdaşı ve fikirdaşı gibi Rousseau da çocukluğun ne menem bir şey olduğu ve nerede son bulduğu sorusundan ziyade, çocuğa verilecek eğitimin nasıl olması gerektiği sorusuyla haşır neşirdir. Rousseau’nun projesindeki çocukluk anlayışı, İbn Haldun’un toplumlar ve devletler için çizdiği döngüsel şemada olduğu gibi, esas itibariyle bir safhadır safhalar arasında. Onu başka safhalar takip eder. Oysa çocukluğu başka şekillerde görmek de mümkün; ya da şöyle demeli: Belki de tanımlanabilir, hudutları belirgin bir safha değildir çocukluk. Belki de Rousseau’nun zannettiğinden ya da zannetmek istediğinden çok daha yakın akrabadır gececil ve kötücül olanla.

Lewis Carroll, küçük kız çocuklarının fotoğraflarını çekmeyi severdi. Bu amaçla alışverişler yapar, onları belli kılıklara sokar ve görüntülerdi. Bilhassa dokuz yaşındaki Gertrude’a kanepenin üzerinde uyuyormuşçasına pozlar verdirirdi. Rousseau’nun görmek istediği iyilik ve zayıflığı görüntüleyebilirdi böylece. Ama bunun yanı sıra, Rousseau’nun kendi Emil’ine kondurmadığı, asla yakıştıramadığı bir karanlığı da işin içine sokarak.

Lewis Carroll’un 1876 tarihli fotoğrafında her an gözünü açıp kendisini seyredeni enseleyecekmiş gibi durur küçük Gertrude. Zayıf, küçük, kırılgan ve masumdur. Ama aynı zamanda bunların hepsinin birden reddiyesini barındırır. Dilediği an gözlerini açıp, kendisini seyredeni ayıplayabilir. Canı çektiğinde masumiyetinden sıyrılıp, şeytani bir tebessüme bürünebilir; sonra yeniden, eğer istiyorsa, masumiyete dönüş yapabilir. Tekin değildir. Tehlikelidir. Çocukların yeni geldikleri varsayılan cennetin ruhani ikliminden ziyade, dünyevi âlemin tenselliğine yakın ve yatkındır. Bu fotoğrafın arka kapısından çıkarsanız eğer, Nabokov’un *Lolita*‘sına kestirmeden ulaşabilirsiniz. Oradan da bir adım daha atıp, Michel Tournier’nin *Meteorlar*‘ına.

Türk edebiyatı, aynen Türk demokrasisi gibi belli kimlikleri belli kimliklerden daha çok kayırıp gözettiğinden midir bilinmez, çok fazla sayıda ve

değişik, çelişik kişiliklerde çocuğa rastlamazsınız ortalıkta. Arada gözünüze ilişen az sayıda çocuk da, ekseriya Rousseau'vari bir ruh ikliminde hareket ederler. Bunun dışında en sık nükseden tema, "kötü geçmiş çocukluk"tur. Benim kuşağımın bol bol okuduğu çocuk kitaplarının da en gözde temasıydı bu. Ve bugün, bilhassa muhafazakâr-İslamcı edebiyatta geçer akçedir. İyi çocukların başına kötü şeyler gelir. Oysa Lewis Carroll'un çektiği fotoğraflarda ve Nabokov'un *Lolita*'sında ve Michel Tournier'nin *Meteorlar*'ında, ne Gertrude, ne Lolita, ne de ikizler, böylesine som bir masumiyet içindedir. Onları takip ederken çocukluğun nerede başlayıp nerede bittiğini kestiremez, ne menem bir şey olduğunu, nasıl sıfatlandırılması gerektiğini bilemez ve tüm bunlardan ötürü, hafiften tedirgin olursunuz. Masumiyet ve şeytanilik, iyilik ve erdemsizlik, çocukluk ve yetişkinlik birbirinin içine girer, birbirini allak bullak eder. Bize gelince, kendi çocukluğumuz bu hercümercin veballerinden arınamamışken, romanlarımızda, hikâyelerimizde, senaryolarımızda, tiyatro oyunlarımızda canlandırdığımız çocuk karakterleri böylesi bir karmaşadan mümkün mertebe uzak tutmaktaki ısrar niye?

İstanbul

SEÇİM ERTESİ “İSLAM VE KADIN”

Amerika’da ikinci dalga kadın hareketi, gerek kişisel hayatları dönüştürmek, gerekse hukuki ve yapısal ayrımcılığı sorgulamak açısından büyük kazanımlar elde etti bugüne değin. Hareketin bir başka önemli niteliği ilgi alanını sadece “içsel” meselelerle sınırlı tutmayarak, dünyanın farklı farklı ülkelerinde yaşayan kadınların karşılaştıkları sorunları da siyasi gündeminin baş sıralarında tutmayı başarması oldu. Ne var ki, başka açılardan son derece geniş perspektifli olabilen ve hem teoride hem toplumsal hareketlilikte heterojenliğini samimiyetle geliştirebilen Amerikan kadın hareketinin hâlâ ve ısrarla önyargıyla yaklaştığı temel bir mesele var: “İslam ve kadın”. Bu iki kelime yan yana geldiğinde, derinlere kök salmış önyargılar aniden çıkıveriyor su yüzüne. Türkiye’deki seçimler aynı kalıbın tekrarına vesile olacağa benziyor bir kez daha. İdeolojik yelpazenin farklı farklı köşelerinde mevzilenen kadın aktivist ya da akademisyenlerden hep aynı soruyu işitiyorum bugünlerde: “İslamcıların başa gelmesi kadınlar açısından neleri değiştirecek?” Konuşma ilerledikçe, bir de bakıyorum ki soruyu soran kişi, tarihsel ya da coğrafi farklılıkları tamamen göz ardı ederek, kuşatıcı-boğucu bir genelleme yapıvermiş. Bir de bakıyorum ki ülkeler ülkelere, kelimeler kelimelere karışmış. Türkiye’den söz ederken ya Bahreyn ya Fas ama muhakkak Cezayir ve illaki Afganistan giriyor devreye. Keza AKP’nin yükselişini anlamak üzere yapılan saptamaların arasına, Hamas’ın yoksul kesimlerden gördüğü desteğe dair analizler karışıveriyor. Temel ölçüt, “Batı” ve “Batı-dışı” olmayagörsün bir kere, bütün Müslüman ülkeler üç aşağı beş yukarı aynılaşıyor. Türkiye ile Bahreyn arasındaki farklılıkları takip edemeyenlere, Türkiye’nin geçirdiği farklı evreleri anlatmak daha da zorlaşıyor. Bu önyargıyla yaklaşıldığında İslam bir çimento kalıbı âdeta. Nereye dökülürse dökülsün alabildiğine sabit kalıplar çıkarıveriyor ortaya. Kalıbı parçalayabilmek için soruyu parçalama gereği duyuyorum ben de: “Hangi dönemdeki, hangi mekândaki, hangi İslami oluşumlardır sözünü ettiğiniz? Ve tabii hangi kadınlar açısından?”

“İslam ve kadın”, ilk bakışta akla yatkın ya da göze cazip görünse de aslında son derece yanıltıcı olabilecek bir başlık. Bu başlığı böylesine rahat biçimde kullanmayı sürdürdüğümüz müddetçe tarihsel dönüşümleri, coğrafi farklılıkları, sınıfsal kopuklukları ya da kültürel başkalaşımları takip etmemize imkân yok. Üzücü olan, düşündürücü olan, böylesine yutucu, kuşatıcı genellemelerin sadece Batı‘da değil, Türkiye’de de hayli alıcı bulduğunu, bulabildiğini gözlemlemek. “İslam ve kadın” başlığını tek ve mutlak bir biçimde

okumak, sadece konuya önyargılarla yaklaşan gayrimüslim camianın değil, kendi benimsediği İslam anlayışını her şeyin önüne geçirmeye çalışan kimi çevrelerin de işine gelmişe benziyor. Sonuçta klişelerimizi çarpıştırıp duruyoruz.

Batı‘da ikinci dalga kadın hareketinin en önemli kazanımlarından birisi, tarihin yeniden ve yeniden yazılabileceğini göstermekti gerek akademi içi gerekse akademi dışı çevrelere. Tarihin kenarlardan da yazılabileceğini, marjinal yahut önemsiz addedilen özneler açısından da yorumlanabileceğini göstererek. Mesela Rönesans diye adlandırılan dönem, alt sınıftan kadınlar açısından bakıldığında meseleye gerçekten bir “yeniden doğuş” anlamına mı geliyordu? Kaybolan, sesine kulak verilmeyen, kenarlara itilen, sıradan ve basit, önemsiz ya da yok sayılanlar açısından yazmaya kalktığımızda nasıl bir tarih birikimi çıkacaktı ortaya? Mesela diyelim ki feodal lordu merkeze alan tarihsel anlatının, aynı bölgede yaşayan cahil değirmenci açısından nasıl zuhur etmiş olabileceğini anlamaya çalıştığımız ve sonra bir adım daha atıp bir de o cahil değirmencinin karısı açısından ne anlam ifade ettiğine baktığımız ve bunu bir ilke haline getirdiğimiz takdirde, egemen tarih anlayışının dönemselleştirme ve kavramsallaştırma ölçütlerine eskisi gibi sadık kalabilecek miydik gene de? Türkiye’de kendi tarihimizi böylesi bir gözle okuyup yorumlamakta pek fazla yol kat etmiş değiliz ne yazık ki. Oysa benzer soruları “İslam ve kadın” başlığına uygulayabildiğimizde şaşırtıcı bir çeşitlilikle karşılaşacağız belki de. Mesela, Osmanlı İmparatorluğu boyunca çeşitli tarikat yapılarında kadınlar nasıl konumlanmışlardı? Ya da İslam mistisizminin Tanrı‘nın Celal yüzünden ziyade Cemal yüzünü öne çıkarması birebir kadınlar açısından ne tür açılımlar sağladı, sağlayabildi? Az sayıda da olsa son derece önemli çalışmalar da var adım adım ilerleyen. Suraiya Faroqhi, Madeline Zilfi, Leslie Pierce gibi araştırmacıların çalışmaları kadınların açtığı boşanma davalarına, yürüttükleri ticaret ilişkilerine, haremdeki yapılanmaya ama en önemlisi “sıradan” kadınların gündelik hayatına ışık tutuyor. Cemal Kafadar’ın gün ışığına çıkardığı Asiye Hatun’un mektupları, kafamızdaki pasif tarikat ehli kadın modelinin hayli dışına çıkıyor. Ya da Margaret Smith’in kaleminden okuduğumuz Rabia, klişelerle yüklü filmdeki versiyonundan çok daha derin ve radikal bir portre sunuyor.

Osmanlı İmparatorluğu’nun farklı farklı özneler açısından nasıl yaşanmış olabileceğine dair halihazırda çok çok az çalışma var elimizde. Oysa bugünkü dinamikleri değerlendirmekteki basiretsizliğimizin önemli bir sebebi tarihe dair cehaletimiz, yani talihsiz tarihsizliğimiz. Geçmişteki çeşitliliklerin ayırdında olmamamız, bugünkü açılımları gözardı etmemizi kolaylaştırıyor. Türkiye’de mikrotarihçilik ve kadın tarihçiliği alanında yapılan çalışmalar çoğaldıkça,

geçmişin sandığımız, sanmak istediğimiz gibi yekpare olmadığını görmek durumunda kalacağız. O zaman, “İslam ve kadın” gibi alabildiğine karmaşık ve dinamik bir konuyu aydınlatmaktan ziyade genellemeler içinde boğmaya yarayan bir başlığı kullanmaktan da mümkün mertebe kaçınabiliriz belki de.

Michigan

NARSİSTLERİN AŞKI

Erkeğin narsisti âşık olmayagörsün ince ince incitir zedeler sevdiğini, yemeğine zehir karıştırır gibi. Aşkla, alkolle, meyveyle, şekerle damıtılmış ağulu kokteyller ısmarlar sevdiğine. Sevgili ya da eş, hangisi ise duruma göre, bilmeden, hissetmeden, her gün biraz biraz alır bu zehirden. Usulca olur tükenişi, sinsice gerçekleşir kişiliğinin ölümü. Her gün biraz daha kaybeder gücünden, tahayyülünden, gerçekleştirmek istediklerinden. Sevgili ya da eş bilmez ki erkeğin narsisti içine alır, usulca kurutur kadınını. Kendine bağımlı kılarak yapar bunu. Kendine danışılmadan yapılan her şeyi eleştirir. Bağımsızlığı sevmez. Ne var ki bağımsızlığı sevmediğini açlıkça dile getirmez. Tam tersine, “elbette” diye gürler “elbette kadınımı bağımsız isterim ben. Kendi ayakları üzerinde dursun, vurdu mu inletsin, çatır çatır!” Ne var ki pratikte, gündelik yaşamın rutininde ve iki kişilik hayatların mahremiyetinde, birden tersine döner pusula. Erkeğin narsisti lafa gelince bağımsız kadın isterken, pratikte hamur gibi alıp şekillendirdiği bir eş ister. Hamur parçası dillenirse, hele hele ona karşı gelip başına buyruk hareket etmeye kalkışırsa, erkeğin narsisti sindiremez bu durumu, asabileşir. Anında tepki verir. Ama tepkisi de tıpkı hisleri gibi dolaylı ve maskelidir. Başka şeyleri bahane edip kavga eder, oysa tek derdi iktidarının tanınmamasıdır.

Kadının narsisti âşık olmayagörsün ince ince incitir zedeler sevdiğini, yemeğine zehir karıştırır gibi. Aşka, şekere, tarçına bulanmış ince kıyım zehirler ikram eder sofrada. Hiçbir lafını doğrudan doğruya söylemez, hep bir dolaylılık vardır üslubunda. Açıklamalardan çok imalarla konuşur, soru sormaktan ziyade ağız aramaya alışkındır. Kadının narsisti yatırımcıdır, uzun vadeli düşünür, spontanlıktan kaçınır ve risk almayı sevmez. Tartmadığı işe girmez, kendi çıkarına uygun görmediği erkeğe pas vermez. Kadının narsisti arşivcidir. Muhakkak biriktirir. Reçelcidir, turşucudur, kavanozcudur; meseleleri türlerine göre ayırıp, sirkeleşene kadar bekletir ruhunun kavanozlarında, hafızasının güneş görmemiş kuytularında. Sonra, mesela bir hadisenin üzerinden beş ay ya da iki sene geçmiş olsun, o pat diye açar bir kavanozu, masaya getirir o eski meseleyi, meğer hiç unutmamış, meğer bunca zaman bu anı beklemiş, meğer pusuya yatmış bir av hayvanı gibiymiş, meğer daha nice nice kavanozları varmış kişiliğinin kilerinde, dizili öyle mutsuz mutsuz raflara.

Birini sevdiğinize karar verdiniz diyelim, o noktadan itibaren akan sular duruyor, bir dokunulmazlık, bir haklar ve tacizler silsilesi ediniveriyorsunuz

kendi gözünüzde. Maşuk fethedilecek bir kaleye, yaşam da o kalenin etrafında kazılacak siperlere, dehlizlere dönüşüyor. Mevcut köklü çiftler arasında da farklı değil kalıplar. Kuşatma üzerine kurulu ilişkiler, kuşatmanın esaret, esaretin mülkiyetle el ele gittiğini bilmezden gelerek. Durumdan memnun olan nice kadın tanıyorum, ilk bakışta şöyle okumuş, böyle akıllı, öyle kendine yeten nice kadın, ne gariptir ki kuşatıldıkça kendini emin hisseden, bağımlılıktan kuvvet devşiren. Durumdan memnun olan nice erkek tanıyorum, ilk bakışta şöyle açık fikirli, böyle duyarlı, öyle entelektüel, kuşattıkça kendini emin hisseden, başkalarının bağımlılığından kuvvet devşiren. Birbirlerinin gözüne sorgu lambası tutan ilişkiler bunlar. Sevilenin farklı, ayrı kişiliği olduğunu kabullenemeyen, kuşatmaya ele geçirmeye ya elde ya yok ya da elde-yok etmeye dayalı sömürgeci aşklar. İllaki “sen”i “biz” altında ezmeye, berikine dair her şeyi bilmeye, her nevi bilgi kırıntısını ele geçirmeye niyetli. Sevdiğinin hiçbir yanının, hiçbir anının karanlıkta ya da gölgede kalmasına tahammül edemeyen floresan lambası aşklar.

Oysa çirkindir floresan, çünkü çığırtkandır, işgalcidir. Ne bir esrarı vardır ne de adabı. Yekpare, yayılmacı bir fethetme arzusudur. Totaliterdir. Tahakkümperverdir. Floresan aşklar zehirlidir. Kurutur, köreltir, bitirir.

Erkeğin narsisti terk edilmişse felaket! Hele bu şekilde aşktan düşmeyegörsün, hemen bir telaşla herkese duyurur ilişkisinin bittiğini, kendini aklayan berikini suçlayan bir dizi açıklamayla beraber. Stratejik davranır, kime ne söyleyeceğini hesaplar. Açıklar ve beyan eder. Resmi tarih gibidir, ister ki kendi yorumu kalsın ayakta, tutanaklarda, ortalıklarda. İster ki zeval gelmesin kendine, prestijine, erkekliğine. Erkeğin narsisti bir ilişki biter bitmez derhal bir yenisine yönelir. Yalnız kalmaktan ödü patlar. Pohpohlanmadan, hayran olunmadan, bir başka bedenden enerji devşirmeden yaşaması imkânsızdır. O yüzden, vakit yitirmeden bir başka kadın bulur. Mümkün mertebe, bir öncekine nazaran bambaşka kumaştan dokunmuş bir kadın olur bu.

Kadının narsisti terk edilmişse felaket! Hele bu şekilde aşktan düşmeyegörsün, dinlenmeye, anlaşılmaya, onaylanmaya ihtiyaç duyar hemen. Başlar anlatmaya, ona buna, karşısına çıkana, yakın bulduğuna. Seçici davranmaz, aslolan konuşmak ve anlatmak ve aklanmaktır. Gevezeleşir, obsesifleşir, kindarlaşır. Yalnız kaldığında sık sık kilerine gider, tüm kavanozlarını elden geçirir, parlatır, açar, kapatır, asla unutmaz ve unutturmaz. Kafasında hayali intikam sahneleri tasarlar. Hep güzel ve bakımlı ve arzulanılasıdır bu sahnelerde. Kendini parlattıkça parlatır, cilalı bir elma gibi

uzak doğallıktan, sahicilikten. Aklı ve rüyaları hâlâ eski sevgiliyi ya da eşi cezalandırmakla meşgul olduğundan, hemencecik yönelmez bir başka erkeğe. Kalabildiği kadar kalır post-ilişki (ilişki sonrası) aşamada, kavanozları arasında.

Kadın ya da erkek pek fark etmez, narsist âşık olmayagörsün, pahalı ışıltılı ama aslında içten içe sevmediği bir oyuncak bulmuş hırçın ve hırslı bir çocuk gibi alır kurcalar, bozar parçalar oyun nesnesini, muhakkak yok eder berikini.

Arizona

KAHVE FALI

Mekân ne kadar özenle seçilmiş ya da modern döşenmiş, bireyler ne kadar kadrince muktedir veya eleştirel aklın temsilcisi konumunda olursa olsun, hani neredeyse hiç şaşmaz, uzun, katmerli, yılankavi sohbet ve afiyet akşamlarının, kolektif yemeklerin, entelektüel sohbetlerin illaki bir yerinde, hani eninde sonunda, çıkar kahve fincanları ortaya, içilir kahveler, niyet edilir, agnostikmiş imanlıymış fark etmez, birden anlamını yitiriverir terminoloji, birden herkes eşitlenir inanç noktasında, soğurken fincanlar ortam da, sohbet de usuldan değişir, telvenin akışı kadar ağır aksak bir tempoyla. Daha az evvel nice kallavi konularda dem vurabilen, toplumsal düzeni, olmayan nizamı, statükoyu ve açılımlarını elinde neşter, dilinde acımtırak bir tat, soğukkanlılıkla kesip biçen aydınlar, aydın insanlar birer birer yalnızlıklarının farkına varmaya başlayıp, büzülürler kendi koltuklarında. Birdenbire çözümlenebilecek, analiz edilecek, akılcı önermelerle irdelenebilecek bir yapı olmaktan çıkıverir kâinat dediğin. Kudretten hadde, bilgiden sezgiye, muktedirlikten müteredditliğe geçiş anıdır bu. Daha az evvel dünyayı değiştirmekten bahsetmiş olabilirsin ama mademki fal anı yaklaşmaktadır, birden kendiliğinden, esas kâinatın seni nasıl değiştireceğini fark edersin, hayatın tekinsizliğini, bilinmeyeni ve belki de hiç bilinemeyecek olanları düşünürken yakalarsın kendini, mistisizme açılan pencerenin önünde soluklanırsın içinde dırdır eden mantık beyin sesine inat.

Entelektüel formasyonunun lügatinde kader kelimesine yer olmayanların kadere inanmaya en çok yaklaştıkları, belki de başladıkları andır kahve falına bakılma vakti. Akılcı, yere sağlam basan, aydınlanmacı bilinçli öznenin, öznelikten de, bilincin güzergâhından da uzaklaşmaya başladığı andır. Bilmem ki neyim, ne kadarı benim ellerimde, yani ne kadarı bana ait benim hayatımın… Alametler nasıl toplanır nerelerden, işaretler, kerametler?.. Daha az evvel koca bir toplumun akıbetine yön verebilecek, meğerki zaman zaman hükmedebilecek kudrette ve yetenekte olanların kendi hayatları karşısındaki aczlerini, çocuksu şaşkınlıklarını hissettikleri andır kahve falı bakılma zamanı. Açılır fincan. Soğumuştur yeterince. Bir sessizlik. Bir saygılı bekleyiş fincanı ve kelimelerin tılsımını elinde tutan muhterem zata.

Türk aydınının muazzam sentezidir kahve falı, düşünmeden yapılan birçok adım gibi hesap kitaptan uzaktır, sahicidir, samimidir. Sırtını akışkan bir geleneğe yasladığı için sırtını akışkan geleneklere yaslayamayan bir toplumda, başka birçok şeyin aksine oturmuş kendi kendini hazmedebilmiş bir sentez.

Sanmam ki başka başka ülkelerde böyle sahneler olası olsun. Dünyanın kaç yerinde tanımı ve duruşu gereği aklı ve akılcı çözümlemeleri öne çıkaran okumuş seçilmiş aydın zümre, egosundan böylesine hızla sıyrılarak, bir çocuk gibi kendisi hakkındaki kararların kendisi dışındaki mekanizmalar tarafından alınmakta oluşuna teslimiyet göstererek, ego dışına, akıl dışına, ben dışına kaya kaya en nihayetinde neredeyse mistik bir düzlemde durmayı böylesine itirazsız kendiliğinden bile isteye kabul ve idrak edebilir ki… Bir İngiliz entelektüeli için, rasyonalist, iyi eğitimli, hele hele sol damardan beslenmiş biriyse mesela, tamamı analitik eleştirel konuşmalar ve yorumlarla örülü nezih bir akşamın sonunda masaya bir zar atmak ya da bir tavuğun kanatlarını yolmak suretiyle ve çıkacak şekillerden ya da sayılardan hareketle falına bakma baktırma ihtiyacı duymak pek de tasavvur edilesi bir şey olmasa gerek. Bir Alman eleştirmen ya da Amerikalı akademisyen için de düşünemiyorum bu sahneyi. Sen tut saatlerce eleştir memleketinin dış politikasını, sistemi vur yerden yere, insanların akıl almaz eğilimlerini irdele, sonra da akıl dışı bir mola ver, otur yüreğin ağzında heyecan içinde bir kahve fincanı etrafında bekle. Bekle ki neyse halin çıksın falın.

Kahve falı deyip geçme. Zannımca kendisi mühim bir role sahiptir toplumsal ve bireysel sergüzeştimizde. Türk aydınının muazzam çelişkisi ve potansiyeli, kudreti ve korkuları kahve fincanında saklıdır. Kültürü akışkan ve esnek, katmanlı ve komplekssiz kılmayı sağlayacak çözüm önerileri de kim bilir kahve falı ile fal öncesi rasyonalitemizi harmanlayabilen o muazzam kimyada barınmaktadır.

İstanbul

VATAN-DAŞLAR, RUH-DAŞLAR, FİŞ-DAŞLAR

Bacak kadar çocuklara simsiyah önlükler giydirip her sabah tek sıra and içiren, kimse pencerelerden dışarı bakamasın diye sınıf pencerelerini külrengine boyayan, yaratıcılıktan ziyade ezberciliği, bireyselleşmeden ziyade sürüleşmeyi, eleştirel düşünceden ziyade sorgusuz sualsiz itaati belleten ve sistematik dayak içeren Türk eğitim sistemi okuma yazmayı "fiş"lerle öğretmişti hepimize. Her öğrencinin küçük, kişisel fişleri vardı, bir de sınıf tahtasında asılı devasa fişler. O devasa fişlere baka baka her çocuk kendi minik fişlerine çekidüzen verirdi. Sonra okurduk hep bir ağızdan: TUT-ALİ-TO-PU-TUT… YA-KA-LA-A-Lİ-YA-KA-LA…" İçimize, hücrelerimize sinmiş. "Fiş" demek "emir kipi" demek toplumsal bilinçaltımızda. "Fiş" demek yakalanacak birileri, tutulacak bir hedef var bir yerlerde demek. Şartlanmışız, bekliyoruz tetikte. Karatahtadan gelen emir kipini duyar duymaz, biz de pürnizam cici cici oturduğumuz sıralarda kendi minik fişlerimize çekidüzen vereceğiz. Sağım solum, önüm arkam düşman dolu öğretmenim. İlerde, iki sıra önümde sol görüşlü bir öğrenci var, dili kürek kadar, sorguluyor sistemi, YÖK'ü protesto ediyormuş, duydum, kan revan yediği coplara rağmen kafasına kafasına, düşünemesin, aptal olsun diye coplar hep kafayı hedef alır, ama hâlâ utanmadan düşünüyor öğretmenim, TUT-A-Lİ-TUT. İki sıra arkamda türbanlı bir kız öğrenci, hem okumak, eğitim ve meslek sahibi olmak hem de türban takmak istiyormuş öğretmenim, ikisini birden aynı anda, TUT-A-Lİ-TUT.

Üç sıra önümde bir Ermeni oturuyor, demek hâlâ Ermeniler kalmış bu memlekette, valla doğrusu bi şey yaptığını görmedim; ama Ermeni asıllı olması başlı başına kabahat değil mi öğretmenim, TUT-A-Lİ-TUT. Arka sıralarda oturan şu kadın feministmiş öğretmenim, memnun değilmiş toplumsal, kültürel ve kurumsal düzeyde tıkır tıkır işleyen ataerkillikten, cinsiyetçilikten, Güldünya isimli bir kadın öldürüldü diye tepki duyuyormuş, ona ne oluyorsa, TUT-A-Lİ-TUT.

En öndeki öğrenci yazar mı, şair mi, kalem ehli imiş öğretmenim, hayal kurabilmek istiyormuş, kursun kurmasına da kendine saklasın hayallerini, yok illaki yazacak, kaleme alacak, hayalleri sakıncalı, TUT-A-Lİ-TUT. Bir de şuradaki akademisyeni gözüm tutmuyor öğretmenim, entelektüel, toplum yukardan aşağıya değil aşağıdan yukarıya akmalı, tepeden inme kurallarla değil sivil toplumda harekete geçen kişisel ve kolektif dinamiklerle yenilenmeli, değişmeli, demokratikleşmeli diyormuş öğretmenim, TUT-A-Lİ-TUT…

Hepsini yakaladım tuttum öğretmenim, fişlerime yazdım teker teker isimlerini, cisimlerini. Ama hâlâ varlar. Ne kadar çoklar. Neyse ki çok olduklarının farkında değiller. Çünkü birbirlerini dinlemekten acizler. Olanca güçlerini birbirlerini didiklemeye ayırmaktalar öğretmenim. Sol görüşlü öğrenci türbanlı kızla, sağ görüşlü gazeteci bir feminist kadınla hiçbir ortak noktası olamayacağına körü körüne inanmış, birbirlerini karalamakla meşguller. Ben bunları tutmasam da olur öğretmenim. Nasıl olsa birbirlerine dil uzatmaktan fırsat bulup da ortak noktalarını, ezilmişlik paydalarını konuşmaya, o ortak payda üzerinde yükselerek sistemi beraberce dönüştürmeye, demokratikleştirmeye ve sadece vatan-daş değil, aynı zamanda fiş-daş da olduklarını görmeye zaman bulamayacaklar.

BI-RAK-A-Lİ-BI-RAK… TUT-MA-SAN-DA-O-LUR…

Arizona

BERLİN VE İSTANBUL

Hani kimisi televizyon karşısında çekirdek çitler büyük bir rahatlıkla ve su gibi kolaylıkla, ayaklarını uzatıp sehpaya, hani neredeyse içgüdüsel, öylesine doğal; kimisi aynı gayretsiz gayretkeşlikle güneşli bir pazar günü sahil kenarında külahta dondurma yiye yiye yürür gider. İşte ben de benzer bir kolaylıkla bavul toplar, bavul açar, bavulda yaşarım. Ofisimde bir bavul duvara dayanmış; çalışma odamda, masanın altında bir el çantası yarım yamalak açılmış, kitaplarımın kalemlerimin bazısı bir ülkede bazısı başka bir ülkede kalmış, asla bir kütüphaneyi bir arada tutmayı başaramadan, her an gitmeye hazır ve nazır, senenin bir yarısı Amerika'da bir yarısı yaşlı kıtada. Daimi göçebelik demek süregiden bir tamamlanmamışlık duygusu demek. Nam-ı diğer eksiklik duygusu. Tamamlanmışlıktan yeğdir ama, ne de olsa tamama ermek hayatın ve yazının düşmanı. Nice yazar vardır ki ezkaza düzeni bozulsa, evinden ayrılsa, dengesi sarsılsa yazamaz; bense tam tersi, düzen içinde yazamıyorum galiba. Aslında kendimden kaçtığımı söylemişti zaman zaman kapısını aşındırdığım bir falcı. İstanbul'un en eski Yahudi semtinde, iki göz bir kapıcı dairesinde barınan, dal gibi kuru bir kadın. "Yanılıyorsunuz, aslında kendimi kovalıyorum" diyebilmek isterdim cevaben. Diyemedim.

Sonuçta, falcı kadın ne derse desin, bu ay da düştüm yollara yollara; havaalanları, tren garları, otobüs istasyonları benim için doğal var olma mekânları. Berlin Yüksek Bilimler Enstitüsü Wissenschafskolleg'in davetlisi olarak bu ayı Berlin'de geçirdim, daha doğrusu Berlin ile İstanbul arasında mekik dokuyarak. Ne var ki kendinden ve geçmişinden kaçmak için olabilecek en yanlış şehirmiş Berlin; zira ancak varınca ve içinde bulununca anladım ki, Berlin demek evvela hafıza demek.

Gitmeden evvel şehre dair bilgilerimin ateşleyicisi Walter Benjamin'in yazılarıydı. Paris'te sürgünde yazarken uzaktan özlemle, sitemle ve hüzünle yazmıştı Benjamin Berlin'i ve o şehirde bir vakitler yaşayan kendini. Berlin'i hatırlamak demek çember içre çember çizmek, hafıza içinde hafıza aramak demek. Geçmişin geçip gittiğine inanan biri varsa Berlin'i görmeli. Kulaklarımda tekrar eden bir zikir: Bektaşi'nin dediği gibi, "Dem bu demdir, dem bu dem". Geçmiş dediğin şu anın içinde soluk alıp verir, bugünde barınır ve saklanır. Ama herhalde dünya üzerinde pek az şehir geçmişiyle değil yüzleşmek, geçmişiyle yüz yüze yaşamaya Berlin kadar hazır ve razı olabilir.

Kaldığım merkezin yanındaki tren istasyonunda, ne olduklarını bilmiyorsanız eğer ilk bakışta hemen idrak edemeyeceğiniz levhalar çakılmış. Üzerlerinde tek tek yazıyor, hangi tarihte o tren istasyonundan kaç vagon dolusu Yahudi ve Çingene'nin hangi kamplara gönderildiği. Bir sokağı dönüyorsunuz, karşınıza çıkan malikânede filanca yazar ya da falanca dans sanatçısı yaşamış, evlerin üzerlerinde irice levhalar, özenle anlatılmış. Yürümeye devam, karşıma çıkan meydandaki katedral yarı yarıya bombalanmış, yıkılmış haliyle duruyor. İkinci Dünya Savaşı'nda nasıl yara almışsa aynen öyle muhafaza edilmiş; gelecek nesiller unutmasın, unutamasın diye. Akşamüzeri davetli gittiğim bir binanın girişinde kaldırım taşlarından iki tanesi diğerlerinden farklı olarak altın renginde. Ne olduğunu sorduğumda "ah, onlar mı" diyorlar. "Vaktiyle bu evden yaka paça polis zoruyla çıkartılan filanca Yahudi ailesinin fertlerinin isimleri kazılı o tuğlaların üzerlerinde." Taşındığınız ev, üzerine bastığınız kaldırım taşı, yanından geçip gittiğiniz ağaç, her şey bu kentsel arşivin bir parçası. Her yerde ibareler var: "Burada elli sene evvel… bu noktada seksen sene evvel… bu meydanda üç yüz sene evvel…" Berlin'de yaşamak demek, ruhlarla yaşamak demek.

İstanbul'da yaşamak ise mezarları ve mezarlıkları görmezden gelerek yaşamak demek. Yanlarından hızlıca geçip giderek. Ruhları yok sayarak.

Oysa ilk bakışta Berlin ve İstanbul arasındaki benzerlikler öylesine fazla ki neredeyse kardeş şehir olsalar yeridir. En azından ikisi de "şehir içinde şehir", ikisi de bölünmüşlük ve çok-katmanlılık nedir bilir ve tabii her ikisinde de dönerci dükkânlarının önünde uzun kuyruklar bulmak mümkün. Ama işte bir husus var ki tam da orada bitiveriyor benzerlikler, ayrışıyor şehirler. Berlin bir hafıza şehri, bilinçli ve kasıtlı hafıza. İstanbul ise unutkanlık şehri, kazara ve kastedilmemiş unutkanlıkların şehri.

İstanbul her şeyden evvel hafızaya direnmek, unutmak ve unutturmak demek bizler için. Üzerinde yaşadığımız sokakların isimlerini dahi bilmiyor, araştırmıyor, merak etmiyoruz. Geçmiş geçip gitmiş bir evre gözümüzde, mümkün mertebe onunla karşılaşmak istemiyoruz. Eğer olur da geçmişten kalma bir anıttan ya da binadan memnun isek, onu bugünün bir parçası kılabildiğimiz için seviyoruz. Aksi takdirde ehemmiyeti yok gözümüzde. Bombalanmış binaları Berlinliler olduğu gibi yarasıyla muhafaza eder, İstanbullular ise bir an evvel yıkıp yerine alışveriş merkezleri inşa eder.

Kültür ve sanatla iştigal etmek, bir enkazın üzerinde usul usul, adım adım

yürümeye benzer demişti Benjamin. Yürürsünüz dikkatlice, kulak verirsiniz yerden gelen seslere, acaba hâlâ o enkazın altında bir yerlerde soluk alıp veren birileri ya da bir şeyler var mı diye. Olur da duyarsanız bir ses, taşları tuğlaları kaldırırsınız olanca kuvvetinizle, altından çekip çıkartabilmek için hâlâ yaşıyor olanı. Ne gariptir ki Berlin'den ziyade İstanbul'dur yakın olan Benjamin'ın tanımladığı haliyle kültür ve sanat işçiliğine.

Köprüyü geçmek Doğu ve Batı arasında gidip gelmek demek değil, gitmek ve dönmek arasındaki gerilimi günbegün yeniden yaşamak demek. Terk etmek ve dönmek arasında sallanan bir sarkaç. Ancak İstanbul anlayabilir bunu. Ancak kopuşların şehrinde mümkün sarkacın salınımı.

Berlin dönüşü suratımda yılgınlık arıyor falcı kadın, buluyor da muhtemelen. Taşlardan konuşuyoruz bir müddet, taşların hafızasından. Tarihin ve geçmiş zaman hikâyelerinin enkazı üzerinde yürüyoruz adım adım. Aşağıdan bir ses geliyor mu diye kulak kabartarak. Çekip çıkartmak istiyorum yüzeye, bazen eski bir kelime, bazen unutulmaya yüz tutmuş bir hikâye.

"Madem bu kadar sevdalısın bu şehre, neden gidiyorsun ha bire?" diye soruyor falcı kadın ayrılırken. "Geri dönebilmek için" demek istiyorum. "Ben İstanbul'un en çok geri dönmelerini seviyorum, bu şehre tekrar ve tekrar dışardan ve dışarlıklı olarak gelebilmenin ürkütücü güzelliğini." Diyemiyorum.

Berlin-İstanbul

EV KEDİLERİNİ GÖZETLERKEN

8 Mart bu sene beni gafil avladı, hem de en mağrur tarafımdan, çaktırmadan. Ne de olsa pek bir emindim zihnimdeki bazı kategorik ayrımların doğruluğundan. Kimi kadınlar “ev kedisi”dir, yerleşik, evcil, sıcak yuva düşkünü. Ayıptır söylemesi, “kimi” değil “çoğu” kadın böyledir. Geriye kalan kimileri ise “sokak kedisi”dir bir nevi, illaki bir ayağı özgürlükte demirli, yerleşme ve aile içinde mutlu mesut yaşama özürlü, dışarıyı, bilinmeyeni, geleceği keşfetme merakları içerinin sıcağına ağır basan kadınlar… Ne de olsa pek bir emindim benim bu kategorilerden hangisine uyduğumdan. Bunca göçebelik, bunca delilik, bunca seyahat, kök salmayı, yuva kurmayı, senebesene ismimin cismimin harfiyen bilindiği bir semtte, mesela hep aynı apartmanda yaşlanmayı, içine doğduğum kimlikte ölmeyi reddetmek… Yuvarlanan taş yosun tutmazmış. İşleyen demir ise pas. Ne yosun ne pas isterim hayatta diyerek, illaki akmalıyım, illaki gitmeliyim; varmak dahi o kadar umurumda değil, yani ulaşmak, olmak, ermek, yani yükselmek, başarmak, kotarmak, hiçbiri o kadar umurumda değil; aslolan gitmek, gidebilmek, bu bitimsiz yolculuk… Ne de olsa şimdiye değin en somut biçimiyle bir tek Woody Allen’dan duyduğum bir sloganı kendime şiar edinmiştim. “Kimi yazar vardır düzeni bozulmayagörsün panikler, yazamaz; düzensizlikte çalışamaz, üretemez. Bense tam tersine hayatım düzenli olursa yazamam.”

Amenna! Aynen böyleydi, aynen böyle hâlâ. İllaki kaos olacak. Kan kardeşim kaos, vaktiyle kestik parmaklarımızı karşılıklı, karıştırdık kanlarımızı. Ebedi dostum. İllaki belirsizlik, anksiyete, için içini yiyecek, en yakınındakiler de seninle beraber kafayı. Sessizlikte bile yazamam ben, değil düzenli bir ortamda. İki sayfa ofiste yazdım diyelim, aklıma esti hop iki sayfa kütüphanede, derken iki sayfa bir kafede, iki sayfa sevgilimin evinde… Ben göçebe, metinler göçebe. Başladığı yerde biten romanım mı var? Kim korkar kaostan?

Ama işte usuldan, yavaştan hiç bilmediğim bir başka ses tırmalıyor kulaklarımı bugünlerde. Hiçbir zaman aile içinde yetişmemiş olan ben, şimdi aile kuramamaktan korkuyorum galiba. Yerleşememe korkusu. Çocuk doğuramama korkusu. Treni kaçırma korkusu… Hani hep o burun kıvırdığım, asla sapmadığım, muhtemelen şimdi de sapmayı istemediğim o öteki yol. Kadınlığın öbür yolu, malum yolu, anayolu. Böyle olmayı istediğimden değil, ama ya isteyemez olursam günün birinde? Seçeneğin varken seçmemek kolay, ama ya seçeneklerin ortadan kalkınca, ya o zaman? Eş-anne-düzenli olmayı

seçmemek ayrı bir şey, seçememek ayrı. Hoppala! Ne oldu da ben otuz üç yaşımda birdenbire, bayram değil seyran değil, o yolu düşünürken yakaladım kendimi? Sokaklarda gizlice, varillerin üstünde, uzatıyorum başımı pencerelerin kenarlarından, merak bu ya, gizlice gözetliyorum ev kedilerinin hayatını. Belki de zannettiğim kadar, yani göründükleri kadar mutsuz ve sıkıcı değillerdir. Olabilir mi? Merak ki en çok yakışan ve en çok yanıltandır bizi. Nereden çıktı bu merak, bu gıpta şimdi?..

Sonra öteki ses gürlüyor içimde. Şimdi sen seni kemiren ve kahreden ama aynı zamanda besleyen, zenginleştiren ve bir Şaman gibi dirilten bu göçebelik olmadan yazabileceğini mi zannediyorsun? Şimdi sen monotonluktan ilham, düzenden güç alan ebedi bir tekerrür çarkına mı kendini kaptırmak istiyorsun? Ev kedisi olursan zihnin, hayal gücün, dilin, kabiliyetin ve üretkenliğin daralmaz mı zannediyorsun? Görmüyor musun böyle başlar insan kurumaya, damla damla! Kaç, uzaklaş bu tuzaktan, sakın ola yerleşme, evlenme, anneleşme, eşleşme, normalleşme… sakın ola… peki ya sonra?..

Dedim ya, 8 Mart bu aralar beni gafil avladı. Verecek cevabım, kutlayacak günüm yok bu sene.

İstanbul

DUL KADINLAR VE KUL KADINLAR

Beş yaşındayken sormuşum: “Şafakçım, babalar ne işe yarar?” Şafak Hanım her zamanki duyarlılığıyla pozitif bir şeyler söyleyerek soruyu ötelemeye, kapatmaya çalışmışsa da ben zinhar tatmin olmamışım: “Ne yaparlar yani? Neler yaparlar anlatsana?” Zaman içinde “Babalar ne işe yarar?” sorusunu sormaz olmuşum elbette; sorunun cevabını bulduğumdan değil, böyle sormanın yakışık almadığını fark ettiğimden. Sonra büyüdükçe, bu malum soru da, bir türlü bilemediğim cevabı da tortu tortu kabuk tuttu, kurudu içimde. Ama işte çocukluğumun hiçbir noktasında, ne kendi kendime ne de bir başkasına tutup da, “Anneler ne işe yarar? Neler yaparlar?” diye sormak geçti aklımın ucundan. Kimseye, “Sahi, tek başına çocuk büyüten anneler ne iş yaparlar? Dul anneler ne işe yarar?” diye sormadım, çünkü cevabını biliyor ve görüyordum fazlasıyla. Bilhassa, kimseden hiçbir maddi destek almadan, alamadan; maneviyatta ise destekten ziyade köstek görerek, didiklenerek; iş bulabilmek için yeniden üniversiteye dönüp eğitimini tamamlayan, yani çocuklu bir dul öğrenci haline gelen annelerin ne iş yaptıklarını, velhasıl çalışmadan durmadıklarını biliyor ve görüyordum. Anneme bir müddet “abla” demişim; “Abla gel, gel” pencerenin demirlerinden seslenerek, sabahları erkenden evden çıktığında. Anneme “abla” demişim bir müddet, kafamı karıştırdığı için. Etrafımdaki hiçbir anne onun gibi değildi. Öteki anneler sabahları kalkıp gecelikleriyle salınan, bigudili kafalarıyla sucuk kızartıp çocuklarına süt içiren, sonra birbirlerine gezmeye giden, birbirlerinden yemek tarifleri alan, birbirlerinin fallarına bakan, çekiştiren ve çekiştirilen, televizyon dizilerini yakından takip eden, akşama doğru kocaların eve dönüş saati yaklaşınca evlerine dönüp yemeği ısıtan annelerdi. Anneler böyle olurdu çocukluğumun Ankarası‘nda. Benimki hariç. O olsa olsa “abla” olabilirdi, şartlarımızın bizi zorladığı bir cevvallikle oradan oraya koşturduğuna göre: Sabahın kör saatinde fırla, daha ben henüz uyurken yatakta, erken çıkması lazım, ne de olsa üç araç değiştirmek zorunda, önce iki otobüse, sonra bir dolmuşa binecek, üniversiteyi bitirir bitirmez başladığı öğretmenlik mesleğini icra edeceği o ücra liselere varabilmek için. Dönem 1970’ler, tüm okullar ideolojik bir fay hattında. Sağ sol çatışması doludizgin devam ediyor. Gündelik hayat kutuplaşıyor olanca hızıyla. Hem öğrenciler hem öğretmenler bölünmüşler iki kutup etrafında. Şafak Hanım’ın siyaseti, siyasi görüşü yok mu, var elbette. Ama bir de evde kendisini bekleyen, bakımından tek başına mesul olduğu dört yaşında bir çocuk var. “Dersleri boykot edelim” diyor kimi öğrenciler, “Ders yapmayalım” diyor kimi öğretmenler. Şafak Hanım ders yapmak zorunda, maaşını almak zorunda. 1970’ler ideolojik bölünmelerinin tanımadığı bir boyut

var: kadınların gündelik yaşam siyasetleri. Kallavi kimliklerin ötesinde ve üzerinde bir gerçek var: tek başına bir anne, üst sınıfın rahatlığına sığınamayan ya da korunaklı bir aile mirası bulamayan.

Dolayısıyla akşamları dönerdi böyle tekrar üç vesait değiştirerek, gelirdi yorgun, üzerinde günün yükü. Karanlık çökünce şehre, şehir tacizkâr. “İllaki evlen, başında biri olsun” diyenlere inat, şehrin tacizlerine inat. Devamlı koşturan ve yemek pişirmeyi bilmeyen bu kadın. Akşamları burnumu boynuna yasladığımda, başka anneler gibi kabartma tozu ve üç yumurta akı değil, telaş, Ankara ayazı, egzoz ve irade kokan bu kadın. Daha sonra hariciyeci olarak Dışişleri Bakanlığı‘na giren, bu sefer de oradaki üstü cilalı, altı alabildiğine ataerkil yapılarla mücadele etmek durumunda kalan; ama son tahlilde beni de kendisini de, Ankara’nın kuşatıcı evreninden çekip çıkartan, beraber ülke ülke dolaştığım, bir türlü hiçbir yere tamamen ait olamayarak, “gurbet, göçebe ve gam” kelimelerinin manasına beraber erdiğim, ama bir o kadar bana insanlara, dünyaya ve zatıma hoşça bakmayı öğreten kadın. İsmini kendime soyismi olarak seçtiğim, sevgili Şafak Hanım. “Abla” demişim ona bir müddet. Anneler böyle olmazdı çünkü. Kelimeleri karıştırdıysam da gördüklerimi, gözlemlediklerimi karıştırmadım. Hiçbir zaman “Anneler ne yapar?” diye sormadım bu yüzden. Biliyordum çünkü kaç bin tane iş yaptıklarını? Bilmediğim, bunun benim bilincimde, kişiliğimde yaratacağı farklılıktı takip eden seneler boyunca.

İngilizcedeki “*single mother*” kavramını Türkçeye bir türlü aynı şekilde çeviremiyor ve aynı sosyal rahatlıkla kullanamıyoruz. “Ben bir *single mother* tarafından yetiştirildim” demek Amerika’da nasıl başlı başına bir mesaj ve anlam içeriyorsa, Türkiye’de de o kadar iğreti geliyor kulağa, dile, kültüre. “Tekil anne tarafından yetiştirildim” mi demeli, öyle ya Nuh’un gemisine herkes çift çift geldiğine göre, “tekil” ayırt edici bir sıfat. Yoksa “Tek başına anne, boşanmış da bir daha evlenmemiş anne, ya da dul anne tarafından yetiştirildim…” mi demeli? Bu tanımların hiçbiri aynı tınıya, aynı sosyal manaya sahip değil.

Tınısı mınısı umurumda değil, nasıl tınlarsa tınlasın, öyle soyut bir “anneler günü” değil, alabildiğine somut bir “hem anne, hem baba, hem abla, hem candost olan tekil dul anneler günü“dür kutladığım.

Berlin

SESSİZLİK

Türkiye’de sanatçıyı bekleyen dört kapı vardır. Bu aşamalardan geçer de gene de hayatta kalmayı başarırsanız, müjde, ya erimiş ya ermiş olursunuz en nihayetinde. Aşama bir: Yok sayarak boğma teşebbüsü. Siyasi tarihimizin dağınık tutanakları arasında boğarak öldürme vakaları haylicedir, malum. Muhalefet edeni, çıkıntılık yapanı, oyunu bozanı boğarak susturmak âdettendir. Günümüz Türkiyesi’nde ise insanlar iki şekilde boğulur: Nefessiz kalarak bir, sessizlikle iki. Bir sanatkârı boğmanın en şaşmaz yöntemi, onu ve eserlerini sessizlikle kuşatmaktır. Bir düşünürü düşünemez hale getirmenin en kestirme yolu da keza düşüncelerini eleştirilerle değil, suskunlukla karşılamaktır. Yaz, çiz, yarat ve bekle. Bestele, yönet, üret ve bekle. Ne vakit bir yazara, şaire, sanatkâra sorsanız eseri çıktıktan sonra aldığı eleştirilerin neler olduğunu, benzer cevaplarla karşılaşırsınız. Eleştiri de yorum da daha ziyade okurlardan izleyicilerden gelir edebiyat âleminde. Onun ötesinde bir derin, bir dipsiz sessizlik entelektüellerden. Kayarcasına geçer giderler yanından. Kendilerinin bile bilmediği bir nağme eşliğinde ıslıklar çalarak, havaya, bir belirsiz ufka dikili gözleri, “Görmedim, duymadım, okumadım, saymadım” diye sayıklayarak; ağızları, gözleri, kulakları kapalı üç maymun misali yan yana dizilerek yok sayarlar yok sayabildikleri yere kadar.

Aşama iki: Sessizlikle boğamadığını sözle yıldırma politikası.

Birinci aşamayı yara bere içinde kalarak, ama hâlâ hayatta atlatabilen sanatçıyı ikinci bir aşama bekler. Zira bizde âdettir, sessizlikle boğamadıklarını sözle yıkmayı sever entelijensiya. Başlar saldırılar, vızır vızır eleştiriler, abuk sabuk kondurmalar, aslı astarı olmayan, kimsenin de doğrusunu araştırmaya zahmet etmediği suçlamalar… bir de bakarsınız ki hayret herkes sizi konuşuyor, dünün sessizleri dil otu yemiş, susmak bilmiyor.

Aşama üç: Sessizlikle boğamayıp sözle yıldıramadığını yücelterek öteleme politikası.

Üçüncü aşamada artık dinmiştir tufan, yerini bir kabulsüz kabullenmeye bırakmıştır. Bu aşamaya varan sanatçı/yazar rüştünü olmasa bile, bağışıklık sisteminin dayanıklılığını ispat etmiş demektir. Tebrikler. Bir aşama daha geride kalmıştır. Bundan böyle farklı işleyecektir çarklar. Gerçi gene kimse tarafından sevilmez, ama yok sayılamaz da. Gene hakkında bolca laf üretilir; ama bir

önceki aşamanın hoyrat lafazanlığı kaybolmuştur. Türk entelijensiyası sever de döver de, en güzeli ikisini de aynı anda yapar; küfürler iltifatlara karışır.

Dördüncü aşama: Sessizlikle boğulmayıp sözle yılmamayı başaran, yüceltmek suretiyle ötelenen sanatçının, kendi kendine verdiği zarar, ettiği hıyanet aşaması.

Dördüncü aşamaya kadar sağ salim gelen yazar, artık bir önemli kültürel figürdür bu topraklarda, hatta ve hatta saygın bir mevzidedir entelijensiya arasında. Lakin bunca sene bu kadar bedel ödeye ödeye ilerleyen sanatçının içi sirkeleşmiştir bu noktada. Artık kimsenin onu taşlamasına ihtiyacı yoktur yıkılmak için. En yükseğe vardığı zirve aynı zamanda kendi kendisiyle baş başa kaldığı noktadır. Bundan gayrı başlar içten içe çürüme, su yürümez hayal gücünün damarlarına, katılaşır kuru dallar misali. Bir de bakmışsın boğulmuş nefessiz kalmış sanatçı, katili bizzat kendisi. Dördüncü aşama birinci aşamaya çevrilir. Sistem başarıya ulaşmış, çember tamamlanmış demektir. Bu topraklarda âdettendir, bireysel farklılıklarını korumakta ve eserlerini üretmekte direten sanatçılar kendi kendilerine boğdurulur.

Michigan

KİTABIN ENDİŞESİ

Bit Palas‘ı yazdığım sıralardı. Palas pandıras, canhıraş ve elbette randevusuz görmeye gittiğim kardiyolog, panikle sıraladığım şikâyetlerimi uzun uzun dinleyip, benim kendi kendime yakıştırdığım kapsamlı teşhisleri bir kalemde geçtikten sonra masa başına oturup, ömrü hayatımda daha evvel defalarca gördüğüm ve daha sonra da sık sık göreceğim o iki malum kelimeyi döktürmüştü kâğıda: ANKSİYETE NEVROSA. Bir nevi tıbbi fetva: MESELE: Durduk yerde eli ayağı kesilerek, zangır zangır titremek suretiyle hastalık hastalığına kapılan ve bu suretle yazmakta olduğu romanı tamamlayamayacağını zannederek paniğe kapılan yazara ne lazım gelir? EL CEVAP: Durumu anksiyete nevrosa tarifine uygun düştüğünden ötürü, Xanax’ı vaciptir. Her roman yazma mevsiminde olur olmadık karşıma çıktı bu fetva. Kalp, akciğer, daralan damarlar, mide spazmları, artan migren krizleri, boyun ağrıları, kireçlenme… vb şikâyetler için kapılarını aşındırdığım envai çeşit doktor, ağız birliği etmişçesine her seferinde “anksiyete nevrosa” yazdı kâğıtlara. En sonunda kabul ettim, itaat ettim, el Hak, anladım ki, ne zaman yazmaya koyulsam, endişe daimi yakıtım. Tıpkı terlemek gibi istemsiz, tükürük kadar tabii, bedenim üretiyor bu kimyayı; gözeneklerimden sızıyor endişe, ben farkında olsam da olmasam da. Yazma mevsimi geçene kadar ne gecesi var ne gündüzü, ne amanı var ne desturu, endişe soluyup endişe sayıklıyorum. En yakınlarımı da bu girdaba benimle beraber sürüklemeyi ihkâm etmeyerek. Kitap satır satır yazıldıkça biz siliniyoruz gıdım gıdım. Burunlarından fitil fitil getiriyorum en yakınlarımın, dostluk yahut aşk sütünü.

MESELE: Durumu anksiyete nevrosa tarifine uygun düşen yazarın en yakın çevresindeki talihsizlere ne lazım gelir? EL CEVAP: Tanıklık ettikleri yazma mevsimi boyunca hırpalanmaları işten bile olmadığından, onların da Xanax’ı vaciptir.

Ne vakit bir romanın içinde olsam, küreklere yapışmış hurra, iki ana akıntı var endişe girdabına doğru hızlanan: Birincisi, somut olan, görece bahsetmesi kolay olan. İkincisi en beteri, sebepsiz endişe, çözmesi çözülmesi en zor olan. Bu sebepten bir kenara bırakarak birinciyi, ancak ikinciden bahsedebilirim. Velhasıl somut endişelere örnekler:

Pinhan‘ı yazarken durup durup beynimi tırtıklayan bir endişe, romandaki damar damar tasavvuf alt okumalarının kimleri nasıl ve ne kadar rahatsız

edeceğiydi. İbn Arabi'yi "kafirlerin şeyhi" bilen asırlık yaklaşım, İbn Arabi'yi "şeyh-ül ekber" bilen asırlık yaklaşıma ne kadar tahammül gösterebilecekti acaba? Ne nahiflik. Tasavvufun üst okumalarına vâkıf olan o kadar az insan vardı ki memleket entelijensiyası arasında, alt okumalara varmaya fırsat kalmadı kitap çıkınca. Tepki gene gele gele muhafazakâr koylara demir atmış kimi kesimlerden ve "Bu kitapta ne çok Osmanlıca kelime var böyle?" diye mızmızlanan kültür tembellerinden geldi. Onlar da zaten her şeye diş bilemeye hazır ve nazır olduklarından, son tahlilde bütün yollar endişelenmeye-gerek-yokmuş'a çıktı.

Şehrin Aynaları'nı yazarken, kitabın varacağı yerden ziyade gidişatından endişe ettim. Sonuçta ortaya "varmak" ile "gitmek" ikilemi üzerine çözümlemeler sunan metinler çıktı. Kendi kaygılarım ben farkında olmadan romana yön verdi.

Mahrem endişenin dibine vuruşum. Kendi yazdığım romana söz geçiremediğimi anlayıp teslim olduğum aşama. En somut endişem, üçüncü bölümü yazarken, kız çocuğunun uğradığı tecavüzün anlatıldığı sahne. Romanın el mahkûm o yöne gideceğini bilsem, yazmaya başlar mıydım, belki de hayır. Üç aşamalı kitabın üçüncü aşamasının bu kadar karanlık olacağını bilsem, muhtemelen ne "bir"i ne "iki"yi yazar, en iyisi "sıfır"da soluklanırdım. Kucağımda dosyam, yeni bitmiş roman, yayınevine yollanıyorum, yollanıyorum da bacağımın biri gelmiyor benimle, paniğe kapılıyorum, kesin tıkandı damarlarım, soluğu doktorda alıyorum o günün akşamında.

MESELE: Alabildiğine kasvetengiz bir romanı yeni bitirmiş, aylarca bu romandan başka bir şey düşünmemiş, yememiş, içmemiş ve dengeyi hafiften yitirmiş, durumu vahim yazara ne lazım gelir? EL CEVAP: Durumu Xanax ötesi boyuta ulaştığından, Diyazem'i vaciptir.

Bit Palas yüreğimde bir sıkışma, yazdığım konulardan etkilendiğimi, yarattığımı zannettiğim karakterlerin aslında beni yarattıklarını anladığım safha. Sen misin kimselere çaktırmadan usul usul kendi kendini kesen Mavi Metres ya da Fortuna'ya söz geçiremeyeceğini nihayet anlayan siyasetbilimci veya baki nihilist, antisosyal Sidar tiplemelerini yaratan? Buyur şimdi aynı dertlerden mustarip ol, kes kendini, acıt kendini, azar azar ye bitir kendini. Üstüne bir de Johnny Cash. Hurt, cila niyetine. Sen misin duvarlardan yazı toplayan karakterler biçimlendiren, düş İstanbul sokaklarına, topla çöp ve elem yazılarını!

Ve ardından *Araf…* Amerika’da, İngilizce kıtasında, sıfırlayarak kendini yazmak, risk almak, eşikte durmak, bir adım ötesinde kara mı, boşluk mu olduğunu tartmadan. Bulunduğum üniversite kampüsünün kafesinde, kapanmışım bir köşede yazıyorum. Derken kim bilir ne zamandır beni izleyen yaşlıca bir adam yanıma geliyor. “Söylemeden edemeyeceğim” diyor. “En son birini bir metne, bir kâğıt parçasına böylesine derinden yoğunlaşmış gördüğümde lise yıllarındaydım.” Ardından ekliyor: “Ben Ortodoks Hasidik Yahudi eğitimi aldım. Onlar böyle kutsal kitabı okurken bir öne bir arkaya sallanıp dünyadan koparlar.” O kadar mı kopmuşum dünyadan? Bakınıyorum etrafıma mahcup, ileriki masada bir grup genç kız bana bakıp gülüşüyorlar. Ne zaman, nasıl çektim dikkatlerini, ne zaman, nasıl fark edemedim? O kadar mı kopmuşum normal sosyal hayattan ve dengeli düzenli birey olmaktan?

İlerleme diye bir şey yok. Çizgisel zaman anlayışına inat, yazdıkça kolaylaşmıyor yazı. Yazdıkça ustalaşmıyor yazar; ustalaştığına inanıyor ise şayet, mekanikleşiyor demektir. Her kitapta kendini tekrar eden bir endişe döngüsü var; çemberde deveran ediyor endişe ve yıkım, tahayyül ve yaratım; damla damla eriyor beden, yaratırken zihin eserini. Yaratmanın öteki ucu yok olmak. Sonra kendi küllerinden, yeniden, dirilmek hayal gücünün yelkenine sarılarak. Tekrar ve tekrar.

Arizona

MED İLE CEZİR ARASINDA BİR DEM

Yazmanın sadece ya da temelde “yaratmak” anlamına geldiğini sanmak hayli nahifçe bir yanılgı. Yazmak aynı zamanda “yıkmak” demektir. Yaratmak kadar yıkmak da yazıya içkindir. İlle de her zaman insana bir şeyler katmaz, kazandırmaz yazı. Öyle zamanlar var ki verebileceğinden çok daha fazlasını talep eder senden. Vermezsen eğer, arsızlaşır, zorla alır ellerinden, benliğinden. Eksiltir çoğalttığı kadar. Parçalar bütünleştirirken dahi. Çekip alıverir ayaklarının altından dünyayı. Bir bakarsın boşluktasın, salınıyorsun, sarkaç misali.

Sarkaç

bir ağulu salınım

asla bir bütüne tamamlanmayan,

kendine kavuştuğunda dahi, bir öte Ben’e hasret kalan.

Boşluk ürkütür çünkü bilinmeyene gebedir. Ne yön duygusu vardır orada, ne de sakınılacak bir dip ya da tırmanılacak bir zirve. Yazı seni içine çekip yutmuşsa eğer, yani tamamıyla erimişse bilincin ve benliğin harflerin kazanında, artık o noktadan itibaren çıksan da bir düşsen de. Döner dolaşır kendini yitirirsin başlangıç noktanı bulmayı umduğun yerde. Boşluk dediğin evvela kendinle yüzleştirir seni, hiç görmek istemediğin ya da belki de varlığından dahi haberdar olmadığın hallerinle. Sonra tutar daha da beterini yapar. Sızar içine damla damla, kaplar içini. Boşluk artık dışında değil, sen artık boşluğun içinde değil, boşluk senin içindedir.

Uçurumun kenarında durmuş düşünürken yazacağın kelimeyle atacağın adımı, yani aslında sorarken kendi kendine yazamadığın takdirde aşağıya düşmenin nasıl da korkutucu olacağını, yazı tutar çok daha da beterini sunar sana, seçeneğin varmışçasına. Uçurumu yutarsın yazdıkça.

Dil dipsiz bir boşluk oluverir o zaman, yudum yudum alırsın içine. Simyası kimyana karışır. Düşmekten de ürkütücüdür uçurumu yutmak, uçurum olmak. İçinde, damarlarında, beyninin kıvrımlarında o dipsiz boşlukla yaşamak… günbegün… senebesene… hayatbehayat… Yazabilmek için benliğinin evinde ne var ne yoksa çıkartıp atmayı göze almak zorundasın. Mahremiyetini yitirmeye ve mahrumiyete hazır olmalısın. Sen daha iyi saklanabilmek için hikâyeler kurar, karakterler yaratırsın ama o sayfaların aralığından gene de gözetlenen sen olursun. Ne bir zırh ne bir kadife örtü. Çırılçıplak ve korunaksız. Bir bakarsın ki meğer ne de yaralı, nasıl da sakatmışsın.

Boşluk risklidir çünkü bildiğin o güvenli koylara, sığ sulara benzemez zerre kadar. Attığın her adımda bu ritme alışacağın yerde, tam tersine, artar yabancılığın, artar aldığın risk. Edebiyatta ustalık mertebesi yoktur. Yazdıkça kolaylaşmaz yazı. Her hikâyeyle yeniden ve yeniden uzaklaşırsın korunaklı varoluş âleminden; gece vakti yola çıkmış bir gezgin ya da zoraki sürgün gibi uzaktan özlemle bakarsın vaktiyle yaşadığın sakin kasabanın ışıklarına. Her yazı öncesi veda edersin o ölgün ışıklara. Uzaklaşırsın. Yol seni nereye götürürse. Yazı seni nereye sürüklerse. Burnunda bir sızı. Ne de olsa her yolculuk geri dönememe ihtimalini taşır bağrında. Her roman yazarını tehdit eder, önce başlayamamakla, ardından bitirememekle. Roman palazlandıkça, romancı kan

kaybedip zayıflar. “Seni” der hikâye, suratında gaddar bir tebessümle, “alır ve yoğurur, sil baştan biçimlendirir ve hatta silebilirim satır satır.” Yazmak, tanıdık ama bir o kadar yabani, yabancı bir bedenle sevişmektir ve her sevişmede olduğu gibi burada da dişil olan katbekat kudretlenmiş olarak muzaffer kalkar yataktan. Yazarın cinsiyeti ne olursa olsun, yazı dişildir her zaman.

Bu bir girdap. Çıkamama ihtimalin de var oradan. Nihayet bir çıkış yolu bulduğunda ise, gene de fazla sevinme, zira bir daha aynı olamayabilirsin. Bu bir büyü, büyüledikleriyle beraber büyücüsünü de kalıcı dönüşümlere uğratabilen. Kazanın içinde muhtevası belirsiz bir sıvı, fokur fokur. Kepçe sende olabilir ama sanma ki efendi sensin; son tahlilde o kendi kendini karıştırır. En nihayetinde yazıdır muktedir olan. Okuru da, yazarı da büyüleyen.

Yazmaya başlamadan evvel bir vaat ya da umut kırıntısı duymak ister yazar. Başaracağına, kotaracağına ve bu sayede bir şeyleri değiştireceğine dair. Bir deniz feneri uzaktan ışıldayan, kayalıklarda parçalanmayacağını muştulayan. Ne de olsa yazıyı kat üstüne kat, nam üstüne nam, kazanım üstüne kazanım olarak görmek isteyen kalemşorlar da var. Kafası pek de karışık olmayan, kişiliklerinin damı akmayan, düz yolda yalpalamayan ve en nihayetinde edebiyattan ziyade mühendisliğe, vecd halinden ziyade hesap kitap işine yakın duran, yatkın olan yazarlar. Onlar da var edebiyatın damar damar yollar çizdiği bu haritanın içinde.

Oysa kimsecikler garanti edemez çabalarının sonunda mutlu sona kavuşacağını. Gökten düşen elmalar yok edebiyatta, ne de çıkılacak bir kerevet. Gün batımına, hikâye tamamına ve kitap okuruna erdiğinde belki de koca bir HİÇLİK elimizde kalan. Belki de o hiçlikten ölesiye korktuğumuz için sarılıyoruz yeniden satırlara, yeni bir kitaba.

Budur her kitabın yazarına sorduğu ilk soru: Yaratım kadar yıkıma da hazır mısın? Yıkmaya ve yıkılmaya… Med ile cezir arasında soluklanmaya… soluksuz kalmaya… Hazır değilsen hiç başlama bu kitabı yazmaya daha iyi. Bırak yarım kalsın bu proje de, ömrü hayatın boyunca yarım kalmış nice projeler arasında.

Yazdığı her romanla bir öncekini siler romancı, tıpkı yaşadığı her yeni aşkta bir önceki sevgilinin izlerini silebileceğini zanneden âşıklar gibi. Gene de izler kalır geriye. Silgi ile kalemin biteviye mücadelesidir yazıyı besleyen. Yazmak kadar silmek de daimi bir yakıt edebiyatçıyı var eden. Salt yazar için değil okur için de geçerli aynı edebi devridaim. Budur her kitabın okuruna sorduğu ilk soru:

Yaratım kadar yıkıma da hazır mısın? Yıkmaya ve yıkılmaya… Med ile cezir arasında soluklanmaya… soluksuz kalmaya… Hazır değilsen hiç başlama bu kitabı okumaya daha iyi. Bırak yarım kalsın bu proje de, ömrü hayatın boyunca yarım kalmış nice projeler arasında.

Bu bir med-cezir. Zıtlıklar arasında düzensiz atan bir kalp. Uykularımda dahi duyuyorum ritmini. İki mevsim var hayatımda: Roman yazma mevsimi ve romandan arınma mevsimi. Ne vakit ruh halimin ibresi birincisine yönelse yeni bir romana başlıyorum demektir. Yazı mevsimi toprağın uykudan uyandığı, ağaçların meyveye durduğu zaman. Ama sizi yanıltmasın, bahar değil bu, hani güneşli günleri muştulayan. Kasvet ve endişe, evham ve kâbus topluyorum hikâye ağaçlarının dallarından. Her bir hikâye beraberinde dikenleriyle geliyor. Bu bir Vakvak Ağacı, ulu ve görkemli bir ağaç, dallarında ölü canlar taşıyan. Gene de meyvelerini koparmaktan kendimi alamıyorum. Seneler var ki her yazı mevsiminde ben salt yazı soluyor, yazı konuşuyor, yazı görüyorum. Ne gecem kalıyor, ne gündüzüm; ne dünyevi kalıyor ne uhrevi. Zaman dediğin bir daimi an'dan ibaret sadece. Dem bu dem. Dem bu dem. Dem…

Yazmak Tanrılaşmaktır. Tanrı kadar yalnızlaşmaktır.

Kitap yalnızlık ister. Yazarından da okurundan da.

Kim bilir belki de son tahlilde yana yakıla aradığım şey tek bir kelimedir. O kelimeyi bulana kadar yazıyor, yazıyorum. Kabalacı bir mistik kadar düşkünüm, vurgunum, hayranım harflere. Bazen bana öyle geliyor ki sırf harflerin tılsımına kapıldığım için yazıyorum aslında. Az sayıda harfin yerlerini değiştirerek bitimsiz manalar elde etmek mucize gibi geliyor bana. Hani "bir nokta gözü kör edermiş". Kitabın değil, noktanın peşindeyim. Noktadan sadece hikâyeler değil sessizlikler de devşiriyorum avuç avuç. Sadece kendilerinden bahsedenlerin fitili çabuk tükenir. Romancı anlatmasını bildiği kadar susup dinlemesini de bilmek durumunda. O mucizenin hatırına, kulak ve gönül veriyorum harflerin ritmine. Kâh Türkçe kâh İngilizce yazmam iki apayrı alanmış gibi görünse de kimilerine, benim nezdimde, sadece ve sadece harflere olan aşkım var ikisinin de temelinde.

Her harfin birden fazla sesi, yazının da bir müziği var. Barışçıl bir müzik değil bu. Ne de öyle sakin ve uyumlu. Parçalayan, meydan okuyan bir hali var harflerin. Onlarla beraber ben de parçalanıyor, ben de noktalarıma ayrılıyor, ben de meydan okuyorum.

Sonra bitiyor roman, diniyor müzik, geriye sadece bir derin nefes veriş kalıyor. O sessizlikte birdenbire farkına varıyorum ne çok uzaklaşmışım normalliğin kalıplarından. Bir telaşla yeniden sosyalleşmeye ve normalleşmeye başlıyorum. Yaralarını yalaya yalaya iyi eden kediler gibi ben de yazının bedenime ve ruhuma verdiği hasarı tamire girişiyorum. Romandan arınma mevsimi "restorasyon" dönemi demek. Daimi bir inşaat içimde, yıkılan yerleri onarma gayretiyle. Takip eden aylar boyunca tamamladığım romanı mümkün mertebe düşünmüyor, bünyemden atmaya çalışıyorum. Öylesine kök salmış ki içimde, zaman alıyor kurtulmak gölgesinden. Sonra uzaktan, vaktiyle kalbini kıran eski bir dosta şimdi yeniden göz kırparcasına, yarı sitem yarı sevgiyle bakabilmek yeniden yazdıklarına…

Uzun zaman med-ceziri görmezden gelmeye çalıştım. Yok sayarsam yok olacağını umarak. Gitmedi. Eksilmedi. Dinmedi. Med-ceziri dinlemeyi öğrenmek, dilini çözmek hayli vakit ve emek aldı. En nihayetinde, işittim ve itaat ettim. Anladım ki kişiliğimin ve yazın sergüzeştimin ayrılmaz parçasıymış. Anladım ki,

Doğu/Batı, ego/hiçlik, aidiyet/yersizlik, ölümsüzlük arzusu/fanilik bilinci, görülmek/saklanmak, ifşa/mahremiyet, hafıza kaybına direnmek/geçmişin tahakkümüne direnmek, kadınlık/cinsiyetler ötesilik, agnostisizm/mistisizm, inançsızlık/iman, yazarak var etmek/ yazarak bir önceki beni satır satır silmek, diyalektik materyalizm/diyalektik materyalizm… iki zıt uç arasında gitti geldi kişiliğimin de yazımın da sarkacı senebesene. Uçlar arasında ne zaman seçim yapmaya kalksam, seçim yapmaya zorlansam aklım kapının dışında kalan, dışlanan uçta kaldı. Daimi bir eksiklik hissi.

Tasavvuf ve aşk ve yazı… üçünün de özünde aşkınlık var. Kendinden öteye ulaşma arzusu, bir öte benlik arayışı.

Med-cezir kıymetli kelime bireysel sözlüğümde, kelimeden öte bir nevi kimyasal madde damarlarımda dolaşan, ben bilsem de bilmesem de. Zehirim de o, panzehirim de. Bu kitaba med-cezir demem, onu bu isimle çağırmam işte bu sebepten.

Arizona-İstanbul

GECECİL EDEBİYAT

Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre, modern Türk edebiyatı medeniyet kriziyle başladı. Doğu-Batı, geçmiş-gelecek çatışması, bir edebi tür olarak romanı besledi, geliştirdi, yönlendirdi. O tarihten bu yana medeniyet krizimizi beraberimizde sürüklesek de, edebiyat açısından hayli yol kat ettiğimiz muhakkak. Peki öyleyse niçin sık sık "Türkiye'de romanın öldüğünden", "Türkiye'de romanın zaten hiç var olmadığından", "Türk romanının yapaylığından" söz ediyor kimi eleştirmenler? Kendi romanlarını bu kadar sistematik olarak yok sayan, toz kılan başka bir memleket var mı acaba? "Kıyamet Merakı" hâkim sosyal bilimlerde ve edebi çevrelerde, illaki bir şeylerin öldüğünü ilan edecek kimileri. Sen İsrafil değilsin ki elinde Sur'un üflüyorsun, "roman öldü, roman öldü, roman öldü". Bakınıyorum sağıma soluma, sahi mi, ölmüş mü roman, ne zaman, nasıl, niye haberimiz olmadı? Türk romanının öldüğünü ya da zaten hiç var olmadığını iddia eden eleştirmenlerin ne okuduğunu çok merak ediyorum. Herhalde önce okuyup sonra sonuç çıkarmak yerine, önce sonuç çıkarıp sonra da malum sonuçlarını değiştirmemek için hiçbir şeyi okumamak yolunu seçiyorlar. Türkiye'de makbul bir yoldur bu. İnsanlar tek satırını okumadıkları kitaplar hakkında ahkâm kesip, aslında hiç bilmedikleri yazarlar hakkında atıp tutma hakkını kendilerinde görürler rahatlıkla. Dünyanın başka yerlerinde bir yazarı bilebilmek için yazdıklarını okuma gerekliliği mantıksal bir önerme ve gereklilik olarak kabul görürken Türkiye'de durum farklıdır. Biz, bilmeden yargılar, okumadan bilir, varmadan görür, cehaletimizden deste deste bilgi devşiririz. Böylelikle herkesin herkes hakkında bir fikri vardır. Pufböreği fikirler üretilir yazarlar hakkında, dışı incecik kabuk, gösterişli, kabarık, içi hava, bomboş.

Osmanlı son dönemi bizleri "roman" türüyle tanıştırmakla beraber, aynı zamanda çokça tercümenin yapıldığı, kitabın basıldığı, entelijensiyanın ve Babıâli'nin hayli hareketli olduğu bir dönemdi. Kitapların ciddiye alındığı bir dönem. Yusuf Kâmil Paşa *Telemak*'ın önsözünde, "tercüme-i *Telemak*"ı yapışına dair birkaç cümle düşüp ardından şöyle diyordu: "Bu kitap dünyada okundukça Allah onun ömrünü hudutsuz ve sayısız etsin. Yazıldığı tarih ve anlattığı yerler bakımından ona ibretler bağı dense yeridir."

Ne zaman, nasıl oldu da kitaplar için hayırduası eden, Doğu-Batı ya da "biz-siz" farkı gözetmeden, nerede yazılmış olurlarsa olsunlar dolu dolu oldukları müddetçe kitapların hakkını veren, yerli yabancı ayrımı gözetmeden

yazarlardan daha çok yazmalarını, üretmelerini bekleyen bir söylemden, “Roman öldü” tellallığına, “Zaten Türk romanı nedir ki?” küçümsemelerine ya da “Dışardan geldiyse yapaydır” çıkarsamalarına geçiverdik?

Kitap hâlâ kutsal benim için… kelime hâlâ mühim ve harf hâlâ muamma.

Gece nasıl karşıtı ise gündüzün, roman da benim bütünleyici karşıtım. Sabırsızım, oysa roman sabır ister. Plansızım, oysa roman plan bekler. Gündelik hayatta ne kadar acemi ve asosyal, tutuk ve müstereddit, ne denli dağınık ve kaotik ve karamsar ve durgun ve kadıncıl isem, gece çöküp de yazmaya başladığımda, âdeta cin çıkarırcasına dönüşür kişiliğim, değişir ruh halim, açılır ardına kadar beynimin dehlizlerinin kilitli kapıları ve ben hiç olmadığım kadar mizah ve ironi dolu, hiç bilmediğim kadar erkek ve cevval ve cesur ve sinik ve saldırgan ve akışkan ve umarsız ve efsun altında büyülenmişçesine kapılırım yazımın akışına… yazının akışına…

Roman benim karşıtım. Öteki yarım.

Yazı ve ben, ikimiz de geceye aidiz. İkimizin de gözünü ve gönlünü acıtır gün ışığına ayak uydurmak zorunda kalmak. Gece gelince sevinir, bir “oh” çekeriz. Güneş kovuğuna çekilmiş, mahremiyete saldıran o çığırtkanlık sinmiştir. Şimdi yazma vaktidir. İki ayrı ay gibi birbirine ayna tuta tuta salınırız gökyüzünde geceleri; aşağıda yaşananları dinler ve düşünürüz, evlerin bacaları, pencerelerden sızan ışıklar ve sesler, şehir sırlarını ele verir bana geceleri. Sabah olur olmaz kapatırım defteri, bilgisayarı, ışık vursun istemem üzerlerine geceden kalma kelimelerimin. Kimse bilmez, anlamaz, açıklayamaz bu ikiliği, aynı bedende yaşanan bu çok başlılığı; bir o yana bir bu yana savruluruz ben ve ben, çocuk ve yaşlı, derviş ve hedonist, romancı ve rind, yaratıcı ve yıkıcı… nice sonra, med-cezir’e kavuştuğunda, bir olur, bütün olur, tamam olur, noktalarız gene bir başka kitabı.

Arizona

DOĞAN KİTAP

www.elifsafak.com.tr

elif şafak med-cezir

"... bir gün bir bilge, kendi türleriyle uçmayı reddeden iki ayrı cins kuşa rastlar yol kenarında. Hayli merak eder bu iki farklı yaratığın nasıl olup da kendi aileleriyle, ait oldukları yerlerde yaşamak istemediklerini, nasıl olup da bir 'yabancı'yı kendi kardeşlerine yeğlediklerini. Biri karga, biri leylek... O kadar farklıdır ki kuşlar, ihtimal veremez birbirlerini sevdiklerine, türdeşleriyle değil de birbirleriyle uçmayı yeğlediklerine. Öyle ya, karga dediğin kargalarla uçmalıdır, leylek dediğinse leyleklerle. Yaklaşır ve merakla inceler kuşları. Ta ki her ikisinin de topal olduğunu keşfedinceye kadar. O zaman anlar ki, birlikte kaçar, birlikte uçar, beraber yaşamaları beklenenlerin yanında tutunamayanlar."

"*Med-Cezir* başlığı altında yazılarını toplamış Elif Şafak. (...) Dergilerde, gazetelerde yayımlanmış yazılar. Tarihsiz, çoğu kez de tarifsiz. Kendini de benzettiği, kökleri havada Tuba Ağacı gibi metinler. Böyle de olması gerek. Metin tek başına boşlukta duruyorsa duruyordur zaten. Durmuyorsa hiç durmasın zaten. Tarihsiz durabiliyorsa tarif edebilir kendini metin."

Ece Temelkuran

"Elif Şafak'ı yalnız romanlarından tanıyanlara, kafalarındaki fotoğrafın eksik karelerini tamamlamak için *Med-Cezir*'deki yazıları okumalarını salık veririm. Burada kanlı canlı, öfkesiyle, inadıyla, kırılganlığıyla, tutkularıyla velhasıl renginin bütün tonlarıyla Elif Şafak var."

Ali Çolak

[1] Kolay gelsin sana.

[2] Sonradan gelenler

[3] Bu hadiseyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşamı*, çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

[4] “Ayol bu ne hal?” manasına geldiğini tahmin ettiğim bir cümle.

[5] “Aç perdeleri, a aa olur mu böyle!” manasına geldiğinden emin olduğum bir cümle.

[6] “Bak böyle daha iyi değil mi, odaya aydınlık güneş geldi!” manasına geldiğini tahmin ettiğim bir cümle.